

Veljko Namorš

O ŠTEVILU SLOVENCEV V PREKOMORSKIH ENOTAH IN O CELOTNEM ŠTEVILU SLOVENCEV V NOV

Poskus približne realne ocene

V zvezi z nasprotujočimi si mnenji o številu Slovencev - udeležencev osvobodilne vojne oziroma o tem, koliko jih je bilo ob koncu vojne, ne bi smelo biti nobenih posebnih dilem glede ugotavljanja števila borcev tistega dela bojnih in zalednih enot, ki so se nahajale na slovenskem ozemlju in so bile podrejene glavnemu štabu NOV in PO Slovenije.

Zgodovinsko delo dveh inštitutov bivše države, beogradskega vojaškega ter ljubljanskega za zgodovino delavskega gibanja, objavljeno pod naslovom NOV na Slovenskem 1941–1945 (druga izdaja, Ljubljana, 1977, str. 906), navaja preglednik glavnega štaba NOV Slovenije o številčnem stanju vseh borbenih in zalednih enot slovenske vojske na dan 8. marca 1945. Po tem pregledniku je bilo ta dan na seznamu 37.278, dejansko na mestu pa 33.038 oseb. Občutno razliko med prvim in drugim številom si lahko razložimo z velikim osipom, do katerega je prišlo v prvih treh mesecih zadnjega leta vojne (glej tudi grafični prikaz na str. 1025), ko je bila slovenska vojska v težki krizi zaradi silovite sovražnikove ofenzive in njegove trenutne velikanske vojaške premoči. V resnici je bil ta osip še precej večji, kot ga kažejo navedene številke. Omenjeno zgodovinsko delo namreč v neposrednem nadaljevanju ugotavlja dobesedno tole:

“Pripomniti pa je treba, da je bilo pravo število v začetku marca 1945 že manjše in da ni presegalo 25.000 borcev in bork, od teh v operativnem delu okrog 17.000, v zalednem pa 8.000. Če upoštevamo še enote Narodne obrambe, moštvo kurirskih zvez in Narodno zaščito, je bilo v Sloveniji okrog 30.000 oboroženih pripadnikov NOV in POS”.

Sklepamo lahko še, da se je navedeno število 30.000 borcev v marcu in aprilu, še posebej v izpostavljenih enotah kvečjemu zmanjševalo. Izjema je popolnitev enot z nekaj več kot 2.000 borci, 17. aprila prispele in 20. aprila razpuščene pete prekomorske brigade, o kateri bo sicer govor v nadaljevanju. Kritično obdobje na bojiščih se je namreč nadaljevalo skoraj vse do zadnjih dni aprila. Šele okoli prvega maja je “izbruhnil” pojav tako imenovanih “majskih hroščev”. Ta je potem zadnje dni vojne in takoj po njej doživel svoj fenomenalni razmah, ko je število “borcev” naraslo na prek 140.000 (če je povsem verjeti že omenjenemu grafičnemu prikazu na str. 1025).

Iz vsega navedenega lahko torej s precejšnjo gotovostjo sklepamo, da je po tedanjih, bolj ali manj uradnih podatkih zajelo število tako ali drugače vojskujočih se pripadnikov NOV Slovenije tik pred koncem vojne približno **30.000** oseb. K temu je treba prišteti še nekaj več kot 2.000 borcev pete prekomorske brigade, ki so se pred koncem vojne dejansko že tudi nahajali v domačih enotah. Vendar bomo te številčno upoštevali v nadaljevanju v skupnem seštevku borcev prekomorskih enot.

V nasprotju z zgoščenimi in očitno dokaj verodostojnimi podatki “iz prve roke” o številu borcev, ki so ob koncu vojne pripadali sestavu NOV in POS, se nam kaže precej bolj nejasna slika o številu slovenskih borcev, ki so pripadali tako

imenovanim prekomorskim enotam NOV Jugoslavije. Ti so se v vojsko vključili zunaj slovenskega ozemlja in so potem dočakali konec vojne v drugih jugoslovanskih vojaških enotah. Njihovega števila najbrž v mnogih primerih ni bilo moč ugotavljati z neposrednimi dokumenti, temveč le z bolj ali manj objektivnimi, deloma pa tudi s subjektivnimi, na spominu udeležencev temelječimi ocenami. V veliki meri je to delo bolj ali manj uspešno opravila skupina avtorjev knjige *Prekomorci* (Ljubljana, 1956), deloma pa v svojih monografijah publicist Alber Klun s sodelavci. Zaznavno je, da se tudi že omenjeno zgodovinske NOV na Slovenskem 1941–1945 v poglavju Prekomorske enote (str. 799–815) delno naslanja na njihove podatke. Po Klunu (S. Vilhar, A. Klun, Primorci in Istrani od pregnanstva do prekomorskih brigad, str. 278) je tam povzeta tudi globalna in zaključna, "grosso modo" ocena, ki trdi, da je bilo vseh prekomorcev okrog 35.000, od tega Slovencev in istrskih Hrvatov približno 27.000 (NOV na Slovenskem 1941–1945, str. 815).

Vendar pa to globalno število očitno ni zasnovano na nečem, kar bi vsaj približno nakazovalo, kateri konkretni parcialni seštevanci ga sestavljajo. Mimo grede je sicer govor o nekih štiri tisoč Slovencih in Istranih iz Alžirije, pa o nekih osem tisoč iz Bližnjega vzhoda in na drugem mestu še o petnajst tisoč pripadnikov jugoslovanskih narodov, ki so bili na Sardiniji, pa še o drugih. Vendar ni pri tem nikakršne posamične računske podatkovne izvedbe o vključevanju tega, tako velikega števila prekomorcev v NOVJ. To pa govori, da si s to pavšalno številko ni moč pomagati in da je navedena "grosso modo" ocena najbrž rezultat neutemeljeno visokih približkov.

Zato bom poskušal najprej oceniti kolikor toliko realna števila borcev v posameznih prekomorskih enotah na podlagi tistih delov prej omenjenega poglavja o prekomorcih (NOV na Slovenskem 1941–1945) in pa iz izvajanj omenjenih drugih avtorjev, ki tu in tam podajajo posamezne, a bolj oprijemljive številčne prikaze o formacijah in poteh prekomorcev. Tudi na ta način se bo dalo ugotavljati le približna števila, ker so navajani podatki, čeprav zelo obsežni, v resnici precej nesistematični, vsaj kar zadeva številke. V posameznih primerih je moč iz zapisov v omenjeni literaturi izluščiti iz celote zelo natančne parcialne številke o Slovencih, v drugih nastopajo samo v sklopu z Istrani in Hrvati, v tretjih pa skupaj z drugimi Jugoslovani. Podobne bolj ali manj očitne težave so tudi pri nekaterih drugih podatkovnih kategorijah, predvsem tam, kjer se zdi, da gre morda tudi za nehoteno medsebojno prekrivanje števil. Zato se tudi s to metodo ne bo moč popolnoma izogniti posameznim zelo približnim ocenam. Vendar bodo odstopanja bolj zaznavna samo tam, kjer so podatki res pomanjkljivi, kar pa je značilno samo za del enot. Neizbežno odstopanje "od - do" v seštevancih, za katere se pojavljajo pri podatkih večje neskladnosti ali negotovosti, bodo vseeno dala realnejšo, čeprav še vedno samo grobo - približno sliko skupnega seštevka.

Pričujoče ocenjevanje števila Slovencev - prekomorcev, ki so dočakali konec vojne v formacijah NOV zunaj Slovenije, zajema naslednje tako imenovane prekomorske enote NOVJ:

Prva (in druga) prekomorska brigada je bila ustanovljena v Italiji pretežno iz internirancev in konfinirancev Slovencev, Črnogorcev in Dalmatincev iz predelov Jugoslavije, ki jih je zasedla Italija. Ob odhodu na jadranske otoke je brigada štela 2.058 borcev (S. Vilhar in A. Klun, Primorci in Istrani itd., str. 291), od tega okoli polovico Slovencev (prav tam, str. 288). Začasno se je na dalmatinskih otokih preoblikovala v dve brigadi (1. in 2. prekomorska brigada), ki sta takoj

nato padli v najhujši metež nemške povračilne ofenzive po kapitulaciji Italije. Zaradi vojaško neodgovornega vodenja brigad, ki je bilo pretežno v rokah črnogorskih komandantov in zaradi indolentnega odnosa nadrejenih dalmatinskih štabov je prišlo do hudih izgub, v katerih so bili predvsem prizadeti Slovenci. Po vojaški katastrofi se je enota ponovno preoblikovala v eno brigado. Ko se je ta z obale prebijala proti Drvarju, je imela 1.650 borcev od teh 600 Slovencev (Prekomorci, str. 50 in 53). Preostali od števila, ki je svojčas prišlo iz Italije, so deloma padli ali bili zajeti že na otokih, deloma pa so bili kot ranjenci odpeljani nazaj v Italijo, kjer so jih vključili v na novo nastajajoče prekomorske enote. V Drvarju je bila brigada razpuščena, šeststo slovenskih borcev pa se je, razporejenih v razne bosanske enote, s katerimi so šli skozi vse nadaljnje nemške ofenzive in kolikor jih je sploh preživelo, prebilo do Beograda in se na koncu znašlo na sremski fronti. V knjigi *Prekomorci* na koncu poglavja o tej brigadi (str. 54) avtorji ugotavljajo, da so ti borci zvečine padli. Podatki o posameznikih iz te brigade so se večinoma izgubili, tako da seznam padlih (prav tam) obsega samo 189 borcev. V pričujočem pregledu bomo ocenili med **100** in **200** število tistih, ki so preživeli konec vojne. Ocenjena zgornja meja je najbrž pretirano visoka.

Tretja prekomorska brigada je bila ustanovljena v Italiji pretežno iz primorskih Slovencev in Istranov, ki so bili prej v italijanski vojski. Pred odhodom z Visa na kopno je imela okoli 2.000 borcev (Prekomorci, str. 87), od teh okoli 1.100 Slovencev. To zadnje število izhaja iz podatkov o prihodu brigade iz Italije na Vis, tako da je treba zaradi odliva večjega števila Slovencev v specialne enote računati ob odhodu na kopno s približno 1.000 Slovenci v brigadi. Na kopnem so med posameznimi vojaškimi operacijami brigado dopolnili z okoli 800 borci, za katere pa so podatki precej nejasni (R. Butorović in A. Klun, *Tretja prekomorska*, str. 129, 167 in 191). Vendar se da iz njih sklepati, da je bilo poleg določenega števila (vsaj 200) mobilizirancev iz Splita in okolice med njimi najbrž večina primorskih Slovencev in Istranov. V spisku padlih do konca vojne (Prekomorci, str. 440) je med 409 borci navedeno 360 Slovencev iz te brigade. V drugem spisku preživelih borcev brigade (R. Butorović in A. Klun, *Tretja prekomorska brigada - priloga*) je navedenih okoli 2. 200 prekomorcev, med njimi okoli 1.500 Slovencev. Vendar si s tem spiskom ni moč pomagati pri določanju verodostojnega števila, ker so v njem navedeni tudi vsi tisti, ki so že prej odšli v druge prekomorske enote. Zajeten del tega števila se zato prekriva s številom prekomorcev v drugih enotah. Spisek padlih borcev (prav tam, str. 339 in 366) navaja 836 padlih in stalno pogrešanih, pri čemer je iz njega razvidno, da je bilo med njimi okoli 550 Slovencev. Iz teh deloma neskladnih podatkov bi se dalo oceniti, da je konec vojne dočakalo okoli **900** do največ **1.200** Slovencev iz te brigade, ki so bili v njo vključeni ob izkrcanju ter po popolnitvi brigade na kopnem in ki se ne prekrivajo z borci, ki so všteti v druge prekomorske enote.

Četrta prekomorska brigada je bila ustanovljena iz delavniških, oskrbovalnih in delavskih prekomorskih enot v Monopoliju, Bariju, Brindiziju in drugod na italijanski jadranski obali. Ostala je skoraj do konca vojne v Italiji. Njenih tisoč pripadnikov iz leta 1944, od teh okoli 640 Slovencev, se je do leta 1945 povečalo na 1.200, od teh okoli **800** Slovencev (Prekomorci, str. 126 in 152).

Peta prekomorska brigada je bila največja prekomorska enota. V njej so bili skoraj izključno Slovenci, predvsem tisti iz nemškega zasedbenega ozemlja,

delno pa tudi primorski Slovenci. Ustanovljena je bila v Angliji. Ob uradni ustanovitvi decembra 1944 v Splitu je imela 3.200 borcev, vendar je do februarja 1945 za popolnitev specialnih enot odšlo iz brigade okoli 1.200 borcev, dodan pa ji je bil pozneje še en dopolnilni bataljon s 350 borci (Prekomorci, str. 168, 169). Tako je imela brigada sredi marca pred odhodom v Liko okoli 2.350 borcev (prav tam, str. 178). Do prihoda brigade v Slovenijo (17. aprila) je padlo okoli 160 borcev (prav tam, str. 441), verjetno pa še nekaj zadnje dni vojne v Sloveniji. Konec vojne je torej dočakala s približno **2.200** borci. Brigada se je sicer izognila ukinitvi v Dalmaciji, jo je pa takoj po prihodu, dvajset dni pred koncem vojne, razpustil slovenski glavni štab. Borci te brigade so bili pred koncem vojne formalno že v sestavu enot NOV Slovenije. Vendar in kot že rečeno, jih tu prikazujemo v seštevku prekomorcev, ker je to najbrž bolj smiselno.

Peti (slovenski) bataljon enajste dalmatinske brigade je bil del moštva nekdanjega kraljevega gardnega bataljona v Afriki, ki se je v celoti (okoli 950 vojakov in podoficirjev, izključno Slovencev) z orožjem uprl kraljevski komandi in se potem po posredovanju zaveznikov izrekel za NOV. Kakih 500 ali 550 Slovencev je bilo nato razporejenih v specialne (tankovske in druge) enote. Preostalih približno 400 je bilo poleti leta 1944 kot peti bataljon vključeno v 11. dalmatinsko brigado (Prekomorci, str. 362). Do razformiranja bataljona jih je padlo več kot 50 (prav tam, str. 364 in 365), pozneje pa najbrž še vsaj toliko, tako da jih je približno od **300** do **350** dočakalo konec vojne. Po razpustitvi bataljona v Siveriću decembra 1944 so bili borci razporejeni po četah enajste dalmatinske brigade. Kljub zahtevam (in zdravi pameti) jih niso hoteli vključiti v tretjo prekomorsko brigado, ker je pri odločanju o tem prevladal šovinizem nadrejenih dalmatinskih štabov. Slovenski komandni kader štirih bataljonovih čet (okoli 20 komandirjev) so dodelili tretji prekomorski brigadi, ker so sodili, da bodo tako lažje zatrli odpor borcev proti razpustitvi bataljona.

Prva tankovska brigada. Jedro poznejše brigade je bilo ustanovljeno v Italiji meseca marca 1944 kot tako imenovani "motorizirani bataljon" iz skupine 140 borcev iz bosanskih partizanskih enot. Tam se jim je pridružila skupina 40 tankistov iz Hrvaške ter skupina, poslana iz avtomobilske čete v Bariju (najbrž okoli 30 do 50 voznikov), pozneje pa še skupina 37 tankistov, ki jih je iz Slovenije poslal glavni štab. Celotna enota, ki je torej štela okoli 250 oseb, med njimi okoli 40 Slovencev, je bila premeščena na tankovsko šolanje v Egipt. Tu se ji je priključilo okoli 550 slovenskih Primorcev, pripadnikov bivšega kraljevega gardnega bataljona (NOV na Slovenskem 1941–1945, str. 812). (Preostalih 400 pripadnikov tega uporniškega bataljona smo obravnavali pravkar pri opisu slovenskega bataljona 11. dalmatinske brigade). V začetku maja se je vključila v šolanje še skupina tankistov - kandidatov, ki je prišla iz raznih v Italiji ustanovljenih prekomorskih enot. Po premestitvi moštva v Italijo je bila v Gravini sredi julija ustanovljena prva tankovska brigada. Ta je na Visu po večkratnih popolnitvah iz že obstoječih prekomorskih enot in na novo prihajajočih skupin iz Afrike narasla pred odhodom na kopno na 2.160 borcev, od teh 46 % to je okoli 1.000 Slovencev, v veliki večini Primorcev (Prekomorci, str. 263). Od celotnega števila jih je pozneje v bojih padlo vsaj 162, od teh okoli 50 Slovencev (prav tam, str. 454). Po teh podatkih sodeč, je okoli **1.000** Slovencev iz 1. tankovske brigade dočakalo konec vojne.

Druga tankovska brigada. Za ustanovitev te brigade so septembra 1944 poslali iz Italije v ZSSR iz moštva prve tankovske brigade izbranih 600 borcev in starešin (NOV na Slovenskem 1941–1945, str. 812). Razen nepopolnega podatka, da se je v Rusiji v njo vključilo okoli tristo bivših nemških ujetnikov in da je imela potem 1.150 borcev (S. Vilhar in A. Klun, Primorci in Istrani itd., str. 319), so druga dejstva o tej brigadi zamoččevana do konca osemdesetih let zaradi dvojne anateme, ki je visela nad večjim delom njenih borcev. Verodostojni podatki so na razpolago šele v zadnjem času. Iz zapisa Jožeta Dežmana in Janeza Železnika: V senci mednarodne diplomacije, (Borec, julij 1994, str. 489 in 490) je razvidno, da je bilo med 750 Jugoslovani, ki so se vključili v brigado iz ujetniških taborišč, okoli 375 Slovencev. Če tem priključimo še okoli 300 Slovencev, ki so prišli v že omenjeni skupini 600 Jugoslovancev iz Italije, je bilo vseh Slovencev ob prihodu brigade v domovino okoli 680. Po podatkih (prav tam, str. 490) jih je potem padlo okoli 30. Konec vojne je torej iz te brigade dočakalo okoli **650** Slovencev.

Artilerijske enote. Iz podatkov (NOV na Slovenskem 1941–1945, str. 811) je moč razbrati, da so bili oblikovani od februarja do pozne jeseni leta 1944 na področju, kjer so vključevali v na novo ustanovljene enote tudi prekomorce, štirje gorsko - havbiški (delno motorizirani) divizion in nato še protitankovski in protiletalski divizion. Vsi so kasneje pripadli osmemu korpusu. V Gravini so medtem oblikovali še tri divizione, od katerih sta dva odšla k drugemu korpusu. Tak divizion je štel povprečno po 200 do 220 vojakov (Prekomorci, str. 212). Ustanovljene so bile še tri baterije, ki so jih poslali enotam v notranjost (Šavnik, Zlatibor in Gacko). Število mož v taki bateriji je bilo okoli 50. Vse enote (okoli deset divizionov, če štejemo tudi tri omenjene baterije) so imele torej približno 2.000 do največ 2.200 mož. Za dva od divizionov je podatek (prav tam), da je bila polovica njunih pripadnikov Slovencev; za eno od baterij, ki so bile poslane v notranjost, je navedeno, da so bili vsi njeni borci, razen komandnega kadra Primorci (S. Vilhar, A. Klun, Primorci in Istrani itd. str. 310). S tema podatkom si ni moč pomagati, ker zadevata komaj petino enot. Prav tako si ni moč pomagati s povsem pavšalnim, kar tako navrženim podatkom, da je: "V petdesetih artilerijskih prekomorskih baterijah sodelovalo nad šest tisoč borcev, od tega nad tri tisoč Primorcev in Istrancev" (prav tam, str. 295). Že podatek o številu borcev v "petdesetih" baterijah, če upoštevamo prej omenjena števila mož v bateriji oziroma v divizionu je pretiran za več kot 100 odstotkov. Če ostanemo pri zgoraj ocenjenem številu, ki ustreza navedbam (NOV na Slovenskem 1941–1945, str. 810 in 811) o številu divizionov in prav tam zapisani ugotovitvi, da so "... Vse te enote v veliki meri sestavljali prekomorci, med njimi pretežno primorski Slovenci in istrski Hrvati...", lahko le pavšalno ocenimo, da je bilo število primorskih Slovencev (brez istrskih Hrvatov) v tistem delu artilerije osmega korpusa, ki so jo napolnjevali prekomorci, od **1.200** do največ **2.000**.

Minometalski bataljon je bil ustanovljen junija 1944 v Italiji iz štirih čet, ki so vse skupaj imele okoli 200 borcev, večinoma Slovencev (Prekomorci, str. 367). Po odhodu v domovino so čete porazdelili po enotah 9. in 19. divizije. Čete so se udeležile bojev od Knina in Mostarja do Like ter Reke in Trsta. Drugih podatkov o enoti ni, tako da bomo upoštevali, kot da je iz teh čet od **130** do **180** borcev - Slovencev živih dočakalo konec vojne.

Letalske enote. Slovence, ki so se vključevali v letalske enote, je moč zajeti v štiri skupine. *Prva skupina* zadeva oba jugoslovanska eskadrona pri RAF, v

katerih so se znašli piloti in pomožno letalsko osebje, ki je pripadalo še nekdanji kraljevi vojski v Egiptu in se potem opredelilo za NOV. V to skupino spadajo še tisti, predvsem primorski Slovenci, ki so se pozneje vključili v oba eskadrona v Beninu (Bengazi). Obe enoti sta pred premestitvijo na Vis oziroma v Zadar imeli okoli 550 pripadnikov, od tega okoli 40 pilotov. Med njimi je bilo več kot polovica Slovencev (Prekomorci, str. 314), torej okoli **300 do 350**. Konec vojne so dočakali na letališčih okoli Beograda. *Druga skupina* zadeva bivše vojne ujetnike primorske Slovence, ki so se v raznih zavezniških letalskih bazah v Alžiriji usposobili v RAF-ovih enotah kot pomožno letalsko osebje ter se pozneje izrekli za NOV. Podatki o njihovem številu niso povsem skladni. NOV na Slovenskem 1941–1945 na str. 813 spodaj navaja, da jih je bilo 1.295. Prekomorci na str. 312 pa, da jih je bilo okoli 1.400 in še dodatnih 100, ki pa so bili po prihodu iz Alžirije začasno, kot pomoč, nameščeni v Beninu. Po prvem podatku jih je torej okoli **1.300**, po drugem pa okoli **1.500** krenilo novembra meseca 1944 prek Dubrovnika v Beograd, kamor so prispeli konec leta. Razporejeni so bili na letališčih po Jugoslaviji, kjer so dočakali konec vojne. Skoraj vsi so bili Slovenci, delno Primorci, delno pa Štajerci. *Tretja skupina*, ki jo je potrebno omeniti, ki pa ne zadeva prekomorcev, so slovenski partizani, ki jih je v več skupinah še leta 1944 poslal glavni štab Slovenije na pilotsko usposabljanje v severno Afriko. Gre za kakih **120** kandidatov za pilote (NOV na Slovenskem 1941–1945, str. 812), ki so potem s podobnimi skupinami iz Hrvaške in Bosne (vseh menda okoli 400) odšli avgusta 1944 prek Teherana v ZSSR. V *četrti skupini* je bilo zadnjih 200 letališčnikov - prekomorcev, ki so prispeli v Zadar 22. marca 1945. Od tam so odšli v Beograd, kjer se jih je **160** vključilo v letalsko osebje na letališčih, 40 pa jih je izpopolnilo pevski zbor Srečko Kosovel (S. Vilhar, A. Klun, Primorci in Istrani itd., str. 320 in 327). Podatki o padlih so očitno pomakljivi, tako da bomo upoštevali, kot da je velika večina vseh prej navedenih, to pa je okoli **2.000**, dočakalo konec vojne. Mogoče je, da se manjši del tega števila med seboj prekriva.

Slovenski prometni bataljon je bil ustanovljen marca 1945 v Bariju. V njem je bilo okoli **130** Slovencev. Enota je bila prek Splita in Črne gore poslana v Beograd.

Mornariške enote NOVJ. Prekomorci - Slovenci, kolikor jih niso že neposredno rekrutirali v mornariške enote iz prekomorskih brigad, so se v te vključevali prek pomorske baze NOVJ v Monopoliju. Zapis Prekomorci (str. 325 do 352) navaja, da je bilo na raznih plovnih objektih, ki so oskrbovali plovne poti v Dalmaciji in prek Jadrana vključenih okoli 150 Slovencev. Nadalje naj bi jih bilo v bazi v Monopoliju pomladi 1944 okoli 90, raznih mornariških strokovnjakov še okoli 110, zaposlenih na patrolnih čolnih okoli 30, v enotah mornariške pehote okoli 110, kakih 5 na zaplenjeni vojaški ladji Rdeča zvezda, v minerski četi kakih 10, precej pa še posameznih radiotelegrafistov, zaposlenih pri raznih mornariških enotah in štabih. Navedeni podatki so dokaj konkretni, vendar so nanizani v tekstu nesistematično in ni izključeno, da se med seboj prekrivajo. NOV na Slovenskem 1941–1945 (str. 814) navaja, da je bilo v mornarici "več sto Slovencev". To pomeni, da se je njihovo število gibalo med **300** in **500**, kar približno ustreza tudi prej navedenim številom. Med njimi je tudi 23 Slovencev, ki jih je že novembra 1943 skupaj z letalci poslal v Dalmacijo glavni štab Slovenije (NOV na Slovenskem 1941–1945, str. 812).

Partizanski pevski zbor Srečko Kosovel, ki je prvotno štel okoli 60 do 70 članov, je na Visu po odhodu raznih strokovnjakov v druge prekomorske enote štel okoli 30 Slovencev. V Beogradu se mu je priključila skupina 40 Slovencev, ki so prispeli tja z zadnjo letalsko prekomorsko skupino (glej zgoraj!). Večinoma so bili Primorci, ki so se **(70)** po vojni in po evropskih turnejah vrnili v Slovenijo.

V podanem pregledu do sedaj še niso bile upoštevane manjše skupine in posamezni Slovenci - prekomorci, ki so se znašli mimo omenjenih enot v raznih štabih in posebnih enotah (recimo v kirurški ekipi 8. korpusa ali pri štabu baze v Bariju ter v bolnici v Grumi) pa tudi skupina Slovencev, ki je že pred osvoboditvijo Beograda odšla kot politični kader v Srbijo. Njihovo število ocenjujem pavšalno na okoli **50 do 100**, upoštevajoč tudi nekaj preživelih iz nekdanje slovenske enote v NOV Makedonije.

P o v z e t e k vseh prekomorskih enot in skupin opredeljujejo sledeča, kolikor toliko verjetna števila Slovencev, ki so dočakali konec vojne: Prva (in druga) prekomorska brigada od 100 do 200, tretja prekomorska brigada od 900 do 1.200, četrta prekomorska brigada okoli 800, peta prekomorska brigada okoli 2.200, slovenski bataljon enajste dalmatinske brigade od 300 do 350, prva tankovska brigada okoli 1.000, druga tankovska brigada 650, artilerijske enote od 1.200 do 2.000, minometalski bataljon od 130 do 180, letalske enote okoli 2.000, slovenski prometni bataljon okoli 130, pomorske enote od 300 do 500, pevski zbor Srečko Kosovel 70, manjše skupine in posamezniki od 50 do 100. Navedena števila kažejo, da je treba kolikor toliko realno število prekomorcev – Slovencev, ki so dočakali konec vojne, iskati med spodnjo **(9.830)** in zgornjo **(11.380)** mejo seštevka borcev posameznih prekomorskih enot in skupin.

Izvedena ocena izhaja neposredno iz pregleda podatkov zgodovinopisja *NOV na Slovenskem 1941–1945 in posameznih podatkov monografij Alberta Kluna in sodelavcev o prekomorskih enotah*. Njihova zgoraj na strani 2 citirana "ocena", ki omenja poprečno globalno število 27.000 prekomorcev Slovencev in istrskih Hrvatov, se očitno ne sklada z njihovimi lastnimi podrobnimi izvajanci. Če namreč odštejemo od tega števila istrske Hrvate, ki jih je bilo med prekomorci, kot to kažejo nekateri njihovi spiski, med 5 in 10 odstotki, se pravi okoli 2.000, bi naj bilo prekomorcev Slovencev kar okoli 25.000. Če odštejemo padle borce, je to še vedno blizu dvakrat več, kot smo jih našli pri podrobnejši analizi števila Slovencev - prekomorcev, ki so dočakali konec vojne v enotah NOV zunaj Slovenije. Še posebej se zdi navedek o 27.000 prekomorcih Slovincih in istrskih Hrvatih pretiran, ker je povsem očitno, da v njegov okvir avtorji niso (razen manjšega dela) zajeli enot NOVJ, ki so bile ustanovljene v Rusiji.

Preostane nam torej obravnava še tega, v zgodovinopisju NOB zamolčevanega dela borcev - Slovencev. Ti so prav tako dočakali konec vojne v enotah NOVJ zunaj Slovenije, vendar jih vsaj imenoma ne moremo označevati kot "prekomorce", saj so se vrnili z enotami NOVJ, ustanovljenimi v ZSSR. Za njih velja vse tisto, kar smo že zgoraj ugotavljali za bivše nemške ujetnike, poznejše borce druge tankovske brigade. Gre pa za naslednje enote NOVJ:

Prva pehotna brigada, ustanovljena v Kolomni, je prišla na jugoslovansko ozemlje oktobra 1944 s 1.950 borci, med katerimi je bilo 931 Slovencev (J. Dežman in J. Železnik, V senci mednarodne diplomacije, Borec, julij 1994, str. 490). Do konca

vojne je padlo 187 Slovencev, kar znaša okoli 20 odstotkov. Konec vojne je torej dočakalo **740** Slovencev.

Slovenski bataljon, ustanovljen v Srbiji. V sestav pravkar obravnavane brigade je prišel februarja 1945 slovenski bataljon, ki je bil v začetku decembra 1944 ustanovljen v Beogradu iz slovenskih fantov, izseljenih v Srbijo. Po predhodnih hudih izgubah na fronti je imel pred vključitvijo v brigado 106 borcev (prav tam, str. 490 in 501). Koliko od teh je ostalo živih do konca vojne, ni zabeleženo, ocenimo pa pavšalno, da morda okoli **90**, če upoštevamo podoben odstotek padlih kot v brigadi.

Druga (nepopolna) pehotna brigada, ustanovljena v Kolomni, je prišla v Jugoslavijo z 450 do 600 borci (podatki - prav tam - se razlikujejo), med katerimi naj bi bila okoli polovica, to je od 250 do 300 Slovencev. Takoj po prihodu v Beograd (januarja 1945) je bila brigada razpuščena, njeni borci pa razporejeni v liške in krajinske brigade. Drugih podatkov o Slovencih ni, a če ocenjujemo odstotek padlih tako kot za prvo brigado, je verjetno od **200** do **250** Slovencev iz brigade dočakalo konec vojne.

Letalci in vezisti. Podatki govorijo (prav tam) še o 15 letalcih in 50 vezistih Slovincih, ki so se šolali v Karasovu, skupaj torej okoli **65**. Možno je, da se to število deloma prekriva z drugimi, že prej upoštevanimi letalci.

Od pravkar naštetih slovenskih borcev, ki so prišli iz Rusije (ter od borcev slovenskega bataljona, ustanovljenega v Beogradu in dodanega prvi pehotni brigadi), je torej dočakalo konec vojne od **1.100** do **1.200** Slovencev. Tiste, ki so prišli iz ruskih taborišč z drugo tankovsko (prekomorsko) brigado (375), smo že upoštevali pri obravnavi te brigade.

Skupno število Slovencev, udeležencev NOV, ki so dočakali konec vojne (doma okoli trideset tisoč in skupaj od enajst do največ trinajst tisoč v prekomorskih enotah ter enotah NOVJ, ki so prišle iz Rusije), lahko torej v skladu z vsem navedenim najbrž kolikor toliko realno, a povsem približno, ocenimo na **41.000** do največ **43.000** borcev.

Boris Krabonja

KDO JE JUD?

V prispevku sem poskušal ugotoviti, kakšen odnos je imelo prebivalstvo na Spodnjem Štajerskem v začetku stoletja do Judov.

S tem namenom sem za obdobje od leta 1900 do 1914 pregledal glavne časnike pisane v slovenskem jeziku, torej namenjene slovensko govorečim prebivalcem Štajerske. Zanimalo me je, ob katerih priložnostih pišejo o Judih, v katerih rubrikah in kakšen odnos imajo do njih. Pri tem sem se osredotočil predvsem na razlike med posameznimi političnimi tabori oziroma strankami na slovenskem Štajerskem.

KONKRETNE IZKUŠNJE Z JUDI

Da so imeli ljudje na Spodnjem Štajerskem z Judi le malo stikov, kaže podatek, po katerem so bili po popisu leta 1910 na Spodnjem Štajerskem le 203 Judje¹. Največ jih je bilo v mestih Maribor, Ptuj in Celje, kjer pa niso predstavljali niti odstotka mestnega prebivalstva². Manjše število Judov je bilo tudi v nekaterih manjših trgih in vaseh, kakor kaže naslednja tabela:

Politični okraj	Naselje	Število Judov ³
BREŽICE	Zg. Sušica	2
CELJE	Celje – mesto	25
	Zavodna	1
	Kresnike	3
	Mišidol	4
	Globoko	3
	Loke	7
	Retje	1
LJUTOMER	Radinci	3
	Ljutomer	5
MARIBOR	Maribor – mesto	66
	Rače	1
	Pekel	1
	Pragersko	1
	Vrhloga	1
PTUJ	Ptuj – mesto	37
	Grabe	3
	Ormož	2
	Središče	8

Rabelje	1	
	Spuhlja	3
	Cirkulane	4
	Zdravilišče Rogatec	3
RADGONA	Radgona	16
SLOVENJ GRADEC	Vuhred	2
skupaj		203

Tabela št. 1: Judje na Spodnjem Štajerskem.³

Iz uporabljenega vira žal ni razvidno, za kateri občevalni jezik so se odločali tisti, ki so se izjavili kot izraelsko prebivalstvo. Iz evropske zgodovine je znano, da so Judje ponavadi govorili jezik t.i. "višje kulture": madžarsko na Ogrskem, nemško v avstrijskih deželah... Tako je bilo verjetno tudi v mestih na Spodnjem Štajerskem. Da pa je praksa od tega načela vendarle vsaj nekoliko odstopala v manjših krajih, lahko sklepamo iz podatkov, da je bilo v nekaterih krajih število izraelskega prebivalstva večje kakor pa število prijavljenih k nemškemu pogovornem jeziku.

Tako je v Zgornji Sušici, kjer sta bila prijavljena dva Juda, le ena oseba prijavila nemški občevalni jezik, v trgu Središče štiri (osem Judov), v kraju Vrhloga, Grabe, Spuhlja in Cirkulane pa nihče. V Zg. Sušici in Vrhlogi je nekaj oseb prijavilo kot občevalni jezik še "drugo", tako da za ta dva kraja ne moremo z zanesljivostjo trditi, da so vsaj nekateri Judje prijavili slovenski občevalni jezik. Tako stanje nam kaže, da so se vsaj nekateri Judje, ki so živeli v manjših krajih, torej v popolnoma slovenski okolici, prilagodili okolju, v katerem in od katerega so živeli. Na tako stanje kaže tudi podatek iz ljudskega štetja leta 1900, po katerem se jih je med Judi štel 25 k slovenskemu občevalnemu jeziku⁴, ter dejstvo, da je bilo "med Slovenci v Zagrebu 11 protestantov, 1 pravoslaven, 3 Židje in 2 neznane konfesije; vsi ostali Slovenci so bili katoliki. Zanimivo bi bilo vedeti, od kod so prišli v Zagreb Slovenci protestantske in židovske veroizpovedi? Nabrže iz ogrskega Prekmurja!"⁵

Glede na to tudi v pregledanih virih najdemo največ prispevkov, ki so vezani na Jude, ki niso iz domačih krajev. Najpogostejše gre za judovske prodajalce, ki da namerno kvarijo naše ljudi ali pa jih goljufajo. Predvsem gre za prodajo raznih "slabih beril".

Poleg tega, da Judje na vse mogoče načine škodijo kristjanom že za življenja, pa so se leta 1900 domislili načina, kako jih odirati še po smrti: "Krematorij za sežiganje mrličev v Gradcu bode zgradila neka židovska tvrdka. Tako bodo židje še po smrti drli kristjane."⁶ članka, ki sta se konkretno vezala na posamezne Jude, sem zasledil le dva. Prvi je kratka notica o smrti v rubriki Mariborske novice: "V torek, dne 12. t.m. zjutraj je umrl nagle smrti seno- in lesotržec žid Ružička."⁷, drugi pa vest pod naslovom "Redek slučaj": "V katoliško cerkev prestopila je 25-letna židinja gdč. Irena Fürst v Rogatcu... Isti dan je prejela prvo obhajilo ter bila tudi kot nevesta prvokrat oklicana z g. učiteljem v Rogatcu Korolom Wretzlom..."⁸

Pogostejši so članki, ki so posledica gospodarske konkurence judovskih kramarjev, potujočih trgovcev, zavarovalniških agentov... Največ takih člankov zasledimo predvsem v Slovenskem gospodarju. V njih je izražal skrb za slovenskega trgovca in obrtnika, saj "židovski agenti" večina delajo za nemške in ogrske tvrdke, (priporoča pa da jih Štajerc)⁹.

Kljub zavzemanju za geslo "Svoji k svojim" pa se je tudi Slovenskemu gospodarju zgodilo, da je objavil kakšen "nemško-židovski" oglas. Tako mu vsaj očita Štajerc: "To oznanilo se v zadnjem Slovenskem gospodarju bere. Kmetje pazite se! Nek pruski židof hoče vas goljufati! On bi se rad z vašimi težko zasluženimi groši mastil... Taka oznanila prinaša Slovenski gospodar! Kakor je Judež Iškarjot Kristusa za 30 srebrnikov prodal, tako proda "Gospodar" slovenskega kmeta za 30 krajcarjev."¹⁰ Seveda pa je tudi Domovina v korist geslu "Svoji k svojim" svarila pred "Židi - agenti", ki prodajajo za "čifutske tvrdke" in tako oškodujejo narodne trgovce.¹¹

Prav tako naj bi slovensko gospodarstvo uničevali judovski veletrgovci. Tudi večina člankov na to temo je objavljena v Slovenskem gospodarju. Tako je leta 1903 več prispevkov pod naslovom "Naše trgovinske razmere" objavil "Kmet s Pohorja", in to kar v uvodnikih: "Splošna žalibog je resnica, da naše kmetско ljudstvo zadnja desetletja čedalje bolj ubožava in hira. Vzrokov za to je več...

Znano je menda že po celem svetu, da kjer se žid naseli, molze in izsesava ljudstvo. Marsikdo, ki ne pogleda daleč od rojstnega praga, bode morebiti vzdihnil: hvala Bogu, pri nas pa še ni veliko teh pijavk! Toda kako se motimo, ako to mislimo, dokažem v kratkih besedah. Žalibog je še tudi pri nas resnica, da je skoro vsa večja trgovina od židov odvisna! Poglejmo bolj natanko. Odkod dobiva naš kmet denar? Skoro vsak redi kak rep domače živine, katero ob svojem času žene na prodaj. Kdo pa je na naših sejmih sedaj najbolj mogočen kupec? Gotovo žid s svojimi mešetarji, kateri kar narekuje ceno živini, ne brigaje se za kako konkurenco, ker je - ni.

Kam ima svoj tok naša lesna trgovina? Večina za Dravo na Ogrsko in še dalje. Tam se je že pred kakim pol stoletjem utaboril žid, kateri ima s svojim društvom monopol nad celo lesno kupčijo. Le malo jih je še, ki si upajo mimo njega s svojim blagom. Iz prejšnjih mešetarjev so postali ondotni židje bogataši - milijonarji.

Kako pa naši kmetje z žitom? To pa je še slabše, ker tudi nad to kupčijo preži žid, vsaj okoli Ptuja je dosti takih židovskih mrež nastavljenih.

Enako je tudi z vinom. Prav dobra kapljica se začasa dobi od vinorejcev, katera potem pod drugim imenom slovi po svetu in polni žepe barantačev, medtem ko naš vinorejec žalostno tolče svojo revščino doma, ne sanjaje več o tem, kakšna je bila kapljica lani.

ln tako bi lahko našteval še več primerov, kako so se že zagrizli židje v našo trgovino. Kdor je toliko drzen, da se jim skuša ustaviti s konkurenco, je navadno izgubljen, ker židovska brezobzirnost v tem ne pozna nobene meje. Zato pa so že skoro utihnili domači trgovci in prekupci, vedoči iz skušnje, da delajo s tem le svojo škodo. Ali temu ni več pomoči?"¹² V naslednjih prispevkih je dopisnik to svoje izvajanje še razčlenil: "Kakor sem že zadnjič rekel, obdana je naša domovina v trgovini z nekakim plotom, to pa je židovski upliv. Žalibog, da je ta desetletja vzrasel tako visoko, da ga je posameznikom težko prekoračiti. Prej je bilo to drugače, ko so trdni nekateri naših trgovcev pošiljali lesno blago naših krajev še daleč doli po Donavi. Sedaj je to spravo prevzela večjidel železnica, katera pa očitvidno služi v prvi vrsti židovskim nakanam. Njihovim tvrdkam popušča takoimenovane "refakcije", medtem ko so manjši pošiljatelji obteženi z vse predrago vozarino. Toda židje znajo še drugače izpodjedati naše domače trgovce. Ako bi si drznili teh kateri ponujati blago na bližnjo Hrvaško - kar se je že večkrat zgodilo - odgovori se mu ondi: mi kupimo od žida ceneje. Ko pa si prodajalec ogleda blago od žida, vidi, da so to sami prebrani ostanki,

torej so lahko po ceni. Boljše blago je žid poslal na tuje, z ostalim pita domačine in tako kvari ceno domačim trgovcem. Toda to so le posameznosti, še slabše pa je, kadar začne židovstvo izrabljati svoj "monopol". Ta prilika je skoraj vsako leto, navadno v drugi polovici leta. Začne se kaj lahko. Žid si zapne žepe visoko, češ da "ni denarja". S tem prisili domače naše trgovce, da morajo čakati na pogojeno plačilo od dveh do treh mesecev. Ob enem se jim večkrat naznani, naj pošiljanje za nekaj časa ustavijo. Ko vidi žid nazadnje, da so naši trgovci in kmetje že precej "suhi" in mehki, jim milostno dovoli spet pošiljati blago, ali za nižjo ceno, ker v tem času je cena baje padla. Naši ljudje navadno ne morejo drugače, nego udajo se mu in tako čutijo znižanje cen najprej trgovci, od njih kmetje, nato pa celi okraj in njih ljudstvo.

Ali bi se ne dalo temu pomagati? Nekateri so svetovali, naj bi se naši trgovci s svojim blagom obrnili na drugo stran, namreč proti Trstu.

...Ali smo torej mi vjeti v tem židovskem okrožju pod njih monopolom? Na to vprašanje odgovorimo skupno: da, ali pa: ne! Ako se kakor do sedaj brezbrizno jeden za drugega pomikamo dalje, gotovo je, da bode ob naših žuljih bogatel in košatil se čedalje bolj - žid, kateremu sedaj kuje naše ljudstvo milijone. Ako se je že v nekaj desetletjih toliko povzdignil, kolikor se bode še zanaprej! Ako tako mižimo pri njegovem delovanju, zaspali bomo popolno v njega naročju. Toda tega ne! Da je rešitev mogoča, pričajo nam še posamezni junaki kateri še niso v njihovih kremplih. Oni nas vzpodbujajo, naj se ne vdamo povsem židu, temveč odtegnivši se mu, pošiljamo svoje blago preko njegovih mej dalje na Srbsko, Bulgarijo, Rumunijo itd. Ondi še ni vse okuženo od njega, tam se mora blago čisto drugače prodajati, nego pod njegovim klobukom."¹³ Pod istim naslovom je nekaj števil kasneje svoja izvajanja tudi konkretiziral na primeru Ptuja, kjer ob priložnosti Katarininega sejma tarna nad judovskimi trgovci, ki spravljajo kmeta ob zaslužek. Povrh vsega pa mesto Ptuj gradi še svojo parno žago: "S tem pa bodo prišli (kmetje op.p.) popolnoma v oblast nemško-židovske klike, kar je menda že davno preračunjen načrt omenjenega njih delovanja." Kot pomoč svetuje ustanavljanje zadrug, s katerimi "se otresemo nameravane odvisnosti od židovsko-nemške strani ter se popolnoma postavimo na lastne noge".¹⁴

S problemi lesne trgovine na Slovenskem se je ukvarjala tudi Domovina v članku "Napake naše lesne trgovine".¹⁵

Ravno tako kot pri lesni trgovini je slovenski kmet in trgovec v kremplih judovskega prekupčevalca pri prodaji vina, še posebej, ker si ne zna gospodarstva tako uravnati, da mu ne bi bilo treba pridelkov sproti prodajati¹⁶: "Na vnebohod Kristusov sedim nekje v gostilni in pri drugi mizi se razgovarja 10 židov o raznih stvareh. Naenkrat pride razgovor na vinograde in eden izmed judov vzdihne: Dobro, da so ledeni možje proč. Vinogradniki so se jih bali in zato so ceno vina držali in jo nekako nam narekovali. Sedaj pa bomo karto obrnili in bomo mi ceno nastavili kakršno bomo mi hoteli. Vinogradniki, pozor pred židovskimi prekupci!"¹⁷ Jud pa ni le preprodajalec, pač pa tudi neposredna konkurenca: "Tam kjer ogrski jud svojo brozgo veselo prodaja gleda Štajerski slovenski kmet žalostno na svoj hram, kjer vino neprodano leži."¹⁸ Prav zaradi tega se je močno zavzemala za boj proti ponarejanju vina (kar naj bi počeli samo Judje).¹⁹

Naslednje veliko področje, kjer so se slovenski kmetje in trgovci čutili ogrožene od judovskih prekupčevalcev, je bila trgovina s hmeljem. To so predvsem pri Slovenskem gospodarju izrabljali v politične namene, saj so slovenskim liberalcem iz Celja in okolice očitali, da podpirajo Jude, ki pri

trgovini s hmeljem goljufajo slovenske kmete, oziroma da to počno celo sami.²⁰ Judom je Slovenski gospodar tudi očital, da pri kupovanju hmelja goljufajo (kot na primer leta 1910)²¹. čeprav tudi Domovina o Judih ni imela preveč pozitivnega mnenja, pa je vendar v svojem pisanju manj groba: "V sezoni obiranja in prodaje hmelja živimo in kakor vedno, prišlo je tudi letos obilo hmeljskih prekupcev - židov - v Savinjsko dolino, največ pa v Žalec. Ljudje so to, ki našega jezika ne razumejo ter se poslužujejo tolmača, v kolikor jim ne pride v pomoč našega kmeta žalibog preveč popustljivost in neodločnost. Samoposebi je umevno, da se potem obnašajo tako, kot bi bili oni tisti, ki donesejo denar in zaslužek našemu ljudstvu... Posebno potuho pa imajo ti krivonosni sinovi obljubljenе dežele v nekaterih gostilničarjih, ki jim gredo kar mogoče na roko ter pozabijo pri tistih borih krajcarjih zaslužka, ki ga imajo od njih bivanja pri nas, na narodnost..."²² Jude je vzela celo v zaščito, vsaj kar se goljufanja pri kupovanju hmelja tiče. V dopisu iz Savinjske doline je nek nepodpisan avtor odgovarjal na pisanje Slovenskega naroda, ki piše, da "...Židje že lezejo od vseh strani okrog po naših krajih. Je pač treba samosvoje organizacije tudi tu sicer nas bode Žid imel vedno v oblasti". Dopisnik, za katerega pisanje pa uredništvo odgovornost prepušča njemu samemu, pa pravi: "Z mirno vestjo nadalje lahko trdim, da so Židje, kateri prihajajo v Savinjsko dolino, vseskozi pošteni ljudje in ne vem slučajja, da bi bil Žid Slovenca opeharil, le za pol vinarja. Kar se goljufije tiče, bi pač Žid lahko sulico obrnil proti Slovencu, kajti na lastne oči sem se prepričal, kako je naš hmeljar hotel Zida na ta način opehariti, da mu je v hmelj natlačil stare cunje, težek kamen, opeko, stari, popolnoma rujavi hmelj, ali pa je nabasano balo na sredini zalil z vodo, da je bila težja itd."²³

Poleg gospodarske plati pa je Slovenski gospodar opozarjal tudi na versko plat zadeve. Navajal je celo, da je treba kupovati in prodajati le pri istovercih, torej kristjanih, pa čeravno Nemcih.²⁴

Poleg splošnih razglabljanj sem v obdelanih virih naletel tudi na konkretne obtožbe Judov. Dopisnik iz Slovenske Bistrice je pod naslovom "Najnovejše sleparstvo židovsko pri živinski kupčiji" pisal o živinskem sejmu v Bistrici, kjer so "kmetje na milost in nemilost izročeni židovskim kupovalcem", ki so obljubljali po 26 do 27 goldinarjev za 100 kg, nato pa so na kolodvoru odtegnili od vsakih 100 kg 15 goldinarjev.²⁵ Z Judi so se srečevali tudi kot s konkurenti na različnih dražbah. Tako je poročal, da je "nek Žid iz Trsta" kupil domačijo Simona Gregorčiča²⁶, "nemški hmeljarski žid" hotel v Žalcu²⁷, graščino pri Jablanici pri Ilirski Bistrici pa nek "češki Žid"²⁸, vendar vse brez komentarja.

Najbolj se protijudovsko razpoloženje čuti pri konkretnih gospodarskih stikih, to je trgovcih na drobno. Tako je Domovina ob prihodu trgovca Stueblerja, ki ga je imenovala tudi "Sudmarkin kramar", svarila: "Achtung vor dem Juden!"²⁹ O istem trgovcu je pisal tudi Slovenski gospodar, tudi sicer pa so povezave med Nemci in Judi zelo pogoste: "Omenjen konzum je bil poprej v narodnih rokah, a sedaj zadnje čase je začel nemškutirati. Ako kakšno stvar kupiš, ne dobiš nič več izdelek iz kakšne narodne trvdke ampak prodajajo blago iz nemških in židovskih tovarn in na ta način polnijo žepe največjim sovražnikom Slovencev..."³⁰

Kot je že iz navedenega razvidno, so judovstvo oziroma povezavo z Judi vsi časniki radi izrabljali tudi v politične namene. Dejansko so se Judje tudi na Slovenskem ukvarjali s politiko (čeprav v skromni meri), a žal v zvezi s tem nisem zasledil obširnejših komentarjev, razen ob izvolitvi Juda Knina v občinski svet v Loki pri Zidanem mostu.³¹ Tudi Štajerc je pri volitvah za posamezne

kandidate poudarjal njihov rod: "Social-demokratski kandidati za novo upeljano četrto kurijo so že nastavljeni in so sledeči...dr. Michael Schacherl (žid) za Ljubno..."³²

Predvsem pa je Slovenski gospodar povezoval Jude z delovanjem liberalnega tabora (tudi na Slovenskem), in obratno. Kar v uvodniku je pozival na pravi kulturni boj: "V vse hiše katoliške liste! V boj torej proti framasonskim, judovskim, svobodomiselnim in liberalnim listom!"³³ Le-ti naj bi namreč bili del velike svetovne judovske zarote: "Hvala Bogu, da na Slovenskem ni dosti Judov. Ker pa ni Judov, opravljajo njihovo službo prav zvesto liberalci, štajercijanci, slogaši."³⁴

Tako kot je Slovenski gospodar očital zvezo z Judi Nemcem, je Štajerc kazal na povezave med Judi in Slovenci. Na primer v članku "Kaj vse se v 'beli, nedolžni' Ljubljani godi": "29. p.m. vršila se je v Ljubljani sodnijska razprava proti židovki Matildi Loewy, imeteljici nesramne hiše v Ljubljani zaradi oderuštva. Lani ko je na svetlo prišlo, da je imela Loewy dobrega kompanjona v osebi policijskega šefa Podgoršeka, je oblast hišo zapela in gospodu policijskemu šefu službo uzela. Ljubljanski prvaški listi in drugi listi prvakov so bili o tem tihi, ko grob..."³⁵

SVETOVNA ZAROTA

O svetovni judovski zaroti oziroma o Judih po svetu se v pregledanih virih najde največ prispevkov. Zelo pogoste so statistike o številu Judov v posameznih državah, deželah in po svetu. Te statistike se med seboj (razen za uradne popise v Avstriji) tudi močno razlikujejo. Štajerc je namreč govoril o 11 milijonih Judov po svetu...³⁶

Statistike se ne končujejo le pri golih številkah, ampak se časniki lotevajo tudi analize vloge Judov v državah. V rubriki Politični ogled pod naslovom "Moč Judov v raznih državah" je Slovenski gospodar pisal: "Na Francoskem je primeroma malo Judov, a vendar imajo državo v oblasti. Francoska je razdeljena v 87 prefektur, med tem je 49 Judov prefektov in podprefektov... Med 102 bankami v Parizu je večina judovska. Tudi največji časopisi so v oblasti Judov. Na Laškem imajo Judje večino vseh bank in veliko moč v finančnem ministrstvu. Tudi poslancev je razmeroma veliko Judov. Na Ogrskem imajo Judje tretji del vseh zemljišč. Na dunajskem vseučilišču je med 6800 dijakov 2500 Judov. V naši vojski je 2600 judovskih oficirjev. Banke pa so itak večinoma vse v judovski oblasti. Kakor je iz tega razvidno, imajo krščanski socialci celo prav, da se bore zoper premoč Judov. In ker se bore zoper Jude se morajo boriti tudi zoper liberalce. Liberalci so namreč prijatelji Judov in ti so Judom do oblasti pomagali."³⁷

Tudi v več drugih prispevkih je Slovenski gospodar poudarjal povezavo med Judi in liberalci in to od Avstrije, kjer govori o "Židovskih naprednjakih"³⁸ in "liberalcih, ki so v bližnji zvezi z židovi"³⁹, pa do Portugalske, kjer naj bi "židje in njih krščanski hlapci v svobodomiselnem časopisju prej ko slej lagali, da gospodarsko propada katoliška Portugalska".⁴⁰

Druga politična skupina, ki jo je predvsem Slovenski gospodar povezoval z Judi, je socialna demokracija. Pri tem je izrabljal dejstvo, da je "dunajski gosp. vodja soc. demokratov jud Adler"⁴¹, ki ga je spremenil v očitek, da so v vodstvu socialne demokracije sami Judje, ki delavce ob štrajkih pustijo na cedilu, saj držijo z judovskimi kapitalisti.⁴² O socialni demokraciji je govoril kot o "lažidelavski in židovski socialni demokraciji"⁴³, o njenem vodstvu pa kot o "judovskih roditeljih"⁴⁴, ki zavajajo nezavedno delavstvo (in poneverjajo delavski

denar). V nasprotju s tem pa se socialni demokrati v državnem zboru pritožujejo, "da vladajo v Avstriji le plemiči, Židje in višja duhovščina".⁴⁵

Predvsem v času splošne draginje med leti 1911 in 1913 se je v vseh pregledanih časnikih pojavilo veliko člankov v zvezi z monopolisti - Judi, ki da so krivi za dvig cen osnovnih življenjskih potrebščin, predvsem v zvezi z žitno trgovino in živinorejo. Največ je bilo takih člankov v Slovenskem gospodarju, v Domovini te tematike ne zasledimo, v Štajercu pa le en prispevek.

Slovenski gospodar je povezovanje z Judi očitil poleg kapitalistom tudi plemstvu - predvsem poljskemu.⁴⁶ V tej zvezi naj bi si Judje prizadevali, da bi v svoje roke dobili čim več posesti. Zemjo naj bi si Judje prilasčali v vsej ogrski polovici države.⁴⁷ Pod naslovom "Židovske pijavke" je Slovenski gospodar to problematiko opisal v Galiciji.⁴⁸

Medtem ko je Slovenski gospodar zanikal vsako povezavo svojega političnega in svetovnonazorskega tabora z Judi, pa sta Domovina in Štajerc trdila prav nasprotno. Tako je Domovina Slovenskemu gospodarju prav privoščljivo povedala, da so dunajski obrtniki izrekli krščanskim socialcem nezaupnico, "ker so izdali obrtništvo in se bratijo z Židi".⁴⁹ Še posebej mu je očitala "spoštovanje žida Jože Franka"⁵⁰ in izrabo judovskih časnikov za politične namene v domačem prostoru. Še bolj kot Domovina je zvezo med Judi in klerikalci poudarjal Štajerc. Pri tem je ciljala predvsem na ustanavljanje konzumnih društev, ki da svoje blago nabavljajo predvsem pri raznih dunajskih judovskih trgovcih⁵¹, duhovnike⁵² - voditelje konzumov pa je zmerjala s "konzumskimi očeti židi"⁵³, očitala pa jim je tudi širše sodelovanje.

V pregledanih časnikih je tedanji bralec lahko ugotovil, da Judje nadzorujejo torej prav vse sloje družbe. Kot zadnji branik, ki se temu judovskemu vplivu še upira, je Slovenski gospodar izpostavil katoliško Cerkev, ki pa jo "svetovna zarota" že ogroža. Tako je navajal pisanje "židovskega lista Herold": "Katoliška vera je največja sovražnica svobodomiselstva. Zato je treba močne sile, da jo uničimo. Delati moramo na to, da se monarhije uničijo in mesto njih razglasijo svobodomiselne ljudovlade. Ko bo katoliško prepričanje omajano, se bodo zrušili tudi vladarski prestoli. - Tako mnenje imajo svobodomiselci o zvestobi do vladarske oblasti..."⁵⁴ Protikatoliško naj bi delovali tudi framasoni na Ogrskem s svojim "brezdomovinskim početjem židovskih spletkarjev, ki označujejo v svojih glasilih versko - нравno in domoljubno vzgojo kot čin zastarelega srednjeveškega sistema".⁵⁵ Iz istega vzroka je povzdignil glas tudi, ko gre za "boj za verski pouk v večnem Rimu".⁵⁶

Obsežno razlago zahtev sionistov - judovskih zarotnikov je Slovenski gospodar povzel po francoskem listu "France d'hier et France de demain": "Devetnajst stoletij se že bojujejo Judje, da bi se polastili svetovnega gospodarstva, katerega je sam Bog obljubil očaku Abrahamu. Toda križ je zmagal in ga vrgel ob tla. Pa nikakor ne obupajmo! Izrael je z vsakim dnem močnejši. Zlato, pred katerim se človeštvo klanja, je skoraj izključno v rokah Judov. In zlato je upanje Izraela. Borze v Parizu, Londonu, na Dunaju, v Berlinu, v Hamburgu in Amsterdamu so naše. Skoraj vse sedanje države so nam dolžne. Pa še eno je potrebno; da postanejo namreč Judje gospodarji zemljišč, zlasti večjih posestev. In krščanski delavci bodo na teh posestvih zaslužili Judom velikanske dohodke... Sovražnik judovstva vobče je katoliška cerkev. Zato moramo na to prokleto drevo cerkve cepiti duha nevere in nenravnosti. Tudi needinost moramo sejati med različna krščanska veroizpovedanja. V prvi vrsti, in sicer brezobzirno ter na vseh koncih in krajih, pa se moramo bojevati zoper katoliške duhovnike. Duhovnike moramo sramotiti in jih zaničevati. Škandale njihovega zasebnega življenja moramo

spraviti v javnost, da jih bo svet zaničeval in preziral. Tudi šole se moramo polastiti. Krščanska vera mora izginiti. Cerkev bo izgubila takrat svoj upliv, če bo uboga in bo postalo njeno bogastvo last Izraela. Vse morajo dobiti Judje v svoje roke, posebno še javne urade. Odvetniki, sodniki, zdravniki, morajo biti Judje. Judovski zdravnik ima najlepšo priliko stopiti v ožje razmere do krščanske družine. Judje morajo delati na ta način, da se zakon loči in da se povsod vpelje civilni zakon. Francoska je že v naših rokah, zdaj pride na vrsto Avstrija.”⁵⁷

Korak k slednjemu naj bi pomenil tudi “napad na zakonsko zvezo”, s čimer so označevali predlog v državnem zboru, s katerim naj se odpravi razlika vere kot zakonski zadržek, se dovoli ločitev in se odpravijo vse izjemne določbe glede judovskih zakonov: “Judje bi se radi priženili v krščanske družine, da bi dobili potem popolni vpliv tudi na naše zasebno življenje. Zdaj gospodarijo na borzah in v časopisju in si žele, da bi po ženitvah prodrli tudi v aristokracijo in v meščanske sloje, ki so jim še sedaj zaprti.”⁵⁸

Najučinkovitejše orodje za doseg “judovskih ciljev” se zdi t.i. judovsko časopisje: “Na čelu bojevnikov zoper krščanstvo stoji judovsko časopisje, ki je strupeno in zapeljivo kot kača v raju. In kako moč ima danes časopisje, to ve že mali paglavec, ki je nehal trgati hlače v ljudski šoli. V blesteči obliki zna pisati judovsko časopisje o svobodi in človekoljubnosti, o napredku, moderni vedi in temnemu srednjemu veku. Zastrupilo je ljudstvo, vzgajalo ga je v nesramnosti s svojimi podlimi inserati in brošurami, “šund romani” in enakim berilom, ki nima nobene umetniške vrednosti, ampak spada na gnoj. Kakor judovsko časopisje širi med ljudstvom nevero in nenravnost, ravno tako dela liberalno in socialno-demokraško časopisje, kateremu ni svet ne oltar ne prestol.”⁵⁹

V okviru svetovne judovske zarote so se slovenski časniki lotevali judovske problematike v več državah. Največ seveda v Avstriji, kjer je vlada “odvisna v mnogih ozirih od judov”⁶⁰. Nekateri ministri naj bi bili celo sami Judje, kot na primer “naš zunanji minister židovski potomec Aehrenthal”⁶¹ ali pa vsaj blizu Judom. Seveda pa pri odvisnosti Avstrije od Judov niso bile pomembne le osebne vezi in simpatije, pač pa tudi gospodarstvo: “Srečna Avstrija! Naša država ima 5 433,545.774K 97v dolga, čifut Rotschild je glavni upnik.”⁶² Judje naj bi imeli v Avstriji celo tako velik vpliv, da le še cesar Franc Jožef preprečuje vojno z Rusijo, ki si jo vplivni Judje v Avstriji in Ogrski tako želijo, da bo gotovo izbruhnila, ko bo prestol zasedel avstrijski prestolonaslednik.⁶³ Precej člankov v zvezi z Judi (v kombinacijah z različnimi političnimi strankami) se je pojavljalo ob različnih volitvah v vseh delih države, najpogosteje v Slovenskem gospodarju glede volitev na Dunaju.

Tudi o Judih iz ogrske polovice države je v pregledanem gradivu precej člankov. Veliko je statističnih podatkov o številu Judov, predvsem v Budimpešti: “Po zadnjem ljudskem štetju ima glavno ogrsko mesto Budapešta 703.448 prebivalcev in med temi je Židov 176.198. Ne imenuje se torej brez vzroka Budapešta večkrat šaljivo tudi Judapešta.”⁶⁴ Tako ime je Budimpešta dobila tudi zaradi velikega števila judovskega časopisja, ki je tam izhajalo. Predvsem zaradi svoje liberalne vlade si Ogrska večkrat prisluži ime “židovsko-liberalna Ogrska”⁶⁵. Še posebej ob raznih aferah, o katerih je Slovenski gospodar poročal pod naslovom “Ogrske umazanosti”. Ogrski Judje so bili v štajerskih časnikih najbolj v nemilosti, kadar je prihajalo do večjih trenj med obema polovicama monarhije, kot, na primer leta 1903, ko se je Ogrska upirala sprejetju vojaškega zakona⁶⁶, tako da tudi Avstrija ni mogla izvršiti novega vpoklica: “Vojaki tretje-

letniki, vi bi sedaj umorali domov iti, in ako ne boste šli, so temu krivi židje. Avstrijski in posebno gališki židje se naselijo na Ogrsko, se tam madjarizirajo in agitujejo proti Avstriji. Židje, ki so na Avstrijskem krošnjari in kramarji, dobe na Ogrskem visoka mesta in zato napadajo Avstrijo. To, kar Ogri zahtevajo, se jim ne bo nikdar dovolilo. Ker se pa z Ogri ne more nič z lepa opravi, bomo kmalu ostro morali proti njim postopati. Sli bomo na Ogrsko in jih ondi dobro naklestili potem bodo še le dali mir. Zato bodite vsak trenutek na to pripravljeni, da bomo šli na Ogrsko in se ondi bili. In ko bo prišlo do boja, tedaj se spomnite, da so temu krivi židje.”⁶⁷ Domovina pa je vzroke, kako so Judje prišli do takega vpliva, iskala drugje: “Neki ogrski list toži, da vsa višja in važnejša mesta pri uradih zastopajo skoro samo - Židje. Temu se ni čuditi, ko je vendar v srednjih in višjih šolah nad polovico slušateljev - židov, ki potem rivalizirajo in sprejmo pri spraznjenih mestih s krščanskimi kandidati. Tako je sedaj popolniti okoli 59 profesorskih mest, za katere se potegujejo skoro sami Židje. Za druga mesta je med 30 kandidati 15 Židov in še neke drugje od ravno toliko kandidatov 17 kandidatov s krivim nosom.”⁶⁸

Z Judi na Ruskem so se časniki ukvarjali šele od leta 1905 dalje. Med drugim naj bi bili krivi za poraz Rusije v vojni z Japonsko. Tako je dopisnik iz Rusije zapisal izjavo nekega Juda: “Rad umiram za očetnjava”, je rekel res neki Žid, pa tedaj, ko je bil že pokazal sovražniku - hrbet.”⁶⁹

Se bolj so se časniki razpisali v zvezi z njihovo vlogo v revoluciji 1905:”... Posebno strastni so židje, ki podpirajo to gibanje z denarjem in tiskom. Židje upajo, da dobijo po revoluciji enakopravnost, se vsilijo v javne službe in jim je na ta način prosto, da izsesavajo ljudstvo.”⁷⁰ Domovina je revolucijo 1905 kar naravnost označila kot del velike judovske zarote: “čez prostrano, neskončno rusko stepto je zapihal čisti, sveži severovzhodni veter. Odgnal je meglo in smrad, ki sta ga prinesla s seboj jug in zapad in začel je čisti zrak od vseh tujih miazmov, ki so okužili in dušili prsi ruskega naroda. Ko neprošena mora je tlačila mora rusko narodno samozavest nekaj dolgih, težkih mesecev pretirana židovska tiranija in mnogovladje raznih neslovanskih rusofilov v podobi in pod geslom kozmopolitizma in pod kričečo, krvavordečo zastavo mednarodne social-demokracije. Človeku se je storilo hudo, ko je videl, kako gre nevedni ruski narod, nahujskan od raznih krivonosih semitskih “sodrugov” na bratovski uboj in s tem seveda na pot samomora in lastne pogube. In nastalo je veliko veselje v Izraelu, katero se, kakor je bilo iz vsega razvidno, nikdar več ne konča. Svoje radosti židi niso nič več skrivali in očitno so zidali na starih zgodovinskih tleh, pridobljenih in napojenih z rusko krvjo, vsakovrstne novodobne republike, s seveda najbrž židovskimi, a nikdar ne v resnici ruskimi predsedniki na čelu - njih podlost v narodu je presegla vse meje: začeli so zaznamovati v svojih časnikih javno vse, kar je bilo ruskega. (Naj tu omenim, da je večina ruskih dnevnikov in večjih časnikov in listov, vsaj kar se so-trudništva tiče, v židovskih rokah.) Kdor ni trobil v njih rog je bil na ves svet razglašen kot mrakoljub, narodni sovražnik in nazadnjak. In zaslepljeni ruski narod je verjel in ploskal z rokami v znak edinomišljenosti z rabeljni svojih bratov. Toda tega jim še ni bilo dovolj. Hoteli so pokazati vsemu svetu kako moč da imajo oni - židi namreč in priznali so javno, da so vsi punti, vse neskončno klanje in razbojništvo po vsej širni Rusiji, da je vse to delo njih rok...”⁷¹ Domovina revolucije torej ni odobraval, zapisala pa je, da bo le-ta pomagala ozdraviti državo. Za razmere ni krivila carja, ampak številno plemstvo in velmože. Ob umiritvi položaja je sporočila, da “je v Rusiji krenilo nekoliko bolje. Tu pa tam se oglašajo še nemiri in ti LE proti judom...”⁷². Kljub takemu

stališču se je zavzemala za rešitev vprašanja v sionističnem smislu in pisala: "To bi bilo za Ruse in Žide prava sreča."⁷³

V nasprotju s takim stališčem je Slovenski gospodar odobral preganjanje Judov: "Ruska vlada je spoznala, da so le židovi povzročili vse nemire med Rusi. Začeli so jih preganjati čez mejo, zlasti so jih iztirali iz Vladivostoka. Na Poljskem so jim zaprta vsa društva. Na Ruskem torej ne marajo za žida, pri nas v Avstriji in na Ogrskem pa jih vlada vedno brani, dasiravno so povzročili v državi mnogo gorja."⁷⁴

Drugače kakor oba omenjena časnika je Štajerc menil, da so za revolucijo krivi car in plemstvo, bogataši, niti enkrat pa v svojem poročanju o revoluciji ni omenil vloge Judov.

Ob menjavi na vladarskem prestolu so bili slovenski časniki zaskrbljeni tudi za usodo Anglije. Medtem ko je Domovina o novem kraju Edvardu VII. pravila, da "vojaških zmožnosti nima posebnih, tudi v politiki ni veščak. O njem se govori tudi, da je naklonjen Židom in da ima nemali delež na vzrokih južnoafriške krivične vojske"⁷⁵, pa je Slovenski gospodar navajal, da je "liberalnih nazorov, naklonjen židom, in da v svoji družini govori izključno nemško."⁷⁶ Vendar to še ni vse. V rubriki Politični ogled je trdil celo, da je kralj Edvard Jud. To novico je povzel po angleških listih in dokazoval, da je bila kraljica Viktorija judovskega rodu: "Vojvodinja Kant, mati pokojne kraljice Viktorije je bila iz popolno židovske družine Saalfeld in je bila čistokrvna židinja. Black and White dostavlja, da se je Viktoriji poznalo na obrazu, da je židovske krvi, Edvardu VII., njenemu sinu, pa se židovsko pokoljenje še bolj pozna na obrazu. Židje se seveda veselijo tega, da po tolikih stoletjih zamorejo pokazati na eno kronano glavo, v kateri teče Abrahamova kri."⁷⁷ - In ker je nemški cesar vnuk angleške kraljice in se tudi po njegovih žilah pretaka židovska kri, potem pač ni čudno, da gre nemška politika roko v roki z židovsko politiko. Lepe reči!"⁷⁸

Med drugim naj bi bili Judje krivi tudi za boksarsko vstajo na Kitajskem⁷⁹ in za nesrečo Titanika⁸⁰.

Posebno poglavje predstavljajo prispevki o pogromih, predvsem iz Rusije in Romunije ter stališče časnikov do teh pokolov. V glavnem gre za precej neprizadeto pisanje, zgolj za naštevane števila žrtev. Tako je Štajerc o nasiljih v Besarabiji objavil le kratko novico: "V Besarabiji so izbruhnili "pogromi" (pobijanje) proti judom in graščakom. Več kot 100 oseb je bilo umorjenih."⁸¹ Neprizadeto stališče je pokazala ob istih dogodkih tudi Domovina.⁸²

Podobno je poročala leto kasneje tudi o nemirih v Romuniji, kjer se "kmetje puntajo proti graščakom in židom"⁸³, vendar pa je že v naslednjih številkah zastopala svoje mnenje: "Boj je bil naperjen proti sedanjem najemniškem sistemu, ker pa so najemniki večinoma židje, zadel je vihar glavno židovsko prebivalstvo, seveda tudi nedolžno. Tako je upor zadobil antisemitsko lice... Z ozirom na vse to je pač lahko pojmljivo, da je nastalo med dijaštvom in v enem delu razumnštva gibanje v prosep kmetov - seveda v kolikor se ne gre za antisemitizem teh vrst prebivalstva."⁸⁴ Ob istem dogodku pa je Slovenski gospodar pogrome opravičeval: "Judovski listi so skušali na vse načine očrtni rumunske kmete, ki so se v svoji opravičeni jezi vzdignili proti svojim tlačiteljem in izsesovalcem - judom."⁸⁵

Liberalnejše stališče Domovine je prav gotovo velika sprememba, če upoštevamo njena stališča do Judov iz prvih let 20. stoletja. Takrat je bil umor Juda lahko tudi "samo" ljudska sodba: "V vasi Lenine na Ogrskem je živel oderuh Žid Jožef Stolz, ki je že mnogo ljudij spravil na beraško palico. Stolz je dal pred kratkim prodati hišo vdove Lorino, katero je z njenimi šestimi otroci iz

hiše izgnal. Jokaje je pribežala vdova v bližnjo gostilno, kjer je bilo mnogo ljudi zbrano. Njeno pripovedovanje o postopanju oderuha je ljudi tako razkačilo, da so pridrli v hišo nad Stolza in ga ubili. Vest o tej ljudski sodbi se je na daleč okoli razširila. Kmetje od blizu in daleč so prihiteli se na lastne oči prepričati, če je njihov oderuh res mrtev.”⁸⁶

Domovina je odobravalala tudi ustanovitev protijudovskega društva v Trstu, ker “so bili tam Židje edini gospodarji, ki so s svojim nesramnim postopanjem znali strahovati vse drugo prebivalstvo”⁸⁷. Še posebej pa je s tem gibanjem simpatizirala, ker “tržaški protižidovski list Avanti ne nasprotuje nič ustanovitvi vseučilišča v Ljubljani in spremlja naše gibanje nekako simpatično...”⁸⁸

JUDOVSTVO - NEVARNOST ZA SLOVANSKE NARODE

Že v okviru pisanja o ruski revoluciji leta 1905 so pregledani časniki trdili, da je judovski cilj v teh nemirih oslabitev te velike države. Kot posebna nevarnost za Slované so Judje veljali zato, ker so se ponavadi povezovali z narodi t.i. “višje kulture”. Domovina jih je v članku “Vsenemška hidra”, na primer, štela k nemškim kolonizatorjem.⁸⁹

Slovani so se od Judov čutili ogrožene predvsem na področju šolstva.⁹⁰ Slovenski gospodar je objavil celo podlistek, ki naj bi se dogajal na češkem in svaril pred tovarnarjem, ki želi za tovarniške otroke postaviti šolo: “Žid ne da ničesar zastoj... Žid je nemčur in bode zahteval, da bi se otroci v šoli učili nemški.”⁹¹ Navajal je tudi več primerov, kjer so Judje pomagali k nemški prevladi, tako na češkem, Moravskem, Poljskem, v Bukovini in Galiciji, kjer Judje slovanski živelj ne uničujejo samo z gospodarskim pritiskom, pač pa tudi drugače: “V Jarenčinu pripada na 100 družin 15 žganjarij, od katerih imajo 13 Židje v rokah.”⁹²

Tudi v ogrski polovici dežele naj bi Judje opijali krščansko prebivalstvo: “Vina in piva ne pije Slovak mnogo, pač pa žganje. Nižje plemstvo ima izključne pravice izdelovati in prodajati žganje; plemiči in Židje so najhujši nasprotniki zmernosti...”⁹³ Popolnoma gospodarsko odvisni od Judov naj bi bili tudi Hrvati: “Hrvatskim tovarnarjem grozi, da jim odvzamejo državne subvencije ali podpore. Ta grožnja pa je naravnost smešna, prvič ker je gospod minister podeljeval industrijalcem na Hrvaškem tako neznatne podpore, da jim je popolnoma vseeno, ali jim te beraške “subvencije” odtegne ali ne; drugič pa zato, ker so ti “hrvatski” industrijalci po večini sami ogrski židje, kateri imajo navadno svoje centre v Budimpešti, na Hrvatskem pa samo filijalke.”⁹⁴

Podobno vlogo kot pri madžarizaciji in germanizaciji naj bi Judje odigrali tudi v Trstu - pri italijanizaciji slovenskega prebivalstva. Do prve take afere je prišlo leta 1900, ko “župnik Horvatin, ki je pristaš laških Židov ni pustil Slovincem nesti njihove zastave v procesiji”.⁹⁵ Ta incident so po mnenju Domovine zakrivali “Židje v sporazumljenju italijanskih duhovnov”⁹⁶. Tako kot z Italijani v Istri držijo Judje v drugih slovenskih deželah z Nemci.⁹⁷ Kako bi pa tudi bilo drugače: “Kaj imamo pravzaprav nemškega? Najlepša nemška drama je francoska, najlepša nemška opera je laška, najboljši nemški sir je holandski...in najboljši nemški rodoljubi so židovski. Ubogi Nemci!”⁹⁸

JUD KOT PRISPODOBA

Na natečaju Reichpost, katerega rezultate je objavil tudi Slovenski gospodar, se je ob vprašanju, kdo je najhujši škodljivec društva, na prvo mesto uvrstil “podkupljivi, nenravni, brezvestni Žid”⁹⁹.

V večini primerov so bili Judje sinonim za izdajalce na – sploh. Kadar je šlo za izdajo za denar, je Slovenski gospodar uporabljajl zmerljivko “novodobni Judež”¹⁰⁰. Enake obsodbe je bilo deležno tudi versko izdajstvo (na primer prestop v protestantstvo)¹⁰¹. Še posebej pogosta so bila zmerjanja z “Judeži” v primerih narodnega izdajstva, kjer so bili Judje sinonim za ponemčevanje. Vse, kar je “brezversko in brezdomovinsko”, je bilo označeno kot judovsko¹⁰², prav tako vse tisto, kar ni katoliško (tudi cikorija)¹⁰³.

Judje so bili prav tako prispodoba za spretne oziroma vsiljive trgovce in barantače.

Judje so bili znani tudi kot tisti, ki izrabljajo človeško stisko: “Židje menda delajo v vojski dobre kupčije. Iz Galicije se čuje, da prodajajo vojakom kos kruha po 2 kroni, ravno tako steklenico najslabšega vina. Iz komisnega tobaka, ki ga dobe od vojakov, delajo cigarete in jih prodajajo po 20 vin.”¹⁰⁴

Prispodoba “Žid” se je uporabljala tudi za vse, kar je odvratnega: “Minuli pust bi se lahko oženil. Dobil sem ponudbeno pismo neke korundiče blizu Medvedovega sela, kojo pa sem odbil, ker rad uživam prostost in ker sem za zakonske sponse še premlad, sploh pa korundiče ne vzamem v zakon. če že slišim to ime, mi je ravno tako pri srcu, če mi imenuje kdo 25% žida!”¹⁰⁵

Posebna judovska lastnost, ki se je tudi uporabljala v prispodobah, je zvitost in bistrournost. Le tu in tam se je prispodoba Juda uporabila tudi v pozitivnem smislu. človek je lahko, na primer, “zadovoljen kot čifut v Abrahamovem naročju”¹⁰⁶. Kot soznačnica pa se ne uporablja samo pojem Juda, temveč tudi “obljubljene dežele”. Tako je Domovina pisala, da je “Spodnji Štajer nemški Izrael”¹⁰⁷.

Opis tipičnega Juda srečamo tudi v nekaterih podlistkih: “... Njegova tenka, udrtá ustna so se raztegovala venomer v senci nosu, zakrivljenega kakor jastrebov kljun in dasi je švigala iz njegovih majhnih, zelenih, odprtih in v gostem obočju skoro skritih očij neprestano iskra tajnega gnjeva...”¹⁰⁸ O Judih so si lahko bralci Štajerca pridobili tudi konkretne predstave, saj je ta v letu 1911 objavil tudi nekaj risb posameznih Judov. Pri opisih različnih narodov Judje izstopajo kot zmerneži pri uživanju. Tako bi naj bili skromni v hrani - zadovoljni z nekoliko žlicami riža na dan¹⁰⁹ - in pijači: “Med evropskimi narodi jetika najbolj pobira Italjane in Irce, najmanj pa Jude, ker so zmerni pri uživanju opojnih pijač in ker se drže judovskih jedilnih postav.”¹¹⁰

Po trditvah Slovenskega gospodarja naj bi bili prirojeni judovski lastnosti tudi umazanost in zanemarjenost, ni pa pomislil, da bi lahko bilo tako stanje posledica revščine, v kateri je živila večina judovske populacije: “Ko je potrkala pretečeno leto kolera na meji Avstro-Ogrske, začelo se je gibati tudi tam, kamor se poprej še mislilo ni: oko oblasti je pogledalo v mala delavska stanovanja in videlo se je nečuvvene stvari. Na Dunaju se je pričelo na najprimernejšem kraju, v židovskem okraju Leopoldstadt. Kaj je žid, naj nam dokažejo naslednje slike žalostnih tamošnjih razmer. Židinja Silberman je imela v svojem, komaj štirim osebam zadostujočem stanovanju enajst oseb. Nekaj jih je spalo v nesnažnih posteljah, nekaj pa po tleh. Stari žakliji in druge umazane cunje so služile za odeje. Pod neko posteljo sta spali dve 12 letni deklici, ki sta krošnjarili po dnevu s trakovi za čevlje. Žena, otroci in moški spe vse navskriž v tej umazani, ozki luknji. Stara umazana ženska srajca je služila za brišačo za vse stanovalce. - Neka druga židinja Sveiel, ki je bila radi prenapolnjenja stanovanja že večkrat policijsko kaznovana, je imela sobo, v kateri je spalo skup stlačeno 25 oseb. Zrak v tej sobi je bil neznosen. Polovica petrolejskega soda v kotu je bila napolnjena z grdo vodo. V tej vodi so si umivali stanovalci noge in obraze. Umazana stara rjuha je

služila vsem za vsakovrstno brišačo. Zraven drugega mrčesa so stanovale v istem prostoru tudi podgane in miši. - V drugem takem brlogu, Navara ulica 24, je stanovalo v dveh kabinetih 25 oseb. Nekateri so izjavile, da plačujejo stanovanje gospodinji - židinj z oblekami, ki jih naberačijo pri dobrosrčnih ljudeh. Židinja jih je seveda drago prodala. Grozno je bilo odkritje pri židu Dunkelblau, Kleine Schiffgasse 32. Stranišča so vsa zamašena, nesnaga teče z gornjega nadstropja v spodnje prostore. 30 do 40 oseb spi skupaj v enem prostoru ter plača vsak za noč 30 vin. Mrčesa kar mrgoli. Ljudje spe po tleh na slamnatih pletenicah. Radi mrčesa leže nagi in ogrnjeni z umazanimi capami. V enem prostoru rabijo vse osebe skupno eno vodo za umivanje in eno brišačo. Slično tem slučajem se je našlo stanje pri Rebeki Sauermilch in Rabel Rosenblatt. V zasmeh vsem strogim naziranjem in občutnim kaznim se drže židje trdno njihovih prirojenih običajev, ki jih delajo ne samo neznosne, ampak tudi nad vse nevarne kulturnemu svetu. če se že na Dunaju tako godi, kako izgleda še le v Galiciji in pa v Rusiji, koder imajo v velikih krajih židje oblast v rokah."¹¹¹

Odpor do Judov je še povečevalo prepričanje o njihovi "verski blaznosti"¹¹² in izvajanju ritualnih umorov: "V bližini Dunaja so prišli na sled, da je nek Žid odvzel krščanskemu dekletu kri. Ko je policija prišla na sled dejanju, se je Žid obesil na jermenu. Drug slučaj se je zgodil v neki vasi v Galiciji. Žid je krščanskemu dečku prerezal členke na roki. Dvajset prič potrjuje izpovedi dečkove."¹¹³ Oba primera naj bi prišla celo pred državni zbor. V Štajercu in Slovenskem gospodarju pa je bil v ospredju proces proti Beilisu, ki je bil obtožen obrednega umora v Kijevu: "Židje smatrajo umor nedoraslega kristjana, bodisi dečka ali mladenke, v svrhu svojih verskih obredov, za nekaj dopustnega in dovoljenega. Kadar se zgodi kak tak umor, vzbudi seveda vseobčo pozornost. Kristjani so ogorčeni zaradi teh judovskih navad, judje pa skušajo grozen zločin svojega prenapetega verskega tovariša prekriti. Ker je svetovno časopisje po večini v judovskih rokah in ker imajo judje veliko denarja, se uporabi vsa sredstva, da bi se odvrnilo od judovstva ta barbarski madež. Tako se godi tudi sedaj. V Kijevu na Ruskem se je zgodil dne 25. marca 1911 tak umor - zgođe se taki umori navadno seveda samo tam, kjer prebivajo pravoverni židje, to je v Galiciji ali Ruskem. - Jud Mendel Beilis, da je umoril kristjanskega dečka Andreja Juščinskega. Ubogemu dečku je žid prizadejal kakih 40 ran, da mu je še živemu počasi kri popolnoma iztekla. Deček je moral prestati grozne muke. Preiskava je bila zelo dolgotrajna in težavna, ker so napeli judje vse sile, da bi zvalili krivdo na druge. Sedaj po več kot dveh letih je preiskava vendar zaključena in se vrši v Kijevu ravno v tem času sodna obravnava, ki je preračunjena na več tednov. Židovsko časopisje celega sveta, se še vedno neprestano trudi, da bi bil Beilis oproščen. Že vnaprej se vrše po raznih mestih kot na Dunaju in v Pragi judovska protestna zborovanja proti njegovi obsodbi. O izidu bomo poročali."¹¹⁴ Tri tedne kasneje je časnik v rubriki Politični ogled poročal o izidu sojenja (sedaj je imel deček že 47 ran) in ga pospremil s komentarjem: "Dne 10. novembra se je končala obravnava z - oprostitvijo žida Beilisa. Sumi se, da so bogati židje porotnike v Kijevu mastno podkupili."¹¹⁵

Judom so očitali nemoralnost, predvsem v zvezi s prodajo "ničvrednih romanov dunajskih židov" in ponujanjem "ostudnih, nežne čute žaljivih razglednic".¹¹⁶ Dolžili so jih tudi trgovine z belim blagom: "Te zverine v človeški podobi, ki prodajajo mlada dekleta po zloglasnih hišah! Skrajni čas bi pač bil, da bi se vse civilizirane države združile v skupen odpor proti tem hijenam."¹¹⁷ Poleg tega so jih obtoževali tudi posilstev. Pri tem so vedno poudarjali: "Predrzni svinjar je jud."¹¹⁸

Kakšen odnos so imeli kristjani do Judov in katere so bile njihove naj-očitnejše, že kar pregovorne značilnosti, najlažje ugotovimo iz smešnic:

☉ Samuel naroča sinu Benjaminu: "Kadar dospeš v Krakov, ni treba pisati. Vzemi ta-le frankovani zavitek ter ga vrzi tam v poštno nabiralnico; tako zvem, da si srečno tje došel!"

Benjamin: "Oče, to znamko si lahko prihranima! Vrgel bom nefrankovano pismo v skrinjico, in ti ga ne sprejmi; a vedel boš vendar, da sem srečno dospel v Krakov!"¹¹⁹

☉ Žid, ki je šel z drugim židom mimo lepe žene pljunil je. "Mojzes, kaj pljuješ pred to lepo ženo?" - "Ne pljujem pred to lepo ženo, pljujem le zaradi bolne, ki jo imam doma!"¹²⁰

☉ Judovski samogovor: "če bi mi bog hotel dati 10.000 goldinarjev, rad bi dal od tega 1000 goldinarjev ubogim. če mi pa Bog ne zaupa toliko, naj mi da vsaj 9000 gld., ostale 1000 gld. pa sam med uboge razdeli."¹²¹

☉ Zdravnik: "Vašo nogo bomo morali najbrže odrezati."

Jud: "Kaj? In ravno včeraj sem kupil nove čevlje."¹²²

☉ Pri pregledovanju črnovojnikov. Poljski žid pride pred komisijo. Zdravnik ga vpraša, če mu kaj manjka. "Nič", odgovori žid, "Ali ne vzemite me, ker kamor pridem tam je smola."¹²³

☉ Nek prodajalec časnikov si je hotel kupiti konjička, da bi z njim lahko svoje liste hitro na železnico vozil. Šel je k židu Natanu in le-ta mu je priporočal tudi takoj starejšega šimeljčka. Mož kupi šimeljna. čez 3 dni pa pride razburjen nazaj in zaupije nad Natanom: "Kakšnega konja ste mi prodali?" - "Kaj ali ni dober?" - "Dober? Šimelj je slep na obeh očesih!" - "No", je odgovoril Natan prijazno, "saj vam nisem Šimeljna zato prodal, da bi vam cajtunge bral".¹²⁴

☉ V Karlovih Varih se je zdravil žid Osim Ackermann, doma iz Galicije. Vsake toplice so drage, ni čuda, da je Ackermann pri vsej svoji varčnosti zapravil precej denarja. Zdaj bi moral še plačati stroške za železniško vožnjo domov. A zvita butica si zna pomagati. Gre ter ukrade nekaj sadja in jajec, za kar so ga zaprli. Po prestani kazni ga pošljejo kot odgnanca v domovinsko občino.¹²⁵

Kljub svojemu negativnemu odnosu do Judov, pa njihove modrosti niso zametavali. Med različnimi pregovori, ki so jih objavljali, so večkrat tudi judovski:

☉ Revščina ni pregreha, a tudi ne čednost. -Lažje je postaviti pijanca na noge, kot reveža. -Ako revež je pišče, tedaj je bolan on ali pa pišče. -Tri stvari rasto brez dežja: obresti, stanarina in dekleta. -Uho posodi vsakemu, roko prijatelju, ustnice samo ženi. -Hudič vzame vse, samo hude ženske ne. -Mož in žena sta jedno telo, a različna žepa. -Ženske lažejo celo, kadar molče. -Žena ima tisoč duš. -Žena zapeljuje k dobremu ali slabemu, zapeljuje pa vedno. -Ljubezen je sladka, toda samo s kruhom.¹²⁶

☉ Bog je pošten plačnik, ali odlašalec. -Komur je Bog dal grbo, jo mora nositi. -O Bog, daj mi kruha, dokler imam še zobe. -človek je slabši od bilke in močnejši od pečine. -človek si stori sam toliko hudega, kolikor mu ne more deset sovražnikov. -Žena si napravi moža za sužnja in gospoda. -Z resnico prideš pred Boga. -Za srečo ni treba pameti, ali za pameti je treba sreče. -Siromak pade na hrbet in si razbije nos. -Modrosti pristaja molk, ali molk sam še dolgo ni modrost. -Ljubši star sovražnik, kot deset novih prijateljev. -Svoj živi dan se človek uči pameti; slednjič pa umrje kot norec. -Rajši z modrijanom v pekel, kot z norcem v nebesa. -Z jokom ne plačaš dolgov.¹²⁷

SKLEP

Kdo je Jud? Jud je vsakdo, ki razmišlja in deluje drugače od katoličanov, ki izhajajo iz ozkih okolij, v katerih je katoliška cerkev obvladala življenje, je pojasnjeval Slovenski gospodar.

Prav to vprašanje me je vodilo skozi celotno delo. Kajti konkretnega odgovora na to, kdo je Jud in ali je v obdobju od 1900 do 1914 obstajal antisemitizem v slovenskem prostoru, nisem našel.

Na Spodnjem Štajerskem je bilo v obdelanem obdobju le majhno število Judov. Večina so se Slovenci srečevali z Judi kot s prekupčevalci in prek tujega časopisja. Prav zaradi tega nepoznavanja je pojem "Žid - židovstvo" postal zmerljivka za vse, kar je nasprotnega mnenja. Od tod izhaja tudi obsojanje štajerskih časnikov med seboj, da so "židovski" in da sodelujejo z Judi. Judje so bili okarakterizirani kot tujek v krščanskem svetu že samo zaradi svoje vere. To je prav fobično poudarjal Slovenski gospodar ob ritualnih umorih, ki naj bi bili delo "satanov krvosesov", to je Judov. Ob tem se mi zdi pomembno poudariti, da prihaja časnik v številne antagonizme. Z "židovstvom" zmerja praviloma vse svoje politične nasprotnike: na primer liberalni tabor, socialdemokrate, kapitaliste, veleposestnike, navadne delavce, pa ponovno karteliste itd. Mnogokrat je iskal prav v judovstvu krivca za stvari, ki jih ni znal razložiti ali pa ni hotel. Največkrat pa so problem judovstva uporabljali v politične namene. To velja tudi za Domovino. Tako časnika drug drugega obtožujeta sodelovanja z Judi in da je judovski denar glavni vir dohodka vsakega od teh taborov.

Prav pri teh oblikah uporabe judovstva je težko govoriti o kakšnem drugem kakor o politično-gospodarskem antisemitizmu.

Rasni antisemitizem se opazi le v komentarjih oziroma v poročilih o številnih pogromih Judov v Rusiji in Romuniji, o preganjanjih Judov v Galiciji, Bukovini in drugih delih avstro-ogrske monarhije. Prav ob številnih pogromih v letih 1905 in pozneje se da v katoliških krogih občutiti jasno odobravanje le-teh.

Četrta oblika antisemitizma, ki je izbruhnila zaradi strahu pred judovsko prevlado v časnikarstvu, knjigarnah, tiskovinah, v šolah (predvsem na univerzah), nasploh v intelektualnih krogih, je bila prav tako izrazito prisotna v naših krajih. V velikem številu člankov sta tako Slovenski gospodar kot Domovina preštevala judovske časopise, knjigarne, tiskarne... na Dunaju, v Budimpešti, pa v Galiciji itd. in iskala dokaze za svetovno judovsko zaroto proti katoliškemu svetu.

Po tem kratkem povzetku lahko sklenem z naslednjo trditvijo: antisemitizem je v letih 1900 - 1914 bil prisoten. Res je, da mnogokrat le kot sredstvo za napad na nasprotnika, nepremišljena zmerljivka ali naivna obsodba. Kljub temu pa bi se zgodovinarji morali vprašati, kako so se ljudje, zrasli pod takim vplivom javnih občil, obnašali pozneje, ko je antisemitizem v Evropi dobil svoje skrajne poteze.

-
- ¹ Na celotnem Štajerskem je izraelitsko prebivalstvo predstavljalo le 0,17% skupnega prebivalstva. Od 2283 Judov jih je 70% živel v Gradcu.
- ² Enako velja tudi za Kranjsko, kjer jih je od 145 kranjskih Judov 95 živel v Ljubljani (0,26% prebivalstva).
- ³ Vir: Specialni krajevni repertorij avstrijskih dežel. Izdela na podlagi ljudskega štetja z dne 31.12.1910.
- ⁴ Domovina (XVI)1906, št.101, 31.8.
- ⁵ Domovina (XV)1905, št.102, 29.12.
- ⁶ Slovenski gospodar (XXXIV)1900, št.46, 15.11., str.4; na enak komentar naletimo tudi v Domovini (X) 1900, št.88, 9.11., str.475.
- ⁷ Slovenski gospodar (XXXIX)1905, št.50, 14.12., str. 5.
- ⁸ Slovenski gospodar (XXXIV)1900, št.39, 27.9., str. 4.
- ⁹ Slovenski gospodar (XL)1906, št.35, 30.8., str. 5.
- ¹⁰ Štajerc (I)1900, št.4, 12.8.
- ¹¹ Domovina (XVI)1906, št.37, 30.3.
- ¹² Slovenski gospodar (XXXVII)1903, št.34, 20.8., str. 3.
- ¹³ Slovenski gospodar (XXXVII)1903, št.40, 1.10., str. 1.
- ¹⁴ Slovenski gospodar (XXXVII)1903, št.51, 17.12., str. 2.
- ¹⁵ Domovina (XIV)1904, št.3, 12.1., str.11.
- ¹⁶ Slovenski gospodar (XXXV)1901, št.45, 7.11., str. 4.
- ¹⁷ Slovenski gospodar (XLVI)1912, št.21, 23.5., str. 2.
- ¹⁸ Slovenski gospodar (XLIV)1910, št.3, 20.1., str. 4.
- ¹⁹ Slovenski gospodar (XLVI)1912, št.22, 30.5., str. 2.
- ²⁰ Slovenski gospodar (XLV)1911, št.19, 11.5., str. 4.
- ²¹ Slovenski gospodar (XLIV)1910, št.45, 10.11., str. 1.
- ²² Domovina (XIV)1904, št.65, 23.8., str. 388.
- ²³ Domovina (XVII)1907, št.94, 14.8.
- ²⁴ Slovenski gospodar (XXXVIII)1904, št.41, 13.10., str.3.
- ²⁵ Slovenski gospodar (XXXVI)1902, št.31, 31.7., str.3.
- ²⁶ Domovina (XVIII)1908, št.131, 13.11.
- ²⁷ Slovenski gospodar (XLIII)1909, št.8, 25.2., str.5.
- ²⁸ Domovina (XII)1902, št.36, 9.5., str.190.
- ²⁹ Domovina (XV)1905, št.27, 4.4.
- ³⁰ Slovenski gospodar (XL)1906, št.21, 24.5., str.4.
- ³¹ Slovenski gospodar (XLI)1907, št.43, 5.5., str.5.
- ³² Štajerc (V)1904, št.15, 24.7., str.5.
- ³³ Slovenski gospodar (XLIV)1910, št.52, 29.12., str.1.
- ³⁴ Slovenski gospodar (XLV)1911, št.51, 30.11., str.2.
- ³⁵ Štajerc (VI)1905, št.25, 10.12., str.9.
- ³⁶ Štajerc (VII)1906, št.12, 10.6., str.4.
- ³⁷ Slovenski gospodar (XLI)1907, št.45, 19.9., str.3.
- ³⁸ Slovenski gospodar (XXXVI)1902, št.10, 6.3., str.2.

- ³⁹ Slovenski gospodar (XXXVI)1902, št.23, 5.6., str.2.
- ⁴⁰ Slovenski gospodar (XXXVIII)1904, št.46, 17.11., str.3.
- ⁴¹ Slovenski gospodar (XLV)1911, št.43, 5.10., str.4.
- ⁴² Slovenski gospodar (XL)1906, št.23, 7.6., str.5.
- ⁴³ Slovenski gospodar (XLVII)1913, št.51, 18.12., str.2.
- ⁴⁴ Slovenski gospodar (XLVII)1913, št.48, 27.11., str.3.
- ⁴⁵ Domovina (X)1900, št.22, 16.3., str.112.
- ⁴⁶ Slovenski gospodar (XXXVIII)1904, št.19, 12.5., str.2.
- ⁴⁷ Domovina (XVI)1906, št.94, 14.8.
- ⁴⁸ Slovenski gospodar (XLVI)1912, št.27, 4.7., str.9.
- ⁴⁹ Domovina (XVIII)1908, št.32, 18.3.
- ⁵⁰ Domovina (XVII)1907, št.121, 16.10.
- ⁵¹ Štajerc (I)1900, št.5, 26.8.
- ⁵² V dopisu "Klerikalci proti ljudstvu" se loti posameznih duhovnikov tudi konkretno: "... Seveda, dr Korošču se ne godi slabo; on se "zdravi" v teh ali onih toplicah ali pa obratuje na dunajskem "korzu" pol nage judovske babnice z rožicami..." (Štajerc (XII)1911, št.39, 24.9., str.3.
- ⁵³ Štajerc (I)1900, št.4, 12.8.
- ⁵⁴ Slovenski gospodar (XLVII)1913, št.24, 12.6., str.3.
- ⁵⁵ Slovenski gospodar (XLV)1911, št.16b, 20.4., str.5.
- ⁵⁶ Slovenski gospodar (XLIII)1909, št.28, 15.7., str.2.
- ⁵⁷ Slovenski gospodar (XLV)1911, št.51, 30.11., str.2.
- ⁵⁸ Slovenski gospodar (XL)1906, št.1, 4.1., str.1.
- ⁵⁹ Slovenski gospodar (XLV)1911, št.45, 19.10., str.2.
- ⁶⁰ Slovenski gospodar (XXXVI)1902, št.12, 20.3., str.1.
- ⁶¹ Slovenski gospodar (XLV)1911, št.4, 26.1., str.2.
- ⁶² Štajerc (VII)1906, št. 5, 4.3., str.5.
- ⁶³ Slovenski gospodar (XLVI)1912, št.36, 5.9., str.1.
- ⁶⁴ Slovenski gospodar (XXXV)1901, št.16, 18.4., str.2.
- ⁶⁵ Slovenski gospodar (XXXVIII)1904, št.21, 26.5., str.3.
- ⁶⁶ Leta 1903 ogrski parlament ni hotel potrditi kontingentov, namenjenih za vojsko, če madžarščina ne bi postala poveljevalni jezik pri ogrskih nabornikih.
- ⁶⁷ Slovenski gospodar (XXXVII)1903, št.39, 24.9., str.3.
- ⁶⁸ Domovina (XII)1902, št.58, 11.7., str.290.
- ⁶⁹ Domovina (XVI)1906, št.40, 6.4.
- ⁷⁰ Slovenski gospodar (XXXIX)1905, št.27, 6.7., str.3.
- ⁷¹ Domovina (XVI)1906, št.28, 7.3.
- ⁷² Domovina (XV)1905, št.62, 8.8.
- ⁷³ Domovina (XVI)1906, št.102, 3.9.
- ⁷⁴ Slovenski gospodar (XLII)1908, št.1, 2.1., str.2.
- ⁷⁵ Domovina (XI)1901, št.9, 29.1., str.46.
- ⁷⁶ Slovenski gospodar (XXXV)1901, št.5, 31.1., str.2.
- ⁷⁷ Slovenski gospodar piše tudi, da je predsednik Roosevelt "čisto židovskega pokoljenja, od tod tudi njegova ljubezen do židov, da si je izbral in našel za privatnega tajnika žida..." (Slovenski gospodar (XXXVI)1902, št.3, 16.1., str.6.
- ⁷⁸ Slovenski gospodar (XXXV)1901, št.14, 4.4., str.2.
- ⁷⁹ Slovenski gospodar (XXXV)1901, št.32, 8.8., str.3.
- ⁸⁰ Slovenski gospodar (XLVI)1912, št.17, 25.4., str.3.
- ⁸¹ Štajerc (X)1909, št.28, 11.7., str.2.
- ⁸² Domovina (XVI)1906, št.69, 18.6.
- ⁸³ Domovina (XVII)1907, št.35, 22.3.
- ⁸⁴ Domovina (XVII)1907, št.37, 29.3.

- ⁸⁵ Slovenski gospodar (XLI)1907, št.14, 29.3., str.2.
- ⁸⁶ ibidem, str.268.
- ⁸⁷ Domovina (XI)1901, št.17, 1.3., str.94.
- ⁸⁸ Domovina (XI)1901, št.89, 15.11., str.493.
- ⁸⁹ Domovina (XV)1905, št.61, 4.8.
- ⁹⁰ Domovina (X)1900, št.12, 9.2., str.63.
- ⁹¹ Slovenski gospodar (XXXV)1901, št.24, 13.6., str.1.
- ⁹² Domovina (XI)1901, št.78, 8.10., str.432.
- ⁹³ Domovina (X)1900, št.20, 9.3., str.102.
- ⁹⁴ Domovina (XVII)1907, št.91, 7.8.
- ⁹⁵ Domovina (X)1900, št.46, 19.6., str.256.
- ⁹⁶ Domovina (X)1900, št.48, 22.6., str.259.
- ⁹⁷ Domovina (X)1900, št.27, 3.4., str.143.
- ⁹⁸ Slovenski gospodar (XXXV)1901, št.12, 21.3., str.5.
- ⁹⁹ Slovenski gospodar (XLII)1908, št.17,23.4., str.5.
- ¹⁰⁰ Slovenski gospodar (XXXVI)1903, št.23, 4.6., str.6.
- ¹⁰¹ Slovenski gospodar (XLV)1911, št.10, 9.3., str.1.
- ¹⁰² Štajerc (VII)1906, št.23, 11.11., str.4.
- ¹⁰³ Domovina (XVIII)1908, št.30, 13.3.
- ¹⁰⁴ Slovenski gospodar (XLVIII)1914, št.48, 19.11., str.5.
- ¹⁰⁵ Slovenski gospodar (XXXVII)1903, št.13, 26.3., str.3.
- ¹⁰⁶ Štajerc (XI)1910, št.50, 11.12., str.3.
- ¹⁰⁷ Domovina (X)1900, št.16, 23.2., str.8.
- ¹⁰⁸ Slovenski gospodar (XXXIV)1900, št.2, 11.1., str.1.
- ¹⁰⁹ Slovenski gospodar (XXXV)1901, št.33, 15.8., str.5.
- ¹¹⁰ Slovenski gospodar (XXXIX)1905, št.17, 27.4., str.6.
- ¹¹¹ Slovenski gospodar (XLIV)1911, št.16, 13.4., str.6.
- ¹¹² Štajerc (IV)1903, št.25, 13.12., str.9.
- ¹¹³ Domovina (XI)1901, št.40, 24.5., str.222.
- ¹¹⁴ Slovenski gospodar (XLVII)1913, št.42, 16.10., str.2.
- ¹¹⁵ Slovenski gospodar (XLVII)1913, št.46, 13.11., str.2.
- ¹¹⁶ Slovenski gospodar (XXXIX)1905, št.39, 28.9., str.3.
- ¹¹⁷ Štajerc (XIV)1913, št.48, 30.11., str.2.
- ¹¹⁸ Štajerc (XII)1911, št.8, 19.2., str.5.
- ¹¹⁹ Slovenski gospodar (XXXIV)1900, št.40, 4.10., str.3, pregovor o judovski škrtosti Štajerc uporabi tudi v konkretnih političnih situacijah. Za slovenske politične prvake piše, da so "na jeziku kristjani, v svoj žep judi, pri babah pa turčini..." (Štajerc (IX)1908, št.24, 14.6., str.4.
- ¹²⁰ Slovenski gospodar (XXXIV)1900, št.40, 4.10., str.3.
- ¹²¹ Slovenski gospodar (XXXVI)1902, št.22, 29.5., str.1.
- ¹²² Slovenski gospodar (XLVIII)1914, št.23, 4.6., str.7.
- ¹²³ Slovenski gospodar (XLVIII)1914, št.53, 24.12., str.4.
- ¹²⁴ Štajerc (IX)1908, št.3, 19.1., str.5.
- ¹²⁵ Slovenski gospodar (XXXV)1901, št.42, 17.10., str.2.
- ¹²⁶ Štajerc (III)1902, št.13, 29.6., str.8 in Slovenski gospodar (XXXVII)1902, št.24, 12.6., str.5.
- ¹²⁷ Slovenski gospodar (XLI)1907, št.51, 31.10., str.5.

VIRI IN LITERATURA

Domovina, Celje (X)1900 – (XVIII)1908

Slovenski gospodar, Maribor (XXXIV)1900 – (XLVII)1914

Specialni krajevni repertorij avstrijskih dežel. IV. Štajerska. Izdelan na podlagi podatkov ljudskega štetja z dne 31. decembra 1910, Dunaj, C. kr. dvorna in državna tiskarna 1918

Štajerc, Ptuj (I)1900 – (XV)1914

Dubnow Simon, Kratka istorija jevrejskog naroda, Beograd, Savez jevrejskih opština Jugoslavije b.l.
Ferfifa Bogomil, Sionizem in Izrael, Radovljica, Didakta in Ljubljana, Slovensko orientalistično društvo 1993

Das Judentum, Der Weg in die moderne, Wien, Grundungsverein Zwi Perez Chajes Gym-Schule 1989

The Jewish World, New York, Harrison House & Harry N. Abrams, Inc. 1986

Keller Werner, Povjest Židova od biblijskih vremena do stvaranja Izraela, Zagreb, Naprijed 1992

McCagg William O. Jr., A History of Habsburg Jews, 1670–1918, Indianapolis, Indiana University Press 1989

Šobajić Vojmir, Judje in Izrael, Ljubljana, Mladinska knjiga 1982

1000 Jahre Oesterreichisches Judentum, Ausstellungs-katalog, Eisenstadt, Edition Roetzer, 1982

Trgovski in obrtniški kažipot po slovenskem Štajarskem, Celje, Občeslovensko obrtno društvo 1905

Židovsko vprašanje, Problemi, Ljubljana, 1985 št.1

Rothschild †.

Kakor smo že zadnjič poročali, umrl je na Dunaju šef bančne hiše baron Albert Rothschild. Pokojnik je spadal med največje bogatine na svetu in je zapustil velikansko premoženje. Mnogo denarja je izdal tudi v

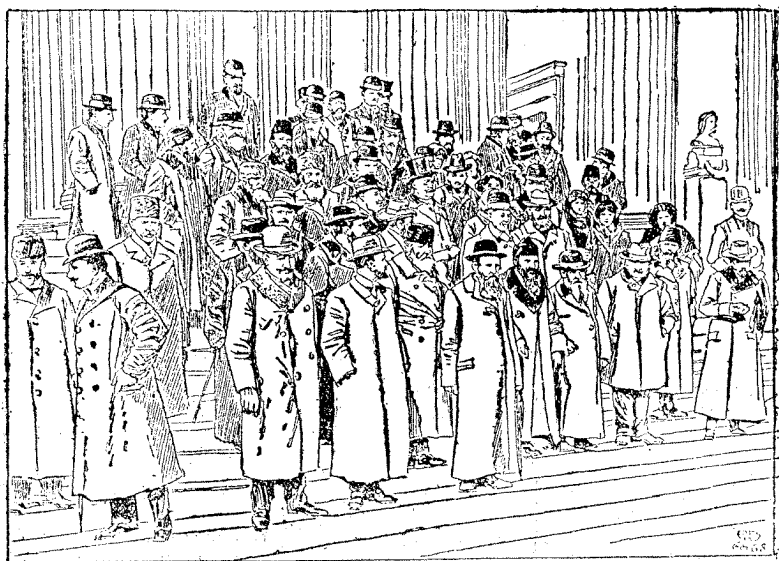

Baron Albert Rothschild †

dobrodelne in znanstvene namene. Seveda je bil Rothschild zagriženi Jud. Vkljub temu pa se je tudi katoliška duhovščina udeležila njegovega pogreba. Kjer je mnogo denarja, tam si postaneta judovski in krščanski mogotec ednaka . . .

Judovska demonstracija.

Kakor znano, se je v naši zbornici sklenilo postaviti, ki je male judovske trgovce z žganjem v Galiciji hudo prizadelo, ker jim vzame t. zv. proprinacijske pravice. Judi pa hočejo imeti pravico, da smejo gališko ljudstvo i znanprej s svojim tuznom zastupiti. Zato jih je prišlo okroglo 3000 na Dunaj, kjer so pod vodstvom judovskih poslancev napravili veliko demonstracijo pred državnim zborom. Tudi pri cesarju so baje prošnjo vložili. Naša slika kaže to veliko judovsko priredbo. Spredej vidimo nekaj poslancev, zadaj pa Jude tudi deloma v svojih kaftanih in dolgih bradah.

Die galizische Schänker-Deputation in Wien.

Štajerc 1911, št. 9, str. 2

Ljudstvo v Tripolisu.

Predležča slika kaže nekaj podobice, ki naj označijo značilne poteze ljudskega življenja v zdaj tako znani pokrajini Tripolis. Na levi strani vidimo domačina puščave, afričanskega Arabca na konju; kakor znano, so ravno Arabci italijanski vojni najbolj nevarni, ker so stradanja v tej goli pokrajini navajeni in tako rekoč na konjih rojeni. Izvrstni jezdeci in obnem od najnežnejše mladosti sem na orodje vajeni, so prav nevarni sovražniki. Na desni strani zgoraj (levo) vidimo domačo judovsko družino, poleg nje pa tripoličanske tur-

Volkstypen aus Tripolis.

Štajerc 1911, št. 43, str. 2

Judovski poslanec. — Zadnji Obrenovič.

Na naši sliki vidimo na levi strani drž. poslanca dr. Arturja Mahler, ki pripada zionistiški judovski stranki. Zadnjič enkrat se ja ta zagriženi Jud v državnem zboru tako neotesano obnašal, da bi prišel kmalu do klofut. — Na desni strani vidimo zadnjega potomca srbske kraljevske družine Obrenovičev. Ta potomec Milan Kristić je naravni sin bivšega srbskega kralja Milana. Njegova mati je bila neka turška princezinja. Odkar je zasedla srbski prestol revolverjska družina Karagjorgjevičev, šlo je Milanu Kristiću vedno slabše. Poskušal je priti do prijetnega življenja v nekem nočnem teatru, kjer je igral. Ali potem si je nogo zlomil in je zdaj kot pohabljenec in berač v največji bedi umrl. Tako je končala nekdanj hvalisana srbska kraljevska družina Obrenovičev.

Abg. Prof. Dr. Artur Mahler

Milan Christitsch, der letzte Obrenowitsch, zieht in Ungarn als Krüppel bettelnd umher.

Marko Štepec

SREČANJA Z JUDI

Mnenje, da Slovenci ne poznajo antisemitizma oziroma da niso bili antisemiti, ki se šele v zadnjih letih spreminja, se pogosto utemeljuje z domnevo, da Slovenci niso imeli pretirano veliko stikov z Judi. Če pa se priznava obstoj antisemitske tradicije, se navaja dejstvo, da je bilo število Judov zelo majhno kot dokaz za "nenevarnost", prazno verbalnost in s tem tudi nepotrebnost analize obstoječih protijudovskih izjav in predsodkov. Pri tem se zamolči dejstvo, da je pičlo število Judov v 19. stoletju in pozneje, tudi posledica restriktivne zakonodaje. Predvsem pa velja dodati, da za antisemitizem Judje sploh niso potrebni. Jean Delumeau je v svoji knjigi *Strah na zahodu* zapisal, da ko je Chaucer okoli leta 1386 napisal zgodbo s protijudovsko vsebino, je preteklo že sto let od izгона Judov iz Anglije, in ko je Shakespeare napisal in predstavil Beneškega trgovca, je minilo že več kot tristo let od za Jude usodnega leta 1290. Po Delumeauju so protijudovske misterije najpogostejše igrali pred gledalci, ki nikdar niso videli Juda. In medtem, ko so Judje praktično izginili iz večjega dela Holandije že v času črne kuge, je še v 15. stoletju flamska cerkvena pesem pozivala na boj proti njim. Zanimiva je misel Walterja Lippmanna v delu "Javno mnenje", ki govori o globokem prepadu med "svetom v naših glavah" in realnostjo. Prvi naj bi se oblikoval v skladu s stereotipi, ki so "pogojeni z navadami in s tradicijo, pa tudi s časopisi, revijami in izjavami politikov." Ti stereotipi, kot pravi Lippman, določajo kaj bomo videli. Predvsem pa ob vsem tem velja opozoriti na dejstvo, da Judje predstavljajo zelo močno skupino prebivalcev Avstro-Ogrske. Tako da izobraženi Slovenci - njih stališča v glavnem poznamo - Jude srečujejo ali v času študija, predvsem na Dunaju ali na svojih daljših in krajših potovanjih po Avstro-Ogrski in drugje. V spominski literaturi in nekaterih drugih zapisih iz druge polovice 19. stoletja naletimo na velik interes za spoznavanje Judov, njihovega načina življenja in predvsem na kopico negativnih stališč. Tako pri Franju Šukljetu, Josipu Apihu in Josipu Vošnjaku kot pri Janezu Trdini, Henrikumu Tumi in drugih znanih Slovencih. Zanimanje za Jude je razumljivo pri Trdini glede na njegovo nagnjenost do spoznavanja različnih kultur in naklonjenost do etnografskega "ljudskega blaga" in na drugi strani pri Tumi, ki ga privlači spoznavanje tujine in podobno. Pri obeh je odnos do Judov nekako distanciran, zanima in privlači ju predvsem neke vrste drugačnost, tujost. Tudi ne zaupata povsem uveljavljenim predsodkom, kar še posebej velja za Trdino. Vsekakor jima kljub nekaterim pogledom zelo težko očitamo domišljen antisemitizem. Na splošno pa lahko govorimo, da pri srečanjih z Judi prevladuje odklonilen, negativen odnos, tako pri deklariranem antisemitu Josipu Vošnjaku pa Josipu Apihu, Janezu E. Kreku in v manjši meri tudi pri Ivanu Hribarju ali Franu Šukljetu in tako vse do Josipa Stritarja in Josipa Jurčiča, če naštejemo le nekatera znana imena obravnavane dobe.

Najpogostejše so Slovenci prihajali v stik z Judi na Dunaju v času študija. Poleg J. Vošnjaka, J. Apiha tudi F. Šukljeta, kasneje I. Cankarja in tudi drugi

izobraženi Slovenci večinoma prvič srečujejo Jude kot študentje na Dunaju. Josip Apih piše, da tisti, ki "smo prišli na ta svet pred državnimi temeljnimi zakoni z l. 1867 in ki nas je rodila preprosta slovenska mati, dobili smo šele na Dunaji dokaj prilike upoznavati Žide." Pri tem bi veljalo dodati, da je v drugi polovici 19. stoletja Srednja Evropa resnično živela kot duhovno bivanjska celota. Dvojnost in razpetost med domom in svetom - bližnjim in daljnim, je v nekem smislu tudi socialno pogojena. Zaradi zaprtosti, navezanosti na domačo hišo in podobnega, pomeni za prevladujoči del slovenskega kmečkega prebivalstva odhod v tujino in srečanje z njo - če že ne katastrofo - pa vsaj neprijetno izkušnjo.

Pisci spominov na drugo polovico 19. stoletja, marsikaj povedo o svojem odnosu do Judov. Fran Šuklje srečanje z njimi povezuje z vzdušjem borznega zloma leta 1873 in iluzijami, praznino in "dunajskim bliščem", ki so prevladovali v obdobju pred tem letom. Kot študent je Dunaj v času pred borznim zlomom ocenil kot čas "absolutne nadvlade liberalizma", lahkomiselnosti in "narodno-gospodarskega vzleta". Kot čas, v katerem se je "širilo navidezno bogastvo, denar je kar na cesti ležal in posredno je tudi slovenski študent postal deležen dozdevnega blagostanja." Črni petek 8. maja 1873 je po Šukljetovem mnenju prebudil "omamljeno prebivalstvo iz svojega sedemletnega sanjarjenja". Osnova tega navideznega bogastva so seveda bile "špekulacije" in različna posojila. Šuklje omenja špekulacije v zvezi z vojno v letu 1866 in izjemno dobro letino pšenice na Ogrskem v letih 1867, 1868 in pri tem doda, da je "to dvojce izkoriščal v prvi vrsti žid in njegova špekulativna spretnost je bila podprta po politični konjunkturi, po prodiranju liberalne ideologije". Vse to je po Šukljetu tako vplivalo na Dunajčane, da so "naposled v vsakem židu videli obenem mučenika in junaka liberalne misli" in tedanji Dunaj je Šukljeta skoraj spominjal na norišnico. Doživetje omenjene gospodarske krize je zaznamovalo razmišljanja sodobnikov. Verjetno ni pretirano reči, da je za Šukljeta omenjena izkušnja tudi zaznamovala njegov odnos do nemškega liberalizma in Judov. Fran Šuklje je v svojih spominih jasno zapisal, da je bil "naprednjak, liberalca pa odločno odklanjam." Oziroma da je bil demokrat, liberalca pa je bil "vrgel pod mizo." Liberalizem, predvsem t.i. nemški liberalizem se v tem obdobju pogosto povezuje z judovstvom. V tem duhu je o nemških liberalcih in Judih zapisal F. Levstik: "Na vse kriplje se potezajo za Žide, katerim ni nobene krivice." Pomembno vlogo v gospodarstvu monarhije in gospodarski krizi je imela dunajska borza, torej ustanova, v kateri so imeli Judje pomembno vlogo. Borzna špekulacija, ki je bila po mnenju marsikaterega Slovenca glavni vzrok za krizo, naj bi bila eden glavnih načinov judovskega bogatenja. Svoj odnos do dunajske borze in Judov je Šuklje predstavil v govoru v "Slovenskem klubu" na Dunaju, ki je izšel v Ljubljanskem zvonu. Razmišljanje o dunajski borzi je z večjim delom posvečen Judom. Šuklje je govoril o tem kako si je vedno želel od znotraj ogledati "tisto ošabno borzno poslopje, videti jo pri delu, borzijansko gospodo, gledat rod Izraelski in krščene njegove tovariše, kako se graciozno vrte okoli novodobnega zlatega teleta." V poslopju borze v nasprotju z zunanostjo ni bilo nobene svetlobe, kar naj bi po njegovem sploh bila značilnost "novodobnih monumentalnih zgradb", a kot sam pravi "take temine kakor v koridorjih dunajske borze" še ni našel. Pri tem ima tema, ki je v nasprotju z zunanjim bliščem, zanj nekakšno simbolno vrednost. To je točno tista razlika med zunanjim bliščem liberalnega napredka in "gnilobo", ki se je pokazala ob borzni krizi. Fran Šuklje omenja, da nikjer ni toliko "izprijenosti in moralčne nesnage." O borzijancih je zapisal, da niso "odlična družba" in da "lepše zbirke

semitskih obrazov ne dobiš zlepa." O njihovem zunanjem videzu je dodal, da vlada "velika različnost glede zunanje oprave". Med njimi se maje kakšen "pristen zastopnik tiste sumnjive talmi - elegance, toda večina v zamazanih suknjah, pošvedranih čevljih, dvojbeni srajci, torej nikakor ne za kak salon." Čeprav je po njegovem mnenju marsikateri med njimi "še dokaj premožen," je večina "pravih nemaničev" in pri tem doda, da bi "dvakrat premislil, predno bi jedemu izmed njih jeden goldinar posodil na 24 ur, vsaj če si količjak vajen varčno postopati s svojim denarjem." Njegov vtis je bil, da ti ljudje niso resni trgovci oziroma da nima pred seboj "niti resnih špekulantov", ampak "to ni drugega nego jata postopačev, katero ima najhujša strast človeška, hazardna igra v svojih krempljih." V razmišljanju o Dunajski borzi posveti precej pozornosti judovski umazanosti. V borznem poslopu vidi "po lesenih klopih posedati nekoliko majhnih zamazanih in kodrastih krivonogih Židkov, posebne čepice na glavi so kazale da to niso navadni borzni obiskovalci." Pri tem je seveda treba dodati, da se v zapisih o Judih "umazanijo" pogosto razume v prenesem pomenu, vezano na človekovo notranjost, mišljenje in lastnosti. Predavanje je naletelo na zelo ugodne odmeve med poslušalci v Slovenskem klubu. Fran Šuklje je v svojem življenju imel še druga srečanja z Judi. Nekatera med njimi je tudi popisal. Kot študent je sodeloval v različnih študentskih organizacijah. O tem je v svojih spominih med drugim zapisal, da so se slovenski študenti v akademski čitalnici morali združiti "s prav neprijetnimi družabniki, z židovskimi akademiki, a drugače ni šlo." Dalje tudi piše, da je bil v omenjeni organizaciji podpredsednik, predsednik pa je bil Jud Osterreicher. Kot sam pravi, že "iz taktičnih razlogov ne bi bilo umestno, da bi kak Slovan kot predsednik stal na čelu prvemu društvu akademične mladine dunajskih visokih šol", zato so izvolili omenjenega Juda. O dunajskem društvu Sloveniji je zapisal, da ga je umetniško izdelal Ivan Kos. Pripomba o kolegu Kosu v Šukljegovih spominih je vključevala Jude. Kos, "ki je bil najprej vpisan na filozofični fakulteti je potem rajši sedel skup z židovskimi paglavci v neki zasebni trgovski šoli." F. Šuklje se je tudi pozneje kot poslanec in dvorni svetnik mnogokrat srečeval z Judi. Marsikatero mnenje in ustvarjeno misel je zabeležil. V svojih spominih govori, da je kot samostojni poslanec osnoval klub "divjakov," v katerem je sedel tudi "edini zionist v zbornici dr. Benjamin Straucher, žid iz Bukovine in staroruski poslanec, doktor medicine." O finančnem ministru in "duševnem očetu volilne reforme" Emilu Steinbachu je zapisal, da je bil "mož najobsežnejše izomike", ki je vsak dan čital grške in latinske avtorje in bil prepričan katolik, "dasi je menda precej židovske krvi se pretakalo po njegovih žilah". Ob projektu belokranjske železnice omenja "pristnega zagrebškega Žida" vplivnega hrvaškega finančnika Edmunda Kolmerja in pa Emanuela Reifa zastopnika in upravnega svetnika trboveljske družbe, ki je v Šukljegovih spominih ocenjen kot "eden najbolj zoprnih, obenem pa tudi nerodnih židov", kar jih je Fran Šuklje poznal. Z njim se je Fran Šuklje srečal ob delu za dolenjsko železnico, ki je bila tudi eden od mnogih razlogov za spopade z njegovim velikim tekmečem Ivanom Hribarjem. V zvezi z najemom deželnega melioracijskega posojila je na finančnem ministrstvu Fran Šuklje prišel v stik z dvornim svetnikom Lopuzanskim, ki jim je po njegovih besedah "nagajal na vse načine". Fran Šuklje je o njem zapisal, da je bil "dotični referent oduren gališki žid." O baronu Viktorju Heinu, ki je na mestu deželnega predsednika zamenjal A. Winklerja je med drugim zapisal, da se je "židovska kri pretakala po njegovih žilah in da je v antisemitskem "Gothaiskem koledarju", ki so ga v prvem desetletju našega veka objavili nasprotniki judovstva", sam čital genealogijo njegove družine. Po

daljšem poznavanju omenjenega barona se je Šuklje prepričal, da je bil "sila nevaren nasprotnik slovenskih narodnih teženj" in da ni "Slovencev sovražil, ampak jih je preziral in zaničeval." V zvezi z Ljubljanskim potresom je Fran Šuklje sodeloval pri različnih akcijah pomoči Ljubljančanom. Ljubljanska glasbena matica na Dunaju, je priredila zahvalni koncert in ob tej priložnosti je šel Šuklje staviti z nekim Judom, da bo obisk velik kljub veliki konkurenci. Predlagal je, da bi šla staviti za "par dobrih smotk", na kar se je po njegovih besedah "v tem gospodu javila bahavost njegovega židovskega pokolenja" in je "porogljivo" zvišal stavo na "100 komadov". Seveda je bil obisk dober in stavo je dobil Šuklje. Kljub njegovim predsodkom in kopici negativnih stališč ne moremo govoriti o kakšnemu izstopajočem ali celo izdelanem antisemitizmu.

Drugače je z Josipom Vošnjakom. Njegove izjave o Judih so odločne in jasne. Tudi Vošnjak jih do prihoda na Dunaj v glavnem ni poznal ali vsaj z njimi ni imel stikov. V svojih spominih piše, da "dokler nisem prišel na Dunaj, so mi židi bili neznani. Tam pa sem že na gimnaziji imel par židovskih sošolcev, toda nisem z njimi prišel v nobeno dotiko. Huje pa je bilo potem v medicini, kjer je že precejšnji del dijakov bil židovske rase. In tu so mi kmalu začeli presedati po svojih zoprnih telesnih in duševnih lastnostih." Iz poznejših obdobj svojega življenja je zapustil nekaj misli o judovskih sodobnikih iz političnih vrst. O Kuhnu, "zastopniku vojaštva" piše, da ga je videl leta 1883 v Ljubljani, pri praznovanju šeststoletnice monarhije: "Pri obedu, h kateremu sem bil tudi jaz povabljen, sedel je zraven cesarja. Imel je pravi židovski obraz in je zmerom izkušal s kako šalo cesarja kratkočasiti in cesar se je res večkrat smejal. On je imel prav tisti značaj židovskega parvenuja, ki postane nesramno drzen, ko se povzdigne na kako višje mesto. Saj je pozneje celo cesarjeviča razžalil in potem pač moral iti v pokoj." Kot zanimivost dodajam, da Vošnjak v spominih namiguje na Franc Jožefovo protijudovstvo. Cesar naj bi na Bledu vprašal čigav je grad in ko je slišal priimek, naj bi, kot se je Vošnjaku pripovedovalo, pomenljivo odvrnil "Auch ein Jude" (Tudi Jud). O grofu Taaffeju oziroma njegovih sorodnikih in dogodkih po njegovi smrti je Vošnjak v spominih zapisal, da "se je njegov sin oženil z neko Židinjo, njegova hči pa je bila omožena z nekim višjim uradnikom, ki je bil tudi iz irske rodbine, a je zapustila moža in tri otroke ter odšla s svojim hišnim zdravnikom, ogrskim Židom na Ogrsko." Kar je za nas posebej zanimivo, je Vošnjak olajšano zapisal, da Taffe, "teh homatij v svoji rodbini ni več doživel." Na neki večerji pri dr. Albertu je bil navzoč tudi profesor Striker, "sloveči fiziolog in eksperimentator na živalih", ki ga je Josip Vošnjak poznal že iz dunajskih študentskih let. O njem je zapisal, da se je "pri večerji vsak pogovarjal s svojim sosedom, jaz s prof. Strikerjem, ki mi res ni bil simpatičen, tudi zaradi tega ne, ker je bil Žid, jaz pa sem že od dijaških let sem bil antisemit." Sicer pa jih je Vošnjak srečeval v državnem zboru, saj je bil od leta 1873 do leta 1885 poslanec, ki je pogosto opozarjal na nepravilnosti in pri tem večkrat omenjal tudi Jude. Izrazito protijudovski govor je imel J. Vošnjak v državnem zboru decembra 1875: "Vendar je to čudno! Če se kje v Aziji ali morda na drugej koncu sveta kacemu izpoznavalcu judovske vere samo en las skrivi, potem nastane precej velik špektakelj v takoimenovanih liberalnih časnikih (medklic: bravo na desnej), da potem se terja naj bi kar brž vse krščanske države v boj poslale svoje krščanske bataljone zavaljo tega juda jedinca - še enkrat rečem - krščanske bataljone, ker je znano, da se jako čestiti judovski mladeniči svojej vojaškej dolžnosti če le mogoče odtegujejo (medklic: bravo, na desnej). Če se pak na tisoče krščanskih Slovanov brez usmiljenja od turških druhalij posekava, če v svojej obupnosti, da bi ušli temu bednemu

stanju in svoje nago življenje rešili, v Avstrijo beže in sicer k svojim verskim in rodnim bratom, tedaj bi morali po želji naših turko in judoljubov avstrijski vojaki one nesrečnike zopet čez mejo nazaj zapoditi, da jih Turki razmesarijo, na kolec nataknejo in odero, izvzemši dekllice in žene, ako so za turški harem pripravne." Prav tako je v državnem zboru opozarjal na nemško judovsko kupovanje veleposesti na Češkem, in s tem na pridobivanje volilnih glasov. Opozorila, ki so jih na to temo v tem času objavljali tudi slovenski časopisi, so bila precej protijudovsko obarvana. Zanimivo je, da je J. Vošnjak v svojih spominih zapisal, da "Slovani nismo tako bedasti, da bi črtili katero drugo ljudstvo zaradi njegove narodnosti." Podobno se v časopisih ob različnih priložnostih trdi tudi za religiozne razlike, kar je le eden od dokazov, da pojem Žid/Jud Slovincem ne pomeni le verske in narodne opredelitve, temveč je oznaka, metafora oziroma označevalec za različne negativne lastnosti. Josip Vošnjak je v svojih spominih iz študentskih let v poglavju, v katerem je pojasnil zakaj ne mara Judov, kot enega od razlogov navedel njihovo trgovanje oziroma barantanje na medicinski fakulteti. "Za pravo vrednost jim ni bilo mar, medicina jim je bila *Geschaft* (posel) kakor vsako drugo kupčijsko podjetje. Pri predavanju so rinili na prva mesta, na klinikah so obstopali postelje bolnikov, da smo jih morali s silo nazaj potiskati. Kakšnega barantaškega duha pa so bili, naj kaže naslednji slučaj. Anatomski sluga je prepariral kosti raztelesenih mrličev in jih potem nam dijakom prodaval. Nekoč, ko sem bil nekaj glavnih kosti jaz kupil, barantal je tudi židovski dijak s slugo in hotel po vsej sili odbiti par krajcarjev. Ko sluga ni odjenjal, bleknil je židov: Prav pa plačam, ampak eno rebro mi pa dajte povrh. Sluga se je z nami vred smejal in židovu dal povrh kos rebra. Tačas sem postal antisemit in ostal dosihmal, prepričan da so semitje pokora za vse narode in vredni, da bi se vsi poslali nazaj v Palestino". V omenjenem poglavju je zapisal tudi nekaj besed o njihovi zunanosti: "Tisti židovski obrazi z nizkim čelom, zakrivljenim nosom in pohotno napetimi ustnicami, s krivim hrbtom in kakor pri madžarskih huzarjih zakrivljenimi nogami s ploščatimi stopali, z nekako posebno neprijetno vonjavo izhlapevanja so nam krščanskim dijakom arijskega plemena bili tako zoprni, da še občevati z njimi nismo hoteli. In njihova govorica? Tista popačena židovska nemščina. In njihov značaj? Vsiljivost, vmes celo predrznost, brez vsakega čuta za čast." J. Vošnjak je močno prepričan v povezavo med duševnostjo in zunanjim videzom. Slednji naj bi bil le izraz duševnega stanja, lastnosti in sposobnosti. To je verjetno tudi eden od razlogov za precej natančne opise zunanosti različnih sodobnikov. V zvezi z zunanostjo in lastnostmi je o svoji vzgojiteljici Emi, ki je delno izhajala iz judovske družine, Karel Clarici v spominih zapisal, da se "kapljica semitske krvi ni neopazno izrazila v njenih nekoliko ostrih potezah v obličju, v podjetnosti in okretnosti, nikakor pa ne v njenem značaju, ki sta mu bili tuji neiskrenost in sebičnost." Vošnjakovo in Šukljetoovo mnenje o borzi sta si podobni, le s tem, da so ocene judovskih kapitalistov prvega ostrejšje. Borze, delniške družbe niso nič drugega kot goljufija. "Borzno igranje" ni igra na srečo, ampak "goljufno kvartanje", pri katerem imajo bogatini in borzijanci "krive karte v rokah." Tako Vošnjak v spominih piše, da so na "borzi igrali zraven profesionalnih židovskih sleparjev najvišji aristokrati, veletržci in fabrikantje, zraven njih obrtniki, rokodelci in tudi mnoge ženske." V zvezi s finančnimi zadevami je zanimivo, da je za propad banke Slovenije krivil tudi Jude. Za težave "nesrečne" banke Slovenije, kot se je sam izrazil, je bilo po njegovem mnenju v veliki meri krivo preobširno področje delovanja in močna konkurenca, zato je "moral segati pri zavarovanju na manj varne objekte in njeni židovski agenti na Ogerskem in

Gališkem so hiteli prazniti bančno blagajno.” Vošnjak je večkrat opozarjal na škodljivi vpliv, ki naj bi ga imeli Judje in na njihovo prevlado na različnih področjih družbenega življenja. Podobno kot je o tem prepričana celotna slovenska javnost v tem času, naj bi Judje obvladovali poleg finančnega področja tudi tisk v monarhiji. Ali kot je zapisal Vošnjak, da je “žurnalistika prava židovska domena in večina žurnalistov je židovska. Židi imajo torej dve glavni sili v svojih rokah, kapital, ki si ga v neizmernih množinah kopičijo po izsesavanju ljudstva in časnikaštvo, s katerim vplivajo sebi v prid na ljudsko nerazodno maso.” Prepričanje o judovski moči in vladanju, seveda ni neka slovenska posebnost. Trditve, da Judje vladajo kristjanom, jih spreminjajo v sužnje in podobno, so pomembna podlaga protijudovstva. Vošnjak se spominja, kako mu je Pražak ponazoril razliko med Ljubljano in Brnom, češ da v Brnu “odločuje velika industrija in ta je dozdej do malega vsa v nemških oziroma židovskih rokah”. Glede na to, da je Jud v obravnavani dobi, sinonim za oderuha, je to prav gotovo eden od pomembnih virov antisemitizma na Slovenskem. Josip Vošnjak je večkrat zapisal svoja razmišljanja, da je med Slovenci na srečo še malo Judov v primerjavi z drugimi Slovani, predvsem Poljaki, Hrvati, Rusi in Rusini. Aprila 1878 sta dva poslanca v državnem zboru govorila o splošni volilni pravici in sicer G.R. Schonerer in J. Vošnjak. Slovenec je ob tej priložnosti zapisal, da “pri tem nista osamljena, ampak davno že zahteva to vsa množica delavcev”. Zanimivo je, da vidi Slovenec glavni razlog za splošno volilno pravico to, “da bogatin dostikrat nima srca za reveža”, kar ima za posledico tudi to, da “se pri nas oderuška postava še vedno ni uredila na korist ljudstvu ampak vedno je še oderuhom dovoljeno jemati obresti kolikor hočejo.” Stališče o oderuhih in bogataših je prav gotovo bilo blizu tudi poslancema. Zanimivo je, da je boj za splošno volilno pravico združil oba pozneje deklarirana antisemita, sicer velika nasprotnika in celo sovražnika. Sicer pa je Vošnjaku med vsemi nemškimi poslanci podobno kot tudi J.E.Kreku, bil najbolj simpatičen dr. K. Lueger predvsem zaradi svojega antisemitizma.

Kljub nekaterim slabim izkušnjam, ki jih je Ivan Hribar imel pri poslovanju z Judi in nenaklonjenosti do Judov, ki jo je čutili v nekaterih odlomkih v njegovih spominih, lahko dodamo, da Judom posveča zelo majhno pozornost. V pismu duhovniku Brencetu, župniku pri Sv. Gregorju nad Sodražico, sicer zatrdi, “da tudi mi, katere nazivljete Vi liberalce, nismo nič slabši katoliki, kot so Vaši pristaši, gotovo pa smo odločnejši protivniki semitstva, od katerega edinega v naši domovini more priti nevarnost za katoliško stvar”. Zanimivo je, da si je tudi časopis Slovan pod uredništvom I. Hribarja, v svoj program v prvi številki januarja 1884 med drugim zapisal, da bo “zavračal sleparstvo judovskega lažiliberalizma ter čuval krščanski značaj našega naroda”. Slovan v kratkem času svojega obstoja tega dela programa ni izpolnjeval s preveliko vnemo. Tudi v Hribarjevem pisanju ni tiste protizidovske gorečnosti, kot jo zasledimo v pisanju njegovih sodobnikov v časopisnih člankih, ne glede na politično orientacijo. Kljub temu je v svojih spominih omenil kar nekaj srečanj z Judi, ki dokazujejo, da jim je nenaklonjen. V zvezi z omenjenimi težavami pri poslovanju piše o slabih izkušnjah z Judom Vidom Marpurgom. Prav tako so Judje po pisanju Ivana Hribarja prevzeli neki posel v zvezi z dražbo 460 000 m³ lesa iz Bosne, kar ga ne veseli posebej, a seveda ne zaradi protizidovstva. “Obraz zdrave, zmerno rdeče barve je razodeval lokavost, ki je lastna pripadnikom one rase, katere sorodnost je razodeval. Govoril je dobro nemški.” S temi besedami je Ivan Hribar opisal enega od voditeljev kreditnega zavoda, v poglavju v katerem piše o svojem bivanju v Parizu. Iz popotovanja v Sofijo pa

je zabeležil tudi naslednje srečanje, ki ga je doživel na vlaku: "Zame je bilo zanimivo zlasti dejstvo, da je več ko polovica potnikov bilo Hebrejcev. In kakšnih eksemplarjev! Da bi se jih človek iz snažnostnih ozirov kar na deset korakov izognil. Samo po Poljskem je še kaj takega videti."

Tudi Josip Sernec v svojih spominih malo govori o Judih, a ga je kljub temu vredno omeniti vsaj iz enega razloga. Sernec je bil od leta 1876 kot koncipient v odvetniški pisarni Dr. Dolenca zadolžen za Rothschildov referat in se je mnogokrat "vozil v njegovih zadevah" v Salzburg in na njegove graščine: "Waidhofen ob reki Ybbs, v Gaming na parne žage, v Pochlarn in Amstetten, pa v samostan Lilienfeld itd." Rothschild je bil v tem času pojem bogatega Juda, pri katerem se zadolžuje celotna Avstro-Ogrska. Časopis Slovenski narod ga je ob neki priložnosti imenoval "znan Žid vseh kraljev in kralj vseh židov". Sernec je v neki zadevi po naročilu celo nastopil kot Rothschildov namestnik. V svojih spominih na poznejša odvetniška leta v Celju se spominja, da mu je stik z Rothschildovimi zadevami dvigoval ugled. Pri tem lahko dodamo, da kljub zapisom v časopisih, ki so rodbino Rothschild večkrat kazali v slabi luči. Sernec je kot koncipient na Dunaju stanoval pri profesorju Šumanu. Zaradi njegovega imenovanja in poučevanja na gimnaziji, piše v svojih spominih, je "nekaj židovskih staršev šlo celo protestirat v naučno ministrstvo, češ da oni pošiljajo svoje sinove na prvo avstrijsko gimnazijo ne brez žrtev, zdaj pa se imenuje za profesorja na to gimnazijo "ein ausgepeitscher slovenischer Agitator". Josip Sernec nam ob svojih verjetno pogostih srečanjih z Judi ne pove nič posebnega in predvsem zelo malo o svojem odnosu do njih. Omeni le dogodek iz julija 1891, ko je kot turist na Bledu iz vode rešil utapljučo se žensko. Po tem je "neki 18 letni židovski mladenič kažoč na zlato verižico" na njegovem prsniku zavpil: "Pa gospod doktor, kako da ste z zlato uro vred skočili v vodo? Kaj bi bilo, če bi jo bili izgubili! Zagotovil sem mu, da tudi če bi pri tej priliki izgubil 12 zlatih ur z verižicami vred, bi tega čisto nič ne obžaloval, tako sem bil prevzet od radosti, da sem rešil dami življenje." Vsekakor je pisec bralcem namignil na nekatere lastnosti, ki naj bi bile značilne za Jude.

Henrik Tuma se je z Judi srečal že v pregovorih svoje babice, ki je "vedela povedati vse polno narodnih rečenic". Tako je govorila, da ljudje o požrešnih ljudeh pravijo: "Naenkrat je funt špeha snedel, kakor bi juda v pekel vrgel." Sicer pa je Tumova mama bila pomočnica kuharice v "nemško židovski družini Heimann, ki je takrat zalagala vso Kranjsko s krojnim blagom." Kot študent je na Dunaju v prvi polovici osemdesetih let po časopisnih oglasih iskal možnosti, da bi inštruiral, s čimer so se slovenski študentje navadno preživljali. Pri tem je "največkrat potrkal pri židovskih družinah, ki so pa ponujale tako sramotne pogoje", da jih kljub svoji stiski ni sprejel. Srečeval jih je tudi na fakulteti in v študentskih organizacijah. Na večeru, posvečenemu Turgenjevu, ki ga je organiziralo študentsko društvo "Bukovina", je bil navzoč kot predstavnik slovenskih študentov. Tu je spoznal precej beguncev iz Rusije, ki "so bežali kot sumljivi elementi pred preganjanjem po umoru carja Aleksandra 2." Med njimi si je Tuma posebej zapomnil "inteligentnega študenta židovskega pokolenja iz Moskve." O njem piše, da je bil član "tajne revolucionarne organizacije Ljudska svoboda, ki je pripravila umor Aleksandra 2", in da je izborno poznal rusko in svetovno literaturo. Z njim je Tuma ob čaju in kruhu ter maslu "filozofiral od štirih popoldne pa vso noč do drugega večera." V omenjenem društvu je tudi spoznal oziroma začutil "razliko med Malorusi na eni pa Moskvičani in ruskimi židi na drugi strani. Malorus je kakor rojen za uboganje, Velikorus in Žid pa za vladanje." Služboval je po različnih krajih Srednje Evrope. Kljub temu, da mu

je bil antisemitizem v glavnem tuj, je bil prepričan, da Judje obvladujejo določena področja, kot so gospodarstvo in finance. Kot domači učitelj pri grofu Welsersheimbu na Ogrskem je prišel do sklepa, da bi bilo "brez židov gospodarstvo sploh nemogoče". Žito in živina je šla na prodaj le po spretnih judovskih posredovalcih. Oba, upravnik in lastnik sta bila vezana nanje. Grof Welsersheimb se je nekoč raztogoten izrazil proti soprogi: "Ako se ne klanjam temu prekletemu židu, ne oddam niti za krajcar blaga." Navadno je moral grof in minister vsako leto napraviti poklon siofoškemu židu, da je pravočasno prišel do denarja". Ko je služboval kot domači učitelj v Galiciji, se podobno spominja, da je vprašal gospodarja, naj mu razloži "gospodarski sistem po katerem vlada svoje posestvo". Dobil je odgovor ob katerem je ostrmel: namreč naj glede tega vpraša "njegovega žida", ki mu je res vse natančno razložil. Tuma je spoznal, koliko pomenijo in kakšno moč imajo Judje v primeri z revnimi kmeti. Seveda je tudi "videl" Judovo krivdo za revščino kmetov. Ti so mu na vprašanje, zakaj si ne opomorejo, odgovarjali z "refrenom", da "ni vredno delati, kajti ako si človek kaj pridobi, se žid in graščak potrudita, da mu na ta ali oni način vse zopet odjesta." Poleg tega, da so se kmetje pri Judu zadolževali, so bili tudi "večinoma vdani žganju". Vsi obrtniki in krčmarji so bili seveda Judje. Kot zanimivost dodajam, da je bil Tuma stenograf pri tajniku prostozidarske zveze "Humanitas" oziroma istoimenskega dobrodelnega društva. V zvezi z njihovo dejavnostjo, je zapisal, da je "tu bilo prostozidarstvo le postranska stvar" in da je v glavnem šlo za "podpiranje krščenih židov." O društvu Humanitas in njegovih povezavah z Judi pišejo tudi časopisi obravnavanega časa. Istoimensko društvo je omenjeno tudi v povesti "Iz nove dobe", ki jo je spisal J. E. Krek pod psevdonimom Ivan Sovran. Eden od Judov, ki nastopajo v povesti, ki razkriva "novodobno židovstvo", je že v mladosti vstopil v "požunsko" prostozidarsko ložo in postal njen "stoloravnatelj". Henrik Tuma v svojih spominih pravi, da ga je "zanimalo življenje židov." Zato si je zelo natančno ogledal središče žitne trgovine v Siofoku ob Blatnem jezeru in o judovskih trgovcih zapisal: "Ti trgovci so imeli cele jate posredovalcev v svojih službah. Prav mnogo teh je še nosilo kaftane, visoke črne klobuke in lase v kodrih. Bili so vsi zelo živahni, med seboj so govorili navadno svojo judovsko nemščino in "jidiš". Da so Tuma Judi na neki način privlačili, priča tudi dejstvo, da se je na vlaku večkrat vozil v četrtem razredu, ker kot sam pravi je bil "prepričan, da najdem tam židovske prekupce." O svojih opažanjih iz teh voženj je zapisal, da "četrty razred ni imel sedežev; židje so sedeli vsak na svojem svežnju. Vožnja z njimi sicer ni bila prijetna zaradi neprijetnega daha po česnu in čebuli. Navadno so bili tudi zamazani tako, da so se kaftani kar svetili. Prestajal sem vse to, ker sem hotel poslušati njihove razgovore o prekupčevanju. Spoznal sem takrat, kako načrtno, premeteno in brezobzirno zlorabi žid trgovsko nebogljenost pridnega in poštenega madžarskega in slovaškega kmeta." Pri tem Tuma tudi dodaja, da so Judje na Ogrskem "bili večinoma prekupci ali pa krčmarji". Za razliko od Poljske, kjer so imeli Judje v rokah predvsem obrt, in sicer krojaštvo in čevljarstvo, pa je na Ogrskem prevladoval "žid trgovec". Po Tumovem mnenju so se Judje najbolj širili med Slovaki in Hrvati, manj med Nemci ("Švabi") in najmanj med Madžari. Med bivanjem v Galiciji omenja predvolilni boj in metode "židovskih agitatorjev" za pridobivanje ljudi. Tuma je Jude srečeval tudi pri drugačnih priložnostih. Na plesu v čitalnici je plesal z "zdravnikovo gospo židinja Braunovo", čeprav se je sicer "držal bolj tolminskih deklet." Pri tem dodaja, da je z "židinjjo Braunovo večkrat plesal prav v zabavo gledalcev, ker je tako slabo plesala, da so se je splošno ogibali, le jaz sem bil

iznašel neki posebni način, da sem jo krotil." H. Tuma je bil pionir alpinizma in planinarstva. Pri svoji hoji po gorah ni nosil "turistske obleke" in je bil "celo tak čudak, da bi se je sramoval." In pri tem je zapisal, da "posebno, ko sem videl po zadnji modi našemljene židovske turiste, se mi je skoraj smešno zdelo nositi kratke irhaste hlače, zelene obramnike in štajerski klobuk."

Tudi Janez Trdina je opisal veliko svojih srečanj z Judi. Kljub načelno odklonilnemu stališču do Judov je zavrnil marsikateri trdovratno uveljavljeni predsodek. Večkrat omenja Jude, ki so ga zelo zanimali in mu zbujali radovednost. Vsekakor ga je neka skrivnostna "tujost", povezana z Judi na neki svojstven način privlačila. Srečanja z Judi, ki so govorili hrvaško in bili Slovonom in njihovim narodnim gibanjem naklonjeni, Trdine niso le prepričali, da marsikateri stereotip ne drži, temveč so tudi utrjevali njegovo mnenje, da je asimilacija najboljša rešitev judovskega vprašanja. Na svojih službovanjih po hrvaških krajih je srečal in zabeležil mnoge pogovore z Judi. O vožnji z nekim Judom na Štajersko je zapisal, da je iz pogovora o verskih vprašanjih videl, da je njegov sopotnik "jako izobražen in moder mož". O širini svojega duha ga je prepričal z besedami, da je ponosen, da je Jud, "že zato, ker se je porodil iz mojega rodu največji reformator, prijatelj in dobrotnik vsemu človeštvu - Kristus!" Prijetno ga je presenetilo tudi srečanje z judovskim krošnjarjem iz Požege, ki ni znal nemško in je govoril v "prelepem slavonskem narečju." To se mu je zdelo zelo pomembno, ker mu je dokazovalo, da se "začenja judovstvo stapljati z domačo narodnostjo." Trdina navaja tudi druga svoja srečanja z Judi in primere, da so le - ti podpirali hrvaška in druga slovanska narodna gibanja. Na Reki je poznal "bogatega mladeniča judovske krvi Kornicerja", ki se je "ponosno priznaval za Hrvata" in sodeloval v čitalnicah in hrvaški narodni prebui. To ni bil edini takšen primer iz Reke. Trdina je večerjal s "poštenim judovskim trgovcem Rajznerjem, ki je govoril hrvaški rad in prav dobro in zatrdil v vsaki priliki, da se Hrvati ne smejo prodati nikomur, ni Nemcem ni Madžarom." O pogovoru z ogrskim Judom, ki ga je spoznal v Varaždinskih Toplicah in ki je bil zelo madžarsko in protinemško usmerjen, je zapisal, da mu je njegovo pripovedovanje, ki ga je pazljivo poslušal, "odkrilo gibanje, o katerem so molčale vse meni znane knjige in novine. Kar sem zvedel, zadovoljilo me je neizmerno radi tega, ker sem želel iz vse duše fiasko Nemcem in njih preroku Bachu." Za ilustracijo, o čem je Trdini pripovedoval omenjeni Jud, le stavek, da "pomeni nam ogrskim Judom germanizacija to, kar nazadek in barbarstvo, madžarsčina pa napredek, prosveto, pojem vseh človeških pravic in višjih idej." V Varaždinu se je Trdina seznanil z "judovskim kupcem Kohnom", se z njim pogovarjal v varaždinski hrvaščini in se jezil nad odrivanjem hrvaškega jezika. Trdina je ob tem zapisal, da je "strmel še bolj in se prepričal, da judje tisti čas še niso hoteli veljati za stebre nemčarije." Vse te izkušnje so Trdino napeljale, da je "židovsko vprašanje" skušal reševati z asimilacijo, ali kot je sam zapisal: "Judovsko vprašanje dela mnogo preglavic državnikom in slovanskim rodoljubom. Povoljno dalo se bo rešiti samo na ta način, da se Judje sprijateljijo in zlijo povsod s tistim narodom, med kateri jih je zanesla usoda ali svoja volja. Na Hrvaškem treba torej, da se pohrvatijo. Ta sloga pa se bo dosegla edino s previdnim, blagim postopanjem, z ljubeznijo in potrpežljivostjo." Trdina je uresničitev svoje "ideje" svetuje, da bi hrvaški narodnjaki morali vabiti "Izraelce" na različne prireditve, v čitalnice, v šolah bi po negovem učitelji morali tudi "judovskim dijakom vžigati sveti ogenj hrvaškega domoljuba". Posebej bi temu morali posvetiti pozornost novinarji. Zlasti je zanimivo, da poleg čitalnic v narodnem jeziku svetuje tudi ustanovitev društva, ki naj bi si

nadelo ime "Prijatelj Izraelu ali kako temu podobno, da se bo prikupilo Judom že z naslovom svojim", in bi s svojim delovanjem pospeševalo "zedinjenje in skupno delovanje judovske inteligence s krščansko." Rezultat bi se po njegovem pokazal čez desetletje ali dva in "ustanovili bodo Judje radi sami med sabo bratovščino "Hrvaški Izrael", ki bi nadaljevala z narodno propagando." S tem bi po njegovem mnenju "izginila potem za vse veke sedanja brezdomovinska kasta, ki vreba samo na svojo korist, gledaje mrzlo in ravnodušno na sreče in nesreče države in dežele, v kateri se je opasla in obogatela". Dalje tudi beremo, da "ko se bodo smatrali in čutili Judje za Hrvate, jeli se bodo sramovati smešne svoje nemščine in gojiti blagoglasni narodni jezik tudi na domu svojem. Pojavili se bodo med njimi plemeniti možje, ki bodo podpirali vsako domoljubno podjetje ne le z gorečo besedo in bistrim umom, ampak tudi z dobro založeno svojo listnico. Večkrat se čuje fraza: Jud ostane vedno Jud, on se ne more predrugačiti, če bi se prav hotel. Tako trjenje je brezumno že samo po sebi, postavljajo pa ga na laž tudi obilne domače in tuje izkušnje." Podatki o Judih, ki podpirajo slovanska narodna gibanja, Trdino tako presenetijo zato, ker se običajno na Slovenskem Jude povezuje z Nemci oziroma drugimi vladajočimi narodi. Tudi Trdina je v svojih zapisikh in spominih večkrat navajal primere o povezovanju Judov z Nemci. Tako v njegovih spominskih zapisih s Hrvaške beremo, da so se nemškega jezika v šoli najbolj veselili nemško govoreči Judje, ki so govorili "hebrejsko nemški žargon." Prav tako so nemško podobo Varaždinu, mestu, v katerem je služboval, dajali po njegovih podatkih "doseljeni tujci in Judje." Za čas Krimske vojne je zabeležil, da so Judje za razliko od preostalih Varaždinčanov verjeli v poročila nemških časopisov in se zaradi njih z drugimi meščani burno prepirali. Ob padcu Sevastopola je zabeležil, da je videl "prostega meščana", ki se je "na glas zajokal", ko je slišal za nesrečo, da pa je veliko veselje vladalo v "Izraelu". Ob tem je zapisal, da so "judje bili vsi zoper Ruse, zajemaje svojo modrost iz Nemških, večidel judovskih novin in na strica (mišljen je ruski car, pojem se je uporabljal tudi za Ruse nasploh) jezni, ker je hotel v svoji državi njihove brate iz ostudnih svinj predelati v poštene ljudi." "Varaždinski Judje", piše Trdina, so "črtili carja Nikolaja že zaradi tega, ker je strahoval v državi svoji njih rojake, krcaje jih brez milosti po grabljivih parkljih." V eni svojih knjig Janez Trdina piše, da je car Nikolaj "vzel Judom res mnogo svobod, katere so uživali do njegove vlade." Pri tem pa dodaja, da so "odirali ruskega in poljskega kmeta kolikor so hoteli" in da se je zdaj pod Nikolajem to nehalo zaradi "strogih zapovedi" proti judovskemu "tihotapstvu" in "odiranju". Trdina tudi piše, da se s spremembami "branijo kmečki podložniki proti tem brezdušnikom (Judom), ki so jih zapeljevali v pijanstvo in jih potem brez milosti ugonabljali gmotno in duševno" in da le nemški listi to predstavljajo tako, kot da bi se "godila Judom največa krivica." V podobnem duhu o preganjanju Judov v Rusiji pišejo tudi slovenski časopisi. Trdina je zapisal mnogo različnih drobnih opazanj, anekdot in razmislekov o Judih. Pri tem velja upoštevati, da ni zapisoval le tega, kar je sam doživel in videl, ampak je zabeležil tudi marsikaj, kar so mu pripovedovali prijatelji in znanci in se mu je zdelo zanimivo. V njegovih spominskih zapisih na življenje v hrvaških mestih beremo, da se "velika trgovina in obrt nahajata tako kakor pri nas zvečine v tujih, zlasti v židovskih rokah." Prav tako beremo o "potuljenih judovskih krošnjarih" in "sitnem pogajanju v judovskih prodajalnicah". O umazanosti Judov in mesta nasploh piše v svojih spominih na Varaždin, da je "izmed dvajsetih ljudi, ki so me srečali, bil vsaj eden gotovo grdo oblečen, gnusen, umazan nepočesan jud, v pustih gostilnicah se je streglo najbolje Abrahamovim

sinovom; po hišah in krčmah so godli rjavi, meni od nekdanj odurni cigani." V svoji pisni zapuščini je zapustil tudi nekaj zabeležk o judovski goljufivosti, razmislekov o zadolževanju pri njih, judovskih žganjarnah, sleparstvu in podobnih temah, ki so se običajno v zvezi z njimi pojavljale tudi v časopisih obravnavanega obdobja. V zvezi z zadolževanjem si je zabeležil, da je spo-sojanje pri njih "glavni vzrok, da nekateri lahkomišelniki zabredo v dolg, lenobo, pijančevanje in izgube vse vključno s kmetijo." V zvezi s tatvinami in tatovi piše Janez Trdina, da je v Varaždinu v nasprotju s splošnim prepričanjem "vladala taka varnost, da bi bil popotnik zlato na dlani nosil, nihče bi ga ne bil prijel." In pri tem doda, da so bili "ulovljeni tatovi skoraj vselej cigani, judje in doselivši se tujci, zlasti ogrski, graški in dunajski Nemci." V svojih spominih je tudi zapisal, da je dostikrat slišal, da tudi Judje sem ter tja pospešujejo prostitucijo, "vzemši v službo eno ali dve cefuti, doma iz naše pobožne Slovenije, vabijo s tem mesom tiste kmete, ki ne marajo za njihovo žganje." Pri tem Trdina pristavlja, da se "Izraelovim otrokom pripisuje povsod mnogo več in večjih grehov, kakor so jih deležni." Prav tako navaja tudi precej različnih izrekov in ljudskih pregovorov v zvezi z Židi oziroma Judi kot Trdina pogosteje uporablja. Namesto zapraviti na primer beremo "pognati skozi denarnico Judovo". Zanimiva je anekdota z naslovom Bog in narodi, v kateri si različni narodi v skladu s svojimi lastnostmi izberejo, kaj si želijo od Boga. Kranjec si seveda izbere "pridnost". Bog mu željo izpolni in mu odgovori: "Zato bo pa tvoja dežela revna, ker si priden človek povsod lahko kruh služi. "Hrvat si izbere "lenobo", Nemec "veliko ekserciranja", Madžar "umazanost", itd. Turek v anekdoti odgovori, da je srečen samo takrat, "kadar koljem ljudi", Jud pa si zaželi veliko denarja: "Daj mi dosti denarjev. Bog: Dobro, imel boš dosti denarjev, ali tvoji denarji bodo smrdeli, da se te bodo ljudje že od daleč bali in ogibali." Judovske lastnosti in njihova podoba je v tedanji slovenski predstavi precej podobna liku Jude Iškarijota. V zvezi z Judom Iškarjotom je Trdina zabeležil nekaj zanimivih trditev v pismu Antonu Koblarju, namreč da mu je teta pripovedovala, da je izdajstvo Jezusa z Iškarjotovim poljubom glavni razlog za negativni odnos do poljubljanja. "Od takrat, ko je Juda Iškarjot izdal Kristusa s poljubom cmokanje ust ne pomenja prijateljstva nego najpodlejšo hinavščino in izdajalstvo." Trdina je ob tem dodal, da se mu "zdi jako verjetno, da je baš ta Iškarijotov poljubec izpodrinil v pobožnih Slovencih to po vsem izobraženem in neizobraženem svetu razširjeno navado." Trdina tudi piše, da je leta 1850 bilo med kmetiškimi Mengšani poljubljanje povsem neznano in da se je na Dolenjskem začelo šele okoli leta 1860. Starejši ljudje so se rogali mladini pri vpeljavi te, po njihovem mnenju, "nespametne, grde in smešne šege." Za konec Trdinovih srečanj in razmišljanj o Judih, dodajam še njegovo zabeležko, da je oznaka jud, "huja psovka mimo vsake druge."

Josip Jurčič vidi v Judih predvsem podpornike nemštva in nasprotnike Slovencev in Slovanov. V svojih "Belgradskih pismih", v katerih poroča o "slavnostih ob proglasitvi polnoletnosti kneza Milana" omenja "židovsko nesramnost". Pisma so bila objavljena v treh avgustovskih številkah Slovenskega naroda, leta 1872. O prisotnosti tujih poročevalcev in novinarjev, ki jih je srečeval ob tej priložnosti, je med drugim pisal, da je "za judovsko - nemške novine došlo baie več poročevalcev, kateri pa nimajo vstopa pri narodnih krogih, silijo se torej po vseh kotih in prisluškavajo ter izprašavajo s pravo judovsko nesramnostjo katero mi drugi (morda na svojo škodo?) nimamo, ter kombinirajo ne vprašaje, če se tudi včasih zlažejo." Nekaj let kasneje je Josip Jurčič v članku o rusko - turški vojni, ki mu je po njegovih besedah "živce

popolnoma v nered spravila", omenil tudi poročanje "nemških židkov in bastardkov", proti katerim je kot najustreznejše zdravilo svetoval, da se jih ne bere.

Pri Stritarju je že prisoten bolj trdovraten antisemitizem, ki ga skuša razložiti in osmisliti. V Popotnih pismih je zapisal, da Judov kar živih videti ne more in da je "vse judovsko plemo, kakoršno je, največja nevarnost, ki preti nam in omiki, kakoršno si mi mislimo". Prav tako je Stritar v nekem drugem kontekstu, naveličan polemik, zapisal: "Mi imamo skupnega sovražnika, ta je recimo mu: materializem ali židovstvo ali krivo liberalstvo, to je precej vse enako." Osebo pa jih je srečal v Badnu in o tem pisal Luizi Pesjakovi avgusta 1871, da "Baden ni tako idiličen, kakor je Dol", in da je "poln, natlačeno poln Židov, žveplenega sopara, lišpa, vsakovrstne nečimurnosti." Za razliko od Josipa Jurčiča, ki v Slovenskem narodu julija 1868 trdi, da imajo srce vsi Adamovi sinovi vključno z Judi, pa Josip Stritar Judom pripisuje čisto posebno lastnost, da so brez srca: "Semitstvu je glava vse. Semitstvo nima srca." Stritar je v predavanju, "branju" v slovenskem dunajskem klubu, kjer se je ukvarjal s "srcem" in "frazami", med drugim skušal odgovoriti, "kako je s tem protisemitskim vprašanjem in gibanjem". Prepričan je, da se je nujno opredeliti za ali proti Semitom. Stritar se odloči za srce proti "semitstvu". Tudi Janez Trdina, ko piše o "nemških romanih", govori o "judovsko mrtvaškomrzlem srcu".

J. E. Krek je v svojih spisih, pismih in leposlovju, Judom in judovstvu namenil marsikateri zapis, ki ga je obarval skladno s svojo protijudovsko usmerjenostjo. Boj proti judovstvu je pomembna motivacija vsega njegovega delovanja. Mnogo več kot o svojih konkretnih izkušnjah s posameznimi Judi piše o judovskem liberalizmu, "krivonosemu kapitalizmu", judovskem časnikarstvu, oderuštvi, judovskem denarju in o judovskih voditeljih socialne demokracije. Krek jih je podobno kot Vošnjak srečeval kot poslanec v državnem zboru. V svojem prvem govoru v državnem zboru aprila 1897, je nastopil v polemiki v zvezi z razpustom organizacije železničarjev. Badenijeva vlada je namreč razpustile vse organizacije železničarjev, zato je na omenjeni seji državnega zbora socialno demokratični zastopnik Jud dr. L. Verkauf zahteval parlamentarno preiskavo o pravilnosti postopka. Razvila se je zanimiva debata za in proti razpustu, v katero se je vključil tudi Krek. V svojem govoru je podprl razpust železničarske socialnodemokratske organizacije in kar je za nas še posebej zanimivo, razpravo izrazito protijudovsko obarval. Krek je v uvodnem delu svojega govora, ki so ga mnogokrat prekinili medklici vključil tudi naslednje misli: "Gotovo je zanimivo, če primerjamo govornike, in sicer zlasti prvega pro-govornika in mene, drugega contra-govornika. Prvi pro-govornik ni železničar, jaz tudi ne. On je odvetnik, jaz duhovnik, on je da posežem še dalje in rabim običajni izraz - član judovske veroizpovedi in jaz sem pop. Ti dve nasprotji, ki se javljata že pri določitvi govornikov za in proti, kažeta na to, da ima dandanašnja debata mnogo večji pomen nego samo tega, da govorimo o razpustu strokovne organizacije. To je namreč boj načel, in že pri seznamu govornikov se kaže, kako povsem različni elementi posegajo v gibanje, ki o njem govorimo danes." Kot je zabeleženo v stenografskem zapisniku, ki ga je objavil Slovenec so medklici izrazito dobili značaj boja med antisemiti in pristaši socialnih demokratov. Sprožilo jih je tudi vse ostrejšo govorjenje J. E. Kreka, ki je med drugim dejal, da je "dokazano, kako prav je bilo za železničarje, za občinstvo, za splošne državne koristnike in za vero, da se je razpustila ta strokovna organizacija", in da je Verkaufov predlog bil nujen "samo za židovske voditelje in njihovo gardo". Njegovo govorjenje je sprožilo "pritrjevanje in ploskanje na desni" oziroma tudi medklice poslanca Bernerja in dr. Sušteršiča.

Slednji je prvemu, ki je ob "živahnem ugovoru na desnici in pri antisemitih" omenil "štolnino" (dajatev cerkvi) zabrusil: "Kaj govori žid vedno o štolnini!" In ob odobravanju desnice in antisemitov, kot poroča Slovenec, dopolnil: "Mi ne nadlegujemo rabincev, pustite torej v miru naše duhovnike!" To je le drobec iz polemike, ki nazorno pričara vzdušje v državnem zboru ob koncu stoletja in protijudovsko obarvan nastop dveh slovenskih poslancev. Krek je Jude srečeval ob različnih priložnostih. Iz svojega popotovanja po Nemčiji je zapisal: "Židov je povsod dovolj. A blagor tukajšnjim Nemcem: brez vpliva so! Židovski duh je nam okužil slovstvo, časopisje, trgovino; postavil je vso trgovino na napačna tla, zmedel našo politiko in vplival, da se je zanemaril slovenski jug." Dalje tudi piše, da je Frankfurt glavni sedež nemškega židovstva" in da tam "kraljuje Rothschild" in njegova rodbina. "Bil sem v mestu" piše Krek in dodaja, da ko je bral judovske priimke nad trgovinami, si je šepnil "dunajsko Leopoldovo". Neki meščan je Kreku pripovedoval, da hodi Rothschild s svojimi služabniki vedno sredi ulice in se boji, da "bi se ne dotaknil kakega goja - kristjana in se omadeževal." V istem prispevku zapiše tudi nekaj misli o Heineju, ki ga je rad bral in ga je kljub temu, da je bil judovskega rodu, cenil kot pesnika in citiral njegove verze. V prispevku "S poti" je o "židu Heineju", na katerega se je spomnil ob "pogledu na strme pečine - Loreleyine", zapisal: "Rajski kraji so mu sicer krasno uglasili strune, a iz vsega njegovega petja veje vendar pristni židovski duh - zasmeh vseh svetih stvari, podla šala in brezobzirnost. Ni imel ne ljubezni do boga, ne ljubezni do domovine; lizunsko se je laskal Francozu; smisel za ljudstvo je kazal le v toliko, v kolikor je hujskal proti veri, pravni in domovini." V svojih razmišljanjih o Judih je Krek veliko pozornost posvečal oderuštvi, ki je zanj največje zlo, in judovskim voditeljem socialne demokracije.

Kot zanimivost dodajam še zelo zgodnje "srečanje" z Judi iz nekoliko kasnejšega obdobja, ki ga omenja slikar Veno Pilon v svojih spominih. Njegovi starši so v času njegovega rojstva živeli v Bolaffijevi hiši. Rodil se je v istem času kot hči vinskega trgovca Bolaffia in ker "bogata Bolaffijevka ni mogla dobiti slabotne punčke", sta materi naredili zamenjavo. Veno Pilon je o tem zapisal, da se je "Tina na proletarskih prsih bogato razcvetela, jaz pa na bogatih tako ovenel, da sem zaradi menjave mleka - s katoliškega na židovsko - v prvih dveh letih življenja pri sveči trikrat gledal smrt, pa sem se le odločil za življenje, čeprav mi ni šlo na smeh."

Časopisi so radi objavljali različne potopise iz bližnjih in daljnjih eksotičnih krajev. Marsikateri je opisoval tudi srečanja z Judi. Pozornost, ki so jo Judom posvečali "popotniki" v svojih člankih potrjuje izrečeno misel o privlačnosti in želji po spoznavanju Judov in njihovega načina življenja. Josip Marinko je v potopisu "Iz novega mesta v Bosno" opisal tudi svoje srečanje oziroma vožnjo z bosanskim Judom iz Jajca. Pri pogovoru o razbojnikih je Jud, "čifut", "španjol", po pisanju Josipa Marinka "brž pokazal svojo srčnost s tem, da je jel neizmerno zabavljati, zakaj vlada vsakega lopova precej ne obesi ali ne ustreli; zakaj, ko bi se to zgodilo, potem bi bil njegov "krvavo prislužen" (narekovaji so J. Marinkovi) denar popolnoma varen." Marinko je v pojasnilo zapisal, da je "mož namreč jako imovit, pa tudi velik stiskač. Sicer pa ni bil tako oduren, kakor mnogi njegovih bratov pri nas, vsaj lepo besedo je imel vedno za Bosno in bošnjake." Anton Svetek v spominih na okupacijo Bosne v Ljubljanskem zvonu leta 1888 omenja svoje srečanje z Judi "Španijoli" v Travniku. Nekaj let pozneje je Dom in svet objavil prispevek, v katerem je bila opisana judovska četrt v Pragi oziroma Judi, njihov zunanji videz in umazanost, če naštejemo nekaj primerov, ki so pomagali ustvarjati Slovencem podobo Juda.

Iz navedenih zapisov je jasno, da obstajajo med Slovenci mnogi predsodki v zvezi z Judi in da je bil antisemitizem v obravnavanem obdobju zakoreninjen na Slovenskem. Dejstvo, da marsikateri Jud, ki so ga Slovenci srečevali, ni ustrezal ustaljeni podobi, ne spreminja splošne predstave o judovski nevarnosti. Za konec navajam razmišljanje o antisemitizmu, ki ga je septembra 1894 objavilo dijaško glasilo Vesna in je za našo temo zelo zanimivo. Članek skuša odgovoriti na vprašanje "Zakaj bodimo Slovenci antisemitje?": "Marsikak rojak stavil mi je uže to vprašanje, češ saj mej nami ni židov, čemu bi se toraj izražali proti njim?" Pisec odgovarja: "Za Boga, naj li čakamo, da bi se ugnjezdili tudi pri nas," in našteje glavne razloge, ki jih vidi v nevarnosti, ki jo predstavljajo Judje iz "narodnogospodarskega stališča" in "politiškega momenta". Predvsem naj bi bilo nevarno zelo razširjeno in vplivno judovsko časopisje, ki je Slovincem "s svojo perfidnostjo" tako nevarno in škodljivo, "da se moramo na vso moč boriti proti njemu." Poleg tega kot razlog za negativno stališče do Judov doda "še mnoge osebne skušnje z židovsko nesramnostjo v občevanji - s sleparijo v kupčiji itd." in sklene z besedami: "Kdo se bo čudil, da so me židi sami pretvorili v strastnega antisemita."⁸⁹

- ¹ V zadnjih letih je izšlo več prispevkov na temo antisemitizma: Janez Peršič, Problem Can karjevega antisemitizma, Problemi 1, 1985 (V isti številki Problemov, ki so izšli kot posebna številka, posvečena židovskemu vprašanju, problematiko antisemitizma obravnavajo tudi drugi avtorji); Slavoj Žižek, Jezik, ideologija, Slovenci, Ljubljana 1987 (Poglavje o krekovstvu oziroma o J.E. Krekovem antisemitizmu in logiki antisemitizma); Igor Grdina, Podoba Juda v slovenski literaturi, Kronika št. 3, 1989; Vlado Valenčič, Judje v preteklosti Ljubljane, Ljubljana 1992 (Eno poglavje obravnava antisemitizem neposredno.)
- ² Navedeno po: Žan Delimo, Strah na zapadu od 14. do 18. veka, Opsednuti grad str. 388. Originalni naslov: Jean Delumeau, Le Peur en Occident (14 - 18 siecles) Une cite assiegee, Paris 1978.
- ³ Navedeno po: Stanley Aronowitz, Visoka in nizka, Razgledi 8, 16. 4. 1993, str. 27/28.
- ⁴ Josip Apih, Judovstvo, Letopis matice slovenske 1886, str. 17.
- ⁵ Fran Šuklje, Iz mojih spominov, 1. del, Ljubljana 1926, str. 59/60.
- ⁶ Prav tam, str. 123.
- ⁷ Liberalizem, predvsem t.i. nemški liberalizem se v tem 7. Fran Levstik, Zbrano delo 9. knjiga, Politični spisi 2, Ljubljana 1961, str. 33.
- ⁸ Fran Šuklje, O borzi in borzni trgovini, Ljubljanski zvon 1. 10. 1889, št. 10, str. 594 - 604.
- ⁹ Prav tam, str. 599.
- ¹⁰ Fran Šuklje, Iz mojih spominov, 1. del, Ljubljana 1926, str. 65.
- ¹¹ Prav tam, str. 58.
- ¹² Fran Šuklje, Iz mojih spominov, 2 del, Ljubljana 1929, str. 137.
- ¹³ Prav tam, str. 43.
- ¹⁴ Prav tam, str. 54.
- ¹⁵ Fran Šuklje, Iz mojih spominov, 3. del, Ljubljana 1929, str. 133.
- ¹⁶ Prav tam, str. 36.
- ¹⁷ Fran Šuklje, Iz mojih spominov, 2. del, Ljubljana 1929, str. 107.
- ¹⁸ Josip Vošnjak, Spomini, Ljubljana 1982, str.44.
- ¹⁹ Prav tam, str. 364.
- ²⁰ Prav tam, str. 476.
- ²¹ Prav tam, str. 490.
- ²² Prav tam, str. 497.
- ²³ Navedeno po stenografskem zapisniku objavljenem v: Slovenski narod, VIII letnik, 14. 12. 1875, št. 284.
- ²⁴ Josip Vošnjak, Spomini, Ljubljana 1982, str. 296.
- ²⁵ Prav tam, str. 44.
- ²⁶ Karel Clarici, Knjiga moje mladosti, Ljubljana 1981, str. 86.
- ²⁷ Josip Vošnjak, Spomini, Ljubljana 1982, str. 404.
- ²⁸ Prav tam, str. 420.
- ²⁹ Prav tam, str. 44.
- ³⁰ Prav tam, str. 484.
- ³¹ Slovenec, VI letnik, 2. 4. 1878, št. 36.
- ³² Ivan Hribar, Moji spomini, 1. del, Ljubljana 1983, str. 376.

- ³³ Slovan, letnik 1, 3. 1. 1884, št. 1.
- ³⁴ Ivan Hribar, Moji spomini, 1. del, Ljubljana 1983, str. 316.
- ³⁵ Prav tam, str. 442.
- ³⁶ Ivan Hribar, Moji spomini, 2. del, Ljubljana 1983, str. 84.
- ³⁷ Prav tam, str. 35.
- ³⁸ Josip Sernec, Spomini, Ljubljana 1927, str. 25/26.
- ³⁹ Slovenski narod, IV. letnik, 20. 7. 1871, št. 83.
- ⁴⁰ Josip Sernec, Spomini, Ljubljana 1927, str. 27.
- ⁴¹ Prav tam, str. 82/83.
- ⁴² Henrik Tuma, Iz mojega življenja, Naša založba 1937, str. 34.
- ⁴³ Prav tam, str. 16.
- ⁴⁴ Prav tam, str. 110.
- ⁴⁵ Prav tam, str. 126.
- ⁴⁶ Prav tam, str. 143.
- ⁴⁷ Prav tam, str. 129.
- ⁴⁸ Prav tam, str. 140/141.
- ⁴⁹ Prav tam, str. 116.
- ⁵⁰ Ivan Sovran, Iz nove dobe, Dom in svet, VI. letnik, 1893, str. 154.
- ⁵¹ Henrik Tuma, Iz mojega življenja, Naša založba 1937, str. 129/130.
- ⁵² Prav tam, str. 130.
- ⁵³ Prav tam, str. 130.
- ⁵⁴ Prav tam, str. 201.
- ⁵⁵ Prav tam, str. 115.
- ⁵⁶ Janez Trdina, Zbrano delo, 3. knjiga, Hrvaški spomini, Ljubljana 1951, str. 13. Glej tudi: Janez Trdina, Zbrano delo, 2. knjiga, Spomini 2. del, Ljubljana 1948, str. 254.
- ⁵⁷ Janez Trdina, Zbrano delo, 3. knjiga, Hrvaški spomini, Ljubljana 1951, str. 114.
- ⁵⁸ Prav tam, str. 116/117.
- ⁵⁹ Prav tam, str. 79.
- ⁶⁰ Prav tam, str. 114-117.
- ⁶¹ Janez Trdina, Zbrano delo, 3. knjiga, Bachovi huzarji in Iliri, Ljubljana 1951, str. 275.
- ⁶² Janez Trdina, Zbrano delo, 3. knjiga, Hrvaški spomini, Ljubljana 1951, str. 13.
- ⁶³ Janez Trdina, Zbrano delo, 3. knjiga, Bachovi huzarji in Iliri, Ljubljana 1951, str. 272.
- ⁶⁴ Janez Trdina, Zbrano delo, 2. knjiga, Spomini 2. del, Ljubljana 1948, str. 262.
- ⁶⁵ Janez Trdina, Zbrano delo, 3. knjiga, Hrvaški spomini, Ljubljana 1951, str. 94.
- ⁶⁶ Janez Trdina, Zbrano delo, 3. knjiga, Bachovi huzarji in Iliri, Ljubljana 1951, str. 269/270.
- ⁶⁷ Janez Trdina, Zbrano delo, 3. knjiga, Moje življenje, Ljubljana 1951, str. 538.
- ⁶⁸ Janez Trdina, Zbrano delo, 2. knjiga, Spomini 2. del, Ljubljana 1948, str. 292.
- ⁶⁹ Janez Trdina, Podobe prednikov, 2. knjiga, Ljubljana 1987, str. 370.
- ⁷⁰ Janez Trdina, Zbrano delo, 2. knjiga, Spomini 2. del, Ljubljana 1948, str. 328.
- ⁷¹ Prav tam, str. 337.
- ⁷² Janez Trdina, Podobe prednikov, 1. knjiga, Ljubljana 1987, str. 99.
- ⁷³ Janez Trdina, Podobe prednikov, 3. knjiga, Ljubljana 1987, str. 893.
- ⁷⁴ Janez Trdina, Podobe prednikov, 2. knjiga, Ljubljana 1987, str. 432.
- ⁷⁶ Josip Jurčič, Zbrano delo, 11. knjiga, Ljubljana 1984, str. 25/26.
- ⁷⁷ Josip Jurčič, Zbrano delo, 10. knjiga, Ljubljana 1982, str. 235.
- ⁷⁸ Josip Stritar, Zbrano delo, 6. knjiga, Ljubljana 1955, str. 405/406.
- ⁷⁹ Prav tam, str. 382.
- ⁸⁰ Josip Stritar, Zbrano delo, 9. knjiga, Pisma 1850-1871, Ljubljana 1957, str. 310.
- ⁸¹ Slovenski narod, I. letnik, 30. 7. 1868, št. 50. Navedeno po: Josip Jurčič, Zbrano delo, 10. knjiga, Ljubljana 1982, str. 173.

⁸² Josip Stritar, Zbrano delo, 7. knjiga, Pogovori, Srce (Branje v "Slovenskem klubu dunajskem"), Ljubljana 1956, str. 95 - 97.

⁸³ Janez Trdina, Podobe prednikov, 2. knjiga, Ljubljana 1987, str. 401.

⁸⁴ Janez Evangelist Krek, Izbrani spisi, 4. zvezek, Prvi govor v dunajskem parlamentu, Celje 1933, str. 94.

⁸⁵ Prav tam, str. 101.

⁸⁶ Janez Evangelist Krek, Izbrani spisi, 4. zvezek, Celje 1933, str. 176/177.

⁸⁷ Veno Pilon, Na robu, Ljubljana 1965, str. 8.

⁸⁸ Josip Marinko, Iz novega mesta v Bosno, Dom in svet 1893, str. 177.

⁸⁹ Vesna, III letnik, 20. 9. 1894, št. 9, str. 212/213.

Dokument**NEKAJ PSIHOLOŠKIH NAVODIL ZA PROPAGANDO***

Dobra propaganda včasih pomeni že polovico uspeha. Partizanstvo se pri nas brez odlične propagandne priprave ne bi moglo močno razširiti in dobiti opore v ljudstvu. Kakor se še dobro spominjamo, so partizani neslavnega imena razdelili svoje delovanje v dve dobi. Prva je bila **doba priprav, propagiranja in organiziranja**, druga pa **doba vojaške akcije**. Naš zapoznel, a ne prepozen protikomunistični nastop so komunisti zavirali in ga tlačili k tlom in so trenutno želi velike uspehe, tako da je bil boj z njimi skrajno neenak in spočetka skoro brez upanja na uspeh. Komunistom se je vse to posrečilo, ker so se poslužili naslednjih **prednosti**:

1. **Imeli so jasen cilj.** Njihov cilj je bil: priti za vsako ceno do oblasti v času, ko sta bila dr. Korošec in dr. Kulovec mrtva, ko je odšel del katoliškega vodstva v emigracijo in je ves slovenski narod zadela še okupacija. Sklenili so torej do dna in za vsako ceno izkoristiti narodno nesrečo ter se z njeno pomočjo dokopati do oblasti.
2. **Imeli so kader šolanih propagandistov**, ki so z vseh strani planili na mase ljudstva ter jih začeli obdelovati s preračunanimi, na videz pa visokodonečimi gesli.
3. **Komunisti delajo ilegalno** in lahko zato na vse strani tolčejo ter napadajo, kakor pač neukim masam, pa tudi meščanstvu in razumništvu, ki se daje popolnoma nositi od propagande, najbolje gode. Če je le padla kaka žrtev, so jo - dokler jih ni bilo preveč in jih niso mnogi na lastni koži občutili - opravičevali z znanim geslom "žrtve morajo biti" ali "prav mu je izdajalcu".
4. **Komunisti so moralno nevezani**, ker ne priznavajo moralnih načel in so jim vsa sredstva dovoljena. Pri svoji propagandi se zato po mili volji poslužujejo laži, podtikanj, strahovalnega terorja itd. (V zvezi s tem naj bo takoj povedano, da se mi kot katoličani, ki se borimo za pravično stvar, pri naši

* Glede na burno dogajanje v zvezi s spravo pri nas lahko mirno rečemo, da je sprava po slovensko pravzaprav nadaljevanje vojne z drugimi sredstvi. V vojni pa, kot vemo, je vedno prva žrtev resnica. Tako je tudi v zvezi s spravo, ko pišejo zgodovino vedno novi zmagovalci iz vedno novih perspektiv. Zgodovinska resničnost ni le vedno bolj zapletena in nepregledna za zunanjega opazovalca; zdi se, da že tudi najbolj neutrudni borci sami nimajo več jasne podobe o tem, kaj se je zares zgodilo in kaj si (danes) želijo, da bi se zgodilo (pred pol stoletja). Enostransko obravnavanje medvojnega dogajanja, kar je bilo nujna posledica monopola nad zgodovinpisjem povojne oblasti, je prav gotovo ogromno prispevalo k temu, da je dandanašnji črta ločnica med zgodovinsko resničnostjo in (propagandistično) fikcijo nejasna. In če je razmeroma dosti znanega o partizanski propagandi, je domobranska propaganda še prava neznanka. Zato smo se odločili objaviti Nekaj psiholoških navodil za propagando, sicer delo neznanega avtorja, a toliko bolj jasnih namenov. Dokument, ki ga tukaj objavljamo v izvirni obliki in brez popravkov, hranijo v arhivu Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, domobranski fondi; objavljamo ga brez popravkov in komentarja. (Božidar Jezernik)

stvari nikdar ne poslužujemo ne laži, ne kakih drugih nemoralnih sredstev. S tem nismo prav nič na slabšem, ker smo trdno prepričani, da nam Bog našo resnicoljubnost in poštenost v borbi za sveto stvar na drug način bogato poplača.)

Vse to je komunistom omogočilo ustanovitev takozvane "OSVOBODILNE FRONTE", v katero so s spretno propagando ter s sodelovanjem svojih kulturnoboljševskih prijateljev pritegnili razne politične frakcije, zelo mnogo dijaške mladine in spočetka tudi večino javnega mnenja po mestih in trgih ter celo na deželi. Ko se je začel protikomunistični odpor, je imel zato sprva silne težave z javnim mnenjem, kjer dolgo nismo mogli prebiti ledu. Proti vsakemu poskusu, razkrinkati "osvobodilno fronto" kot izrazito komunistično orodje s komunističnim vodstvom, so komunisti, zaviti v skrivnosten čar tajnosti zviška nastopili z visokodonečimi nacionalnimi argumenti, z najhujšim terorjem, z nesramnim hujskanjem, smešenjem, blatenjem in spretno propagando o "narodnih izdajalcih". Strašilo "bele garde" so si izmislili mnogo prej, preden se je začela uresničevati slovenska samoobramba, to pa z namenom, da bi jo že v naprej umazali, osovražili, onemogočili. Kdor se jim je le količkaj javno upiral, je moral pasti, ker so hoteli za vsako ceno med ljudstvom vzdržati legendo, da so o vsem obveščeni, sijajno organizirani, brezkonkurečni, nepremagljivi. Za opravičilo svojih umorov so si samozvani nadeli naslov sakrosanktnih nosilcev "slovenske narodne oblasti". Dobro so vedeli, da bodo res nepremagljivi vse dotlej, dokler bodo imeli oporo ter zaupanje v ljudstvu. Tisti dan, ko to izgube, je tudi njihova stvar že izgubljena, čeprav še razpolagajo z vojaškimi tolpmami. Zato je bila njihova propaganda stalno na delu. Ulice so bile preplavljene s letaki, emblemi, vsi zidovi so bili popisani, povsod se je moralo govoriti o njih, zato so razburjali javnost s stalnimi novimi gesli in jo držali v napetosti, zato so njihovi propagandisti govorili, da partizansko vodstvo "že ve, kaj dela", kadar je padla kaka nedolžna žrtev, zato so se jim morali vsi atentati posrečiti (če so se ponesrečili, je njihova propaganda takoj raztrobila, da niso partizansko delo).

Cemu ta uvod? V dokaz, da je bila in je komunistična propaganda res spretna, šolana, preračunana na najnižje ljudske instinkte, podžigajoča. Sega na vsa področja: politiko, socialno vprašanje, narodnostno vprašanje, panslovanstvo, umetnost in literatura, vzgojeslovje, zdravstvo, kmečko vprašanje, upošteva zgodovinske razloge, tradicijo, predvsem in v prvi vrsti - in to se ne da dovolj močno poudariti - pa vpliva na čustva. Vodi jo šolani propagandisti, ki dobro poznajo psihologijo mas. Če si hočemo protikom. borci za našo pravično stvar pridobiti naklonjenost mas, se moramo tudi mi seznaniti s sredstvi, kako je treba mase pridobivati in temu namenu naj služijo pričujoče skromne vrstice.

V javnem življenju tekočega stoletja igra propaganda vedno večjo vlogo. Mnogih modernih evropskih gibanj sedanjega časa si brez propagande sploh misliti ne moremo. Propaganda je pač tista sila, ki obvladuje in vodi javno mnenje, ustvarja pogoje za razna gibanja, usmerja mišljenje tako posameznika kakor mase, navdušuje množice k vstrajnosti v sedanji grozot polni vojni, ustvarja sovraštvo ali ljubezen, pristaše ali nasprotnike. Propaganda spada brez dvoma med največje gonilne sile sedanjosti. Je silno močno orožje, dvorezen meč, ki služi vsakomur. Vsak se lahko posluži propagande. Pri enakih danostih in okolščinah zmaga tisti, ki je spretnejši in agilnejši. Pri neenakih razmerah, kjer je na pr. enemu propaganda dovoljena, drugemu pa ne, mora biti zelo spreten tudi tisti, ki sme delati propagando, ker ima sicer svobodo in

vsa tehnična sredstva na razpolago, nima pa morda tolikšnega čara in skrivnostne privlačnosti kot nasprotnik, ki je v opoziciji ter se poslužuje ilegalne propagande. On mora biti sicer previden, je pa navadno velik fanatik in lahko iz podzemlja brez ozirov udarja na levo in desno. On je tudi brez odgovornosti, kakor n.pr. danes komunističen propagandist, ki živi od kritike sedanjega stanja, sam pa nič ne gradi in zato njegovega dela tudi ni mogoče kritizirati. Če se ozremo na naš trenutni položaj, smo v tem oziru protikomunistični borci na boljšem, ker se lahko naša propaganda z vso silo vrže na nepopisne strahote komunističnega partizanstva v naših krajih.

S propagando se danes ukvarjajo in si pomagajo po vsem svetu. Mi smo doslej teroretično preučevanje in spoznavanje propagande zanemarjali in je zato tudi praktično nismo ne mogli, ne vedeli prav zagrabit. To pomanjkljivost moramo odpraviti. Če nimamo dobre propagande in izšolanega propagandnega aparata, imamo lahko še tako lepe ideje, imamo lahko 100krat prav, pa bo ostalo vse zakopano, umazano od nasprotne propagande in neučinkovito.

Preden se bomo podrobneje bavili s psihologijo mas, katere poznanje je za dobrega propagandista neobhodno potrebno, si oglejmo nekatere primere najrazvitejše propagande. Med najspretnейše propagande moramo prištevati judovsko, komunistično (ki je v bistvu judovska) in narodnosocialistično propagando.

Najstarejša, zelo zvita in prekažena je judovska propaganda. Judje so se svojega sistema v zgodovini tako v politiki, kakor v trgovstvu že dolgo in uspešno posluževali. Jud je znan kot oče obveščevalne službe in reklame.

V svoji propagandi izhajajo Judje iz stališča, da je med ljudmi več dobrih kot slabih. Judovska propaganda je v bistvu nemoralna. Računa z dejstvom, da se dajo voditi mase ljudi po plitkih strasteh, po zanje nalašč ustvarjenih mnenjih, čustvenih nagonih itd. Judje so vedeli v zgodovini povsod dobro izrabiti nagnjenost ljudi k strankarski razklanosti. Pravijo, da mase ne poznajo tajnih globin političnega življenja in jih je zato s propagando lahko privedi do nesmiselnih sklepov. Kadar izdelajo Judje kak akcijski načrt, računajo na prostaštvo, omahljivost in nestanovitnost mase. Moč mase je po starih judovskih izkušnjah slepa, nespametna in neumna. Zato igrajo pri masah na najobčutljivejši strune človeškega duha, na stremljenje po visokih mestih, po grabežljivosti in človeškem nenasitnem poželenju vseh vrst. Judje so zlasti kot komunistični agitatorji specialisti v sestavljanju obljub. Dobro vedo, da so mase v vseh časih smatrale besede za dejanja. Mase so zadovoljne z donečimi obljubami, redko pa pazijo, če tem obljubam sledijo tudi dejanja.

Veliko judovsko propagandno načelo je staro načelo *divide et impera*, deli in vladaj. Ljudi je treba razklati v skupine, stranke, ki so si medsebojno v laseh. Judje to delajo z idejami. Med ljudi vržejo ne eno, ampak cel kup idej, med katerimi nikdar ne more priti do soglasja. Vsaka še tako neumna ideja najde nekaj bedakov, ki se je oprimejo. Zastopniki takih idej se potem do smrti grizejo med seboj. Skupina, ki namenoma širi zmedo, se med tem skrivaj in močno organizira, si določi točen cilj in tako enotna, nerazklana v sebi v celotni zmedi doseže vse, kar hoče. Ljudstvo se z naraščajočo propagando odvadi samostojno misliti, zvodniki pa s svojo propagando že poskrbe, da mu vlivajo take misli, taka prepričanja in taka stremljenja, ki so njim v prid. Judovska propaganda je torej zelo zvita in nemoralna. Da vzbuja videz resnice, zlasti pa da je privlačna, se poslužuje na videz visokih gesel o demokraciji, socialni pravičnosti, vsestranski in neomejni svobodi, napredku, bratstvu in enakosti, tolerantnosti, vodi pa vedno k določenemu cilju, ki ga ljudstvo spozna šele takrat, ko je že prepozno.

O komunistični propagandi bomo podrobneje govorili pozneje. Zdaj naj rečemo le to, da so očetje in po večini tudi sedanjí voditelji boljševiške propagande Judje. Znano je, da ima kominterna v Moskvi visoko šolo za propagando. To šolo morajo absolvirati vsi propagandisti, bodisi ruski, bodisi komunisti drugih narodov, ki jih nato kominterna pošlje kot propagatorje in organizatorje komunističnih strank v razne države. Tudi vsi sovjetski diplomati morajo absolvirati propagandne kurze, kjer se posveča posebna pažnja širjenju komunizma, podtalnemu organizacijskemu delu in špijonaži.

Važnosti propagande se zaveda tudi narodni socializem v Nemčiji. Nemčija je bila prva država, ki je ustanovila celo posebno propagandno ministrstvo. Narodni socializem se je z vso propagandno silo vrgel na mladino. Posrečilo se mu je vzgojiti generacijo fanatičnih narodnih socialistov. Poglavitno načelo nemške propagande je zlasti povdaranje in ponavljanje enega samega glavnega cilja v določeni dobi. Tako je narodnosocialistična propaganda v začetku, ko se je narodni socializem še utrjeval, širila njegovo osnovno načelo o arijski rasi, o čistosti krvi in s tem v zvezi boj proti židovstvu. Nato se je vrgla zopet na delavstvo in res se ji je posrečilo, da je s svojo močno propagando narodni socializem priklenil nase večino delavskih mas v Nemčiji, o katerih je znano, da so bile preje zelo komunistične ali vsaj levičarske. Pozneje zopet je nemška propaganda stalno obdelovala nauk o življenjskem prostoru, pred sedanjo vojno se je vrgla proti versaillski mirovni pogodbi, sedaj pa zopet tolče po eni sami točki, to je po boljševizmu kot uničevalcu zahodne evropske civilizacije. V Nemčiji imajo enotno in podrobno izdelan državni propagandni aparat, ki je strogo centraliziran pod vodstvom propagandnega ministrstva.

Predaleč bi nas zavedlo naštevanje, kako imajo organizirano propagando drugi. Naj nam zadoščajo navedeni vzgledi. Nas najbolj zanima vprašanje, kako naj vodimo in organiziramo našo propagando, zlasti pa, kako naj deluje protikomunistična propaganda, ki nam je v sedanjih časih nujno potrebna. Preden pa bomo poskušali razpravljati o naših konkretnih propagandnih zadevah, se moramo seznaniti z osnovnimi načeli o psihologiji mas. Ta načela bomo skušali sproti pojasnjevati s konkretnimi primeri. To polje je pri nas še neobdelano, zato bomo morali pač orati ledino. Marsikaj se bomo naučili pri nasprotnikih komunistih, ki nas v propagandi tako teoretično kakor praktično zelo prekašajo. Toda tudi to bo prešlo. Tudi mi nismo na luni na svet priplavali in zmoremo nele toliko, ampak več kot oni, samo v roke moramo pljuniti in dela se ne smemo ustrašiti.

PSIHOLOGIJA MNOŽIC /MAS/

Vse čase so organizirane množice igrale važno vlogo v življenju, nikdar pa ne v toliki meri kot danes. Naše stoletje je stoletje mas. Organizacija je stopnjevala svojo moč v nedogled. Ravno v naših časih imajo nekateri nauki moč vere. Širijo se organizirano, v masah. Naukov, ki se danes opirajo na mase, je več. Najizrazitejši in najnasilnejši je vsekakor komunizem. Komunizem je vrgel moralo med staro šaro. Zgodovina pa nas uči, da takrat, ko moralna načela zgube oblast, masa zdivia. **Masa ima razdiralno moč, ona ne gradi, ampak le podira.** Treba je torej poznati psihologijo mas, kot so jo vsaj instiktivno poznali vsi veliki voditelji in organizatorji.

Kakor hitro se več ljudi strne v maso, izgine iz ljudi zavestna osebnost, čustva in misli vseh posameznikov se usmerijo v isto smer. Masa dobi neko skupno dušo, za katero veljajo posebna pravila.

O masi govorimo navadno takrat, kadar se zbere več ljudi na določenem mestu in se ti posamezniki strnejo v neko skupnost, v kateri njihova zavestna osebnost neha ter se njihove misli in čustva usmerijo v neko določeno smer. Vendar pa pojem masi ni potrebna navzočnost posameznikov na določenem kraju. Tudi tisoči ločenih posameznikov lahko v določenem času pod vplivom izvestnih močnih čustvenih nagibov, ki je lahko n. pr. velik narodni dogodek, kaka močna gonja, kakor pri nas partizanska propaganda, dobe značaj mase. Pri psihološki masi je pretresljivo naslednje dejstvo: naj so posamezniki po inteligenci, izobrazbi, načinu življenja ali značaju še tako različni, že samo z golo pritegnitvijo v maso dobe neko skupno dušo, s katero čisto drugače čutijo, mislijo in delajo. Psihološka masa ni vsota sestavnih delov, marveč novo telo z novimi lastnostmi.

Vzroki za nastanek novih masnih lastnosti so različni. Prvi je v tem, **da dobi posameznik v masi občutek nepremagljivosti**. V masi postane **brezimen in neodgovoren** in zato se mu sprostijo strasti, ki jih je preje krotil. Drugič: v masi se zelo **naglo prenašajo čustva od človeka na človeka**. Tretjič: posledica hitrega prenašanja čustev je **vpliv na druge**. Posameznik v masi je sposoben za duševno stanje, ki je podobno že kar neki očaranosti ali hipnozi in v takem stanju je sposoben za kakršno koli dejanje. Posameznik v masi ni več sam svoj gospodar, marveč avtomat, nad katerim je lastna volja zgubila svojo moč.

Ze s tem, da postane posameznik del mase, zdrkne na kulturni lestvici na več stopenj navzdol. Kot posameznik je bil mogoče omikan in pošten, v masi pa je nagonsko bitje, torej barbar. V tem je ključ za razumevanje današnjih pojavov. Ljudje se grozno čudijo, češ, da so tega zaprli, ta krotek človek in poštenjak vendar niti črvu ne bi mogel storiti nič žalega. Pa ni tako. V partizanski masi je bodisi doma pod vplivom propagande, še bolj pa v hosti postal **nekaj drugega, kot je bil prej**.

LASTNOSTI MAS

Nekatere značilne lastnosti mas so: **Masa je nagonska, impulzivna, razdražljiva, nesposobna logičnega mišljenja in kritičnega presojanja**. Maso vodijo izključno podzavestni goni. Je neka žoga vseh zunanjih dražljajev, katerih neprestano menjavanje odseva v njej. Je torej sužnja zunanjih dražljajev. Ker so ti dražljaji skrajno spremenljivi, jo lahko pridobi vsakdo, ki mora seveda s spretno propagando preje nadvladati sovražnika. **Masa torej lahko postane rabelj, lahko pa tudi mučenec**. Kakor je bila včeraj za OF, jo lahko jutri z gnjevom obsoja. Masa pa ni le nagonska in spremenljiva, marveč tudi razdražljiva. Med njenimi stremljenji in uresničenjem teh stremljenj ne sme biti ovir, zlasti zato ne, ker ji daje veliko število občutek nepremagljivosti. **Tudi vstrajna masa ni. Kdor se nanjo in sicer le izključno nanjo opira, lahko pride visoko, toda prav tako globoko nekoč gotovo tudi pade**. To se lahko zgodi pri nas s komunisti, če jih bomo znali pravilno zagrabit. Masa je naravnost nalezljiva za zunanje vplive, od katerih prav za prav kot masa živi. Prvi jasno izražen vpliv, ki masi godi, se v trenutku prenese v druge glave. Ker je masa tako močno podvržena vplivom, nima pa kritičnega duha, je **pretirano lahkoverna**. Nič se ji ne zdi neverjetno, pa naj bo še taka neumnost. To moramo upoštevati, če hočemo razumeti, zakaj partizani uspešno širijo tako bedaste stvari, masa pa jim z lahkoto verjame in jih razširja. Nastanek takih legend, ki krožijo med masami, pa ni le posledica lahkovernosti, marveč tudi neverjetno različnih in napačnih predstav, ki jih sprožijo dogodki ali kake resnične ali izmišljene novice v masah. **Masa misli vedno v slikah, podobah, prilikah** in vsakdo ima vedno pred očmi le

lastno okolje in lastne razmere. Zadošča, da človek kot del mase sliši kako propagandno geslo, pa se že sproži v njem predstava, slika, ki mu olajša to, kar je njemu pri srcu, ta pa sproži celo vrsto drugih slik brez vsake logične zveze s prvimi. Masa ne more ločiti stvarnega od osebnega. Slike, ki nastanejo v njeni zavesti in često zelo oddaljene od slinosti z opazovanim ali povedanim dejstvom, vzame za resnične. Pogosti so primeri kolektivnih prevar. N. pr. straža na ladji pove, da se je potopila ladja v bližini, vsi gredo gledat, vidijo, kako ljudje skačejo iz ladje, ko pridejo bližje - pa so le hlodi, ki so priplavali od obale.

Vsa čustvovanja mas, dobra in slaba, so zelo **preprosta in čezmerna**. Prav tako so tudi **enostranska**. Enostranskost in čezmernost varujeta mase pred dvomom in negotovostjo. V masi izrečena sumnja postane takoj neovrgljiva gotovost. Če je kdo vrgel v maso krilatico, da je ta in ta izdajalec, je to neovrgljivo dejstvo in gorje tistemu, ki bi se mu protivil. Klica nenaklonjenosti proti kaki osebi ali nazoru, ki bi jo posameznik komaj opazil, se v masi takoj spremeni v divji srd. Prifrknjeni, neizobraženi in zavistneži zgube v masi čut svoje manjvrednosti in nemoči, poplava slabih instinktov pa jih nato požene do strahotnih dejanj.

KAKO JE TREBA VPLIVATI NA MASE?

Ker se da mase **podžigati le z čezmernimi čustvi**, mora rabiti govornik, pisec letakov, propagator in sploh vsak, ki hoče mase pritegniti za seboj, **primerno krepke izraze**. Čustva se morajo v določeni meri pretiravati - seveda ne z lažjo. Govornik in propagandist **ne sme svojih trditev dokazovati**. Le močna čustva potegnejo maso in enaka čustva zahteva masa tudi od svojih junakov. Mase le v napetosti sprejemajo mnenja in ideje. Sprejemajo jih brezpogojno kot resnice ali odklanjajo kot absolutne zmote. V svojem prepričanju so nestrpne, ker ne dvomijo o tem, kar smatrajo za resnico ali zmoto. To ugotovitev je treba upoštevati pri vplivanju na mase, ča naj naša propaganda doseže uspeh. Več napotil za vplivanje na mase pa bo navedenih še pozneje. Iz dosedanjega le še en kratek praktični zaključek: če upoštevamo, da so mase sprejemljive za vplive samovoljnih gonov, da so poleg tega nagonske in spremenljive, ne moremo govoriti o kaki moralnosti mas. Pri tem se pokaže še nekaj drugega. Mase se vendar dajo prepričati tudi za dobro stvar. Pri njih nastopijo nektera čustva in lastnosti, kot **samoodpoved, predanost ideji, za katero se navdušijo, požrtvovalnost**, nagnjenje k dejanjem. Mase torej lahko dobiš za razdejanja, za krvava dejanja, lahko pa tudi za dejanja visoke moralne vrednosti, za najvišje ideale, kot so vera, dom, pomoč bližnjemu itd. **Kakor so lahko pridobili mase partizani, jih lahko za našo sveto protikomunistično borbo navdušimo in pridobimo tudi mi**. Primer iz zgodovine: križarske vojske.

V masah živi dvoje vrste idej: 1. **slučajne in bežne ideje**, nastajajoče pod vplivom trenutka, kot n. pr. navdušenje za to ali ono osebo, frakcijo, partizanstvo itd. 2. **Temeljne ideje**, kot so vera, svetovni nazor, demokratske in socialne ideje itd. Temeljne ideje so dolgotrajne, dnevne pa kratke in nimajo prevladujočega vpliva. Pridejo in izginejo. Tako bo pri nas s partizanstvom. Temeljne ideje se težko zasidrajo v masah. Če se pa taka ideja enkrat zasidra, se razvije v silo, kateri se je skoro nemogoče ustaviti. Ideje potrebujejo mnogo časa, preden postanejo duhovna svojina mas, prav nič manj časa pa ni potrebno, da zopet izginejo. Na naše stare trajne ideje, kot so krščanstvo, narodna misel, zvestoba domači zemlji, vera naših očetov itd., se moramo sklicevati v borbi proti bežnim idejam partizanske propagande. Kar tli v ljudski zavesti, mora zopet oživeti.

Tisoč let živi slovensko ljudstvo na tem blagoslovljenem koščku svoje zemlje. Kaj ga je ohranilo? Čemu in komu se ima zahvaliti za svoj obstoj?

Prva je **slovenska zemlja**. Kakor hrast je slovenski kmet pognal korenine globoko v zemljo, jo namakal s svojim znojem ter jo plodil z delom svojih rok. Žilav je bil in ni se umaknil. Potujčil se je gospod, potujčil se graščak, kloniti je moral tlačan, svoboden kmet nikdar! In ko so pozneje prihrumeli Turki v deželo, so lahko domove požgali, ropali, ljudi morili, zemlje pa niso mogli odnesti. Od kod so prihajali naši vodniki? Iz kmečkih so izšli domov - pravi pesnik. Iz zemlje je preko kmečkega prebivalstva poganjala naša lepa govorica, tam je doma vse, kar je pristno domače in slovensko. Tudi tam, kjer se ne tiskajo več slovenske knjige, kjer ni več slovenskih šol, ne uradništva, sta nam ostala zemlja in kmet. Gorje, če kmetu še zemljo iztrgajo. Potem so izruvane naše korenine, potem se bo posušilo slovensko drevo. Zakaj so nas potisnili od Donave in Tur do Drave? Kmetije so vzeli Slovencem, jih potiskali v gore, nato pa še od tam. Tako je padala hiša za hišo, vas za vasjo. Umrle so, ker je bila odrezana živa vez z zemljo. Danes je komunizem tisti, ki preti s kolektivizacijo odtrgati slovenskega kmeta od slovenske zemlje. Če pomislimo, da misli kominterni na ustanovitev nemških sovjetskih republik v srednji Evropi, na vsak način pa kmetu vzeti zemljo in jo podržaviti, bo padel slovenski kmet, padla bo tista trdna, večno sveža in pomladujoča se zveza z zemljo, iz katere se je tisoč let dihala slovensko narodno življenje in slovenski narod bo zapisan smrti. Zato boj komunizmu! Če hoče živeti komunizem, mora umreti narod. Če hoče živeti narod, mora poginiti komunizem. Torej smrt komunizmu, življenje narodu!

Druga je **vera naših očetov**. Ko je slovenski narod sprejel krščanstvo, je prenehala pretveza za potujčevanje, je prenehal izgovor drugih, da je treba to ljudstvo iztrebiti, če se ne da pokristjaniti. S sprejetjem krščanstva so stopili naši očetje v krog evropskih kulturnih narodov. Krščanstvo nam daje pravico do narodnega življenja, nam nalaga svete dolžnosti do našega naroda in uči tudi druge, da morajo naš narod spoštovati. Vera naših očetov in njeni propovedniki - duhovniki - so stali našemu narodu ob strani v časih njegovih najstrašnejših preizkušenj, vse drugo ga je čisto zapustilo, duhovniki nikdar. Vstrajali so in zmagovali! Naši hribčki so posejani z belimi cerkvicami, kjer je ljudstvo dobilo nele duhovno vzgojo in versko tolažbo, marveč tudi srčno in umsko omiko. Tako se je iz roda v rod ohranjela naša zemlja, naš jezik in vera naših očetov. Vera naših očetov nas uči ljubezni do domovine, nas ohranja žive, ščiti zakon in družino, nas svari pred razvratnostjo, ki je v pogin in v propast še tako velikih narodov, nas uči, da je treba spoštovati dostojanstvo človeške osebe, nam daje osnove za pravičen družabni red, pravilno vzgaja našo mladino in tako naprej. Vera naših očetov nas je ohranila in nas bo ohranila kot narod, če ji bomo ostali zvesti. Zopet je prišel komunizem v ovčji obleki "narodne osvobodilne fronte", ki je hlastno segel po tej naši svetinji, hoteč jo izbrisati iz slovenskih duš, s tem pa tudi slovenske duše same. Komunizem v OF pomeni smrt slovenskega naroda, vera naših očetov pa njegovo življenje. Komunizem pomeni narodno sužnost, vera narodno svobodo. Vera nas je tisoč let ohranjala, komunizem nas že drugo leto uničuje. Po njih delih jih boste spoznali, pravi Pismo, njihova dela pa so uničevanje, uničevanje, uničevanje. Zato ali vera naših očetov, ali OF. Srednje poti ni, kot ni kompromisa med življenjem in smrtjo. Slovenci pa hočemo živeti, zato ostanemo zvesti veri naših očetov!

Slovenska zemlja in slovenski kmet na njej, vera naših očetov, bele cerkvice po hribočkih, naša duhovščina, naše slovenske matere, ponosno slovenski domovi, te sile so nas ohranjale kot narod in kot ljudi poštenjake, nam zagotavljale mirno in svobodno življenje, nas povzdignile v visoko omikan narod. Dve tretjini rodne grude smo morda po krivdi naših prednikov, ki teh sil niso upoštevali, zgubili, sicer smo pa živeli brez večjih pretresljajev in sanjali celo na obnovitev svoje velike domovine. Ko je ta sen že skoro otipljivo lebdel pred nami, pa je strašna strela treščila med nas. Ni bila dovolj okupacija, ni bilo dovolj, da izven Ljubljanske pokrajine ni več slovenskih šol, ni inteligence, ne duhovščine, da je vse razpršeno in razgnano. Tudi ljubljanska pokrajina, ta azil vsega preostalega slovenskega življa, je morala nastopiti svojo Kalvarijo. Zakaj? Zakaj se sprašujemo danes, zakaj, se bomo spraševali še bolj takrat, ko bo vse to mimo nas. Kdo je zakrivil to nesrečo? Vstali so krivi preroki pokvarjene slovenske krvi in dejali, da so "osvobodilna fronta slovenskega naroda". Ljudstvu so govorili o narodni in socialni revoluciji. In začel se je krvavi ples. Pod takšno partizansko roko so začeli padati tisti, ki bi morali biti "osvobojeni". Komunistični Slovenec je začel pobijati nekomunistične Slovence. Česar sam ni zmozel, so mu pomagali drugi. V bojih so gorele slovenske vasi, še več pa so jih nalašč požgali partizani. Nešteto dragocenih slovenskih življenj je moralo prezgodaj ugasniti. Padali so očetje, padali vodniki, padali duhovniki, padale matere, padali nedolžni otroci. Zgorele so lepe cerkvice, šole, pa tisoči tistih bornih slovenskih domov, ki so od turških časov sem imeli mir, sedaj pa so jih upepelili ali vsaj povzročili njih upostošenje ne tujci, marveč domači "osvoboditelji". Narod se je moral v skrajni stiski dvigniti proti lastnim uničevalcem in v krvavi državljanski vojni zopet teče na potoke slovenske krvi. Zdi se, kot da se bo izpolnila tista stara prerokba, ki pravi, da bo nekoč stiska tako velika, da bodo ljudje iztrebljeni ter bo sosed iz enega hriba klical sosedu na drugem hribu, če je še živ. Na milijarde slovenskega narodnega premoženja zapravljenega, tisoče slovenskih življenj ugonobljenih, to je žalostna bilanca strahotne komunistične zarote nad slovenskim narodom. Uničuje se vera naših očetov, padajo tista življenja, katerim se mora narod zahvaliti, da je sploh še živ in zdrav. Ali ste videli še kje in kdaj strahotnejši zločin nad lastnim narodom? Ali ste videli še večjo in usodnejšo zmoto od zmote naših zapeljancev?

Če hoče slovensko ljudstvo še živeti, se mora vrniti k starim izročilom, k dejavni veri svojih očetov; v njem mora zmagati resnična ljubezen do tega ubogega ljudstva, ki pravi ne ubijaj. Zrasti morajo novi slovenski domovi, povsod na slovenskem naj zaplapola novo življenje, toda v duhu tisoč let starega slovenskega izročila, ki spoštuje bratsko kri, spoštuje slovensko narodno last, ki ne živi po živalsko, ampak po človeško. Naši ljudje morajo postati zopet ljudje, kot so bili nekoč, ne pa podivjane partizanske zveri v ovčjih oblačilih. Nad s krvjo omadeževanim srpom in kladivom mora zavladati zopet bleščeč križ in ljudstvo naj zopet črpa moč iz vere naših očetov, naj išče zopet tolažbo v belih cerkvicah slovenskih, naj se zopet vzgaja v stari poštenosti in zvestobi Bogu in domovini. Borimo se za nov slovenski dom na starih temeljih vere, resnične globoke ljubezni do naroda, povečan, izpopolnjen dom, ki bo nudil vsakemu svojemu sinu časten kos kruha, pravo svobodo in socialno pravičnost.

V imenu tisočletnih slovenskih svetinj gremo v boj proti partizanom! Oni govore o osvobajanju, prinašajo pa nam sužnost. Lažnivci nas ne bodo učili resnice, volkovi ne ljubezni! OF je v službi naših narodnih sovražnikov! OF je sovražnica našega ljudstva! OF je slovenski narodni svoražnik št. 1.!

To je primer, kako naj naša propaganda v masah zbuja globoko zasidrane temeljne ideje in njihova stremiljenja obrača v pravo smer.

KAKO MASE MISLIJO

Mase mislijo v slikah; le s pomočjo slik, namreč miselnih slik se da vplivati nanje. Vsak dogodek jim je treba nazorno naslikati in vsako idejo preprosto, zopet v prispodobah razložiti. Najbolje jih pritegnejo za sabo popisi kakih dogodkov proti okupatorju, mučenje kake ženske - ako se pri tem zopet spomnimo na partizansko propagando.

Če torej hočemo vplivati na fantazijo mas, ne smemo vplivati na duha in razum. Vse, kar podžiga domišljijo mas, mora biti prikazano v obliki jasne slike, podobe, ki človeka prime. Po možnosti naj to sliko podpira še kako čudovito, izredno dejstvo, kakor kaka velika zmaga, velik gnusni zločin, pričakovanje nečesa velikega, veliko upanje, odrešenje od kake more in podobno. **Vsa dejstva, ki jih hočeš ponuditi masi, moraš za ljudsko domišljijo prepesniti, jih spremeniti v sliko, ki prime duha in predvsem srce.** Umetnost vplivanja na mase je umetnost vladanja! Primer:

Imamo n. pr. nalogo, dopovedati masam, kako škodljivo je partizanstvo. Dobro vemo, da mase naivnih ljudi takorekoč obožujejo partizane in njihovo vodstvo, da samo od njih pričakujejo odrešitve, da gledajo v komunizmu na novo obljubljenno deželo. Če bomo na dolgo in na široko filozofirali o komunizmu, bomo le malo ali nič dosegli. Zagrabiti bomo morali s čisto druge strani. Morda takole:

Ljubljancani! Jeseni l. 1941 smo začeli sanjati o bližajoči se osvoboditvi. Beseda "partizan" je bila mnogim sveta; večina je z veseljem čitala črke OF po zidovih, milijoni in milijoni prispevkov so šli za "narodno osvobojenje". Vse je bilo videti tako lepo, tako idealno, tako zvišeno. Kdor je črnil besedico proti "osvoboditeljem" je bil izdajalec.

In danes? Danes spoznavamo, da so nas partizani potegnili za nos. Partizansko gibanje vodijo protinarodni komunisti. Oskrunili so naša sveta gesla, s katerimi so nas zazibali v domišljijo bolnih sanj, iz katerih nas vzdramilo strašno razočaranje. Spoznali smo, da partizanski voditelji le niso tako nezmotljivi, kot se je govorilo; da njihova organizacija le ni tako sijajna in popolna; da so nas vsakih 14 dni potegnili z lažno napovedjo o koncu vojne; da so nas smatrali komunistični vodje za prave bedake, ki bodo slepo verjeli lepim obljubam o osvobojenju, boljših novih časih za delavce, reveže in uradnike - pri tem pa je le nekaj delomrznežev hlepelo po komisarskih mastnih stolčkih, delavec pa bi moral biti še večji suženj, siromak še večji siromak, uradnik še bolj zgarana živina s to razliko, da zdaj vsaj godrnja lahko, potem pa bi za vsako nepremišljeno besedo zgubil glavo. Te besede niso bav-bav za otroke. To se je na žalost dogajalo in se še dogaja na Dolenjskem. Reveže so enostavno pobijali, za vsako svobodno mnenje, svobodno prepričanje je bila razglašena in neštetokrat izvedena smrtna kazen! Prišli smo torej iz dežja pod kap. Obljubljajo nam svobodo, prinašajo nam suženjstvo. Obljubljajo življenje, sejejo smrt. Obljubljajo blagostanje, sejejo neizmerno bedo!

Ljubljanske matere! Ali ste že kdaj pomislile, zakaj ste morale prebiti toliko strahu za svojimi sinovi, odpeljanimi v internacije? Čemu toliko solz, čemu toliko neprespanih noči, polnih mučnih skrbi in trepetov? Rekile boste, da jih je odpeljala okupatorska oblast. Prav, toda zakaj? Ali jih je odpeljala tudi takrat, kadar je bil v Ljubljani mir? Čemu so stale dolge vrste mater, sestra, in zaročenk toliko dni na kolodvoru, čakajoč, kdaj se vrne sin, brat, zaročenec?

Čemu so prenapolnjeni zaporji? Ali nimate nič usmiljenja s tistimi nesrečneži s podeželja, ki so ali pomrli ali prestradali in si nakopali hude bolezni na Rabu? Hudo vam je, če miza ni tako udobno in zadostno obložena, kot je bila nekoč, nimate pa niti pojma, da je na Dolenjskem na tisoče slovenskih mater, ki nemo zro v pogorišča svojih nekdanjih domov s kopico sestradanih otrok. Partizani so jim pobili očete, požgali domove, jih okradli in oropali vsega, tako da nimajo ne grizljaja kruha, ne koščka obleke. Kaj so zakrivili ti ljudje? Ali bi pravi osvoboditelj mogel biti tako krut, tako brez srca, tako strašno podivjan? Ne, to ni mogoče! Tako delajo le zločinci, neusmiljeni podivjanci, propalice. Če okupator v boju s partizani uničuje slovenske hiše, človek razume, ker se to godi v borbi in ker je pač tujec. Ne moremo pa razumeti, zakaj so zlasti sprva, ko še ni bilo sledu o beli gardi, partizani pobili nešteto ljudi, požgali toliko slovenskih domov! Ali so le komunisti ljudje, vsi drugi pa živina za zakol? Zatorej zdaj vemo: komunistični partizani so zadali slovenskemu ljudstvu neizmerno gorje. Oni niso prijatelji, ampak sovražniki slovenskega naroda. Komunisti so sovražniki našega ljudstva št. 1!

Ljubljančani! Zakaj bomo v Ljubljani vedno bolj stradali? Vojna je, to je res. Toda pomislite. Lani je bila odlična letina. Zemlja je na Dolenjskem sijajno obrodila. Toda kaj se je zgodilo? Partizani so s svojimi pokolji izzvali blokado v Ljubljani. Nihče ne more brez posebnega dovoljenja na deželo. Kmetje niso mogli obdelati zemlje, kot bi lahko, ker so jim partizani branili in jih pobijali, če so vkljub prepovedi prišli na polje. Ali nam je to potrebno? Če bi partizani ne delali teh neumnosti, bi bilo gibanje po pokrajini prosto, zemlja bi bila lahko boljše obdelana in Ljubljana bi ne bila zapisana stradanju kot je zdaj. Ali so bile te žrtve potrebne? Odkrito si odgovorimo, ali so se zaradi partizanskih kozlarij boji na vzhodu ali zahodu le za eno uro skrajšali? Ali se bo vojna radi tega drugače iztekla? Ali se bodo veliki narodi zaradi teh neumnosti na nas le za las ozirali? Ne bodimo bedaki! Ne domišljajmo si, da se svet suče le okoli Ljubljane, da Stalin ne misli na drugo, kot na ljubljanske purgarje ali rdeče tovariše. In končno, ali bodo mogli Rusi ali Angleži na koncu obuditi le enega našega človeka, ki je po krivdi zločinskih zapeljancev pri nas padel? Ne! Ali bo naše ravnanje kaj vplivalo na mirovno pogodbo? Tudi ne. Nemiri in medsebojna pobijanja nam bodo prav gotovo v škodo, naj se vojna izteče tako ali tako. Škodo od vsega imamo mi in samo mi. Takrat bo vsakdo reševal sebe, za druge pa mu ne bo mar.

In takrat, ko bo vsega konec, se bo zgodilo, da bova morda ti in jaz, dragi Ljubljančan, stala tam na pokopališču, če bova še živa. Nemo bova stala ob grobovih komunističnih žrtev in ob grobovih talcev. Bol nama bo napolnila srce, ko bova v duhu zrla še dolge procesije drugih, naših dragih očetov, ljubečih mater, cvetočih mladeničev, brhkkih deklet in nedolžnih otrok. Njihove kosti so raztresene po vsej slovenski zemlji od Drage pod Stolom, pa do Maribora, Prekmurja, Sotle, mučeniške Dolenjske, pa od Nanosa do Krna. Zakaj ste morali v prezgodnji grob, se bova vprašala. Toliko krvavo potrebnih rok, toliko ljubečih src, toliko bodočih mater, pa vas krije prezgodnja zemlja! Kako strašna slepota je človeka! Kje smo imeli pamet takrat, ko se je vse to godilo, se bova spraševala! In šele takrat bo v vsej kruti jasnosti dozorelo v najinih glavah in srcih grozno spoznanje: vse to smo morali prestati, da smo na lastni koži strašno izkusili, kaj pomeni protinarodni in nečloveški komunizem, ki smo v najtragičnejši dobi naše zgodovine tako žalostno nasedli. Takrat šele bo zrasel pred nama strahoten pomen odgovornosti, ki so si jo nakopali nase zločinski in nezreli ljudje, ki so zlorabili zaupanje prevaranih mas in pahnili

svoje ljudstvo v nesrečo. V potokih prelita kri slovenska kri bo strahotna odkupnina za našo zmoto in napako, ker nismo hoteli pravočasno verjeti, kam nas bo pripeljal komunizem! Zato še enkrat: dovolj je žrtev, dovolj pokoljev, dovolj požigov, dovolj ropov. Spreglejmo, da so komunisti naši sovražniki. Če bi nam ne bili bi morali drugače delati in bi lahko drugače delali. Zato vsi pravi in pošteni Slovenci na noge! Smrt komunizmu, življenje narodu! Živeli naši protikomunistični borci! Živeli naši rešitelji!

Tu smo torej skušali govoriti v slikah: predstavili smo mu ljubljanske matere, ki jokajo za sinovi v internaciji, kmečke matere, ki stoje pred pogoriščih svojih domov, Ljubljancanom smo zopet naslikali, zakaj morajo stradati in na koncu smo bralca povedli še na pokopališče, kjer se pri žrtvah sprašuje, zakaj so bile potrebne. K temu je potreben le še krepek zaključek, da so vsega tega krivi komunisti.

Videli smo, da mase ne preudarjajo, da ideje v hrupu ali napetosti ali sprejemajo ali odklanjajo, da ne trpe različnega mnenja, ne nasprotovanja, in da vplivi, ki učinkujejo nanje, v celoti izpolnjujejo njihove glave. Mase strme za takojšnjim uresnitvjem svojih idealov in so pripravljene žrtvovati se za sugerirane ideale. Poznajo le skrajna čustva. Pristanek na neko idejo je že skoraj oboževanje in komaj porojena nenaklonjenost je že sovražstvo. Prepričanje mas ima torej neko versko obliko. Mase takorekoč obožujejo namišljeno višjo osebnost ali neko sugerirano jim prepričanje, se slepo pokore svojim skrivnostnim vodnikom, niso sposobne premišljevati o pravilnosti in upravičenosti njihovih povelj, širijo njihove nazore in smatrajo za sovražnike vse tiste, ki jih ne sprejmejo. Svojim idolom pripisujejo naravnost čudežno moč /pristaši "osvobodilne fronte" svojim voditeljem!/ S tem sta navadno zvezana še **nestrpnost** in **fanatizem**. Najdemo ju vedno pri vseh, ki mislijo, da posedujejo skrivnost zemske in večne sreče. /partizani, komunisti, Kocbek!/. Komunisti in naši partizani so polni "verskega" fanatizma za svoje zablode. Kakor so krščanski mučenci pripravljani umreti za vero, tako so pristaši komunističnega brezboštva pripravljani z ognjem in mečem izkoreniniti vse, kar se zoperstavlja brezboštvu.

GONILNE SILE, KI VPLIVAJO NA MNENJE MAS

Gonilne sile, ki vplivajo na mnenje in naziranje mas so **posredne in neposredne**. - **Posredne** usposabljaajo mase polagoma za sprejem določenega prepričanja ali preperečujejo, da bi mase sprejele kako drugo prepričanje. Tako je kulturni boljševizem in deloma tudi liberalizem (čeprav drugi le bolj nehote ali vsaj nezavedno) pripravljaj duhovno razpoloženje za komunizem, ki ga je odlično izrabilo partizanstvo. **Posredne sile torej pripravljajo tla za vznik novih idej.** **Neposredne** sile so nagoni, **ki dajejo ideji obliko**, kot sklep in poziv za štrajk, vstajo in podobno.

Med neposredne spada po svoje tudi **narodnost**. Vera, okolje, narodni običaji in navade, ljudska miselnost, krajevne razmere, umetnost, razne ustanove, tradicija, skratka narodna kultura na poseben način vpliva na pripadnike določenega naroda, tako da tvori narodnost posebno poglavje v masni psihologiji. Kar je pri nekem narodu mogoče, pri drugem narodu kljub morebitnim enakim danostim ni mogoče. Izročilo, tradicija, vsebuje ideje, nazore in čustva preteklosti. Izročila tvorijo preteklost naroda in leže z vso težo na nas. Organska družba težko prelomi s preteklostjo. Narod je tak organizem, ki je bil ustvarjen v preteklosti. Vsaka propaganda torej mora upoštevati narodne posebnosti. Danes se komunisti na Slovenskem pri organiziranju partizanskih kadrov poslužujejo **narodne mistike**, čeprav so njihovi cilji izrazito protinarodni, interna-

cijonalni, saj imajo vodstvo in centralo izven našega naroda. **Narodna mistika mora biti naše najmočnejše orožje v borbi proti komunizmu in partizanstvu**, le da jo moremo vedeti pravilno razviti! Graditi moramo na narodni preteklosti in nanjo nasloniti nove, močne poganjke za bodočnost! Primer:

Za podkrepitev narodne mistike nam pri protikom. propagandi lahko služijo kake domoljubne pesmi in drugi lepi sestavki, ki vplivajo na srce. Med pripovedovanje, kakšne strahote je komunizem povzročil slovenskemu ljudstvu lahko na primer vpletemo naslednje odlomke:

*Da mi je za zarjo blestečo pogledati
in kaj ljubega, dobrega ti povedati
v teh težkih dneh,
o domovina...*

Ali Gregočičevo "Domovini":

*O vdova tožna, zapuščena,
ti mati toliko sirot,
s krvjo, solzami napojena,
ki bol poznaš le, nič dobrot,
oj mati vdanega ti sina,
oj zlata mati domovina!
Ti krasna si, krasnejše ni,
kar jih obseva zarja dneva;
krepostna si, vsa vredna ti,
da krona venča te kraljeva.
A trnjev le tvoj venec je,
in rod tvoj rod-mučenec je;
souražni svet te le prezira,
prezira te in te zatira!
Kdaj to gorje pač mine ti?
kdaj se oko ti ujasni kalno?
Kdaj slečeš to obleko žalno,
kdaj sonce zlati sine ti?
O, da z močjo in srečo, slavo,
ne s krono trnjevo, nebo
ovilo bi ti sveto glavo -
kako bi ljubil te srčno,
kako bi jaz ti pel glasno!
A ker nikdo ne šteje te,
ker ves te svet tepta z nogami,
jaz ljubim tem srčneje te,
jaz ljubim tem zvesteje te,
a ljubim te - s solzami!
Oj mati moja domovina,
ljubezen moja ti edina,
ti moja skrb in bolečina,
Bog čuvaj dobrotljivi te,
Bog živi te, Bog živi te!*

Ali iz Zupančičeve "Z vlakom":

*S silo neznano
si segla mi do duše globočin:
dozdaj nisem vedel, kako sem tvoj sin,
kako te ljubim globoko...*

*Domovina, daj mi roko,
ne beži, ostani pri meni,
tesno, tesno me okleni
in pel ti bom pesem visoko,
pel materi češčeni
kot ni še nihče pel;
src milijon bom razunel,
uklonil jih tvoji oblasti,
razpalil v dušah strasti
bom plamteče, mlade,
da radovoljno zaklade
najdražje pred te polože.*

Ali še ono:

*Slovenski svet, ti si krasan,
ti poln nebeške si milote!
Slovenski svet, ti si krasan,
ti poln največje si lepote,
ti biser meni vse zemlje!
Slovenski svet, krasnejši boš
kadar vihar sedanji mine,
pourni se ti srečen dan,
ko iz nad tebe mrak izgine.*

Med posredne gonilne sile spada **prepričavanje, pridobivanje**. Kot smo že rekli, se masa podžge zlasti s slikami, krepkimi primerami. Človek jih nima vedno pri rokah, dajo pa se priklicati s spretno uporabo besed. Če so pravilno pogodene, predstavljajo resnično skrivnostno silo, prikličejo v mase pravcate viharje. Komunist n. pr. govori delavcu: Koliko zaslužiš? 50 Lir! Poglej, tvoj tovarniški ravnatelj zasluži 50.000 Lir na mesec. Vidiš, to je krivica. Mi se borimo zato, da bomo dobili enako. Pridruži se nam, da nas bo več in bomo močnejši. Te besede naredijo na delavca gotovo velikanski vpliv. Te besede sprožijo v njem razne slike o krivici, ki se mu godi, o mastnem ravnatelju, ki ga je nekoč ozmerjal, od tod takoj preskoči na proklete farje, ki so vsega tega krivi in v njem se porodi sklep, da je treba farje pobiti. On nič ne pomišlja, kateri so vzroki neurejenih socialnih razmer, da je morda duhovščina med zadnjimi kriva takih razmer, ne: te besede so sprožile v njem vrsto slik in predstav, ki so popolnoma neodvisne od resnice in njih pravega pomena ter brez medsebojne logične zveze. Besede, katerih pomen je težko razumeti, so često najučinkovitejše. Pri nas vlečejo, kot vidimo besede: socialne revolucija, narodna revolucija, narodna osvoboditev, stare napake je treba odpraviti, tako ne gre več naprej, Rusi nas bodo osvobodili itd. Z njihovimi zlogi je povezana magična sila, kakor da bi res vsebovale rešitev vseh vprašanj. V njih je rešitev najrazličnejših nezavestnih pričakovanj in upanje na njih uresničitev. Samo spoštljivo jih izgovori pred ljudmi, pa bodo že stikali glave. Proti njim ne smeš nastopiti z razumskimi razlogi. Nejasnost teh besed jim ravno daje čudovito moč. Vsak si jih namreč po svoje tolmači in si v njih predstavlja svoje osebne najintimnejše želje. **Moč besed je tako velika, da dobro izbrani izrazi zadoščajo, da je masa pripravljena najbolj zasovražene stvari.** Hic Rhodus, hic salta, Bela garda!

Spredaj smo že govorili o **utvarah ali iluzijah**. Ljudje stalno podlegajo prevaram. Včasih so divjale utvare na verskem polju, danes pa prevladujejo

filozofske in politične iluzije. Filozofi preteklih stoletij so se z verno posvečali uničevanju vere, pa tudi raznih socialnih in političnih prevar, pri tem pa so ustvarjali nove utvare. Vse, kar je ločeno od večne resnice, je utvara. Moderna filozofija zato ni mogla masam nuditi ideale, ki bi jih mogel očarati. **Največja in najmočnejša danes živeča utvara je komunizem.** Iz tega se vidi, kako močna gibalna sila je včasih zmota. Moč komunizma je v tem, da ga širijo in zagovarjajo glave, ki resničnosti ne poznajo dovolj in si smelo drznejšo človeku v komunizmu napovedovati srečo. Mase niso nikdar žejale po resnici. Od dejstev, ki jim ne prija, se odvrčajo, in raje obožujejo zmoto, če je zmožna zapeljati jih. Kdor zna varati maso, je zlahka njen gospodar; kdor jo hoče dvigati in posvečati, je često njena žrtev. Polagoma pa se vendar tudi masa spremeni, toda zato je treba časa in silnega dela. **Slaba izkušnja** je skoro edino učinkovito sredstvo, s pomočjo katerega se da masam vcepiti resnica in porušiti prevara. Izkušnja pa mora biti navadno na žalost huda in se mora večkrat ponoviti. O razumu smo že rekli, da ne vpliva na maso. Le čustva jo ganejo. In taka čustva se porajajo po slabi izkušnji. Tako bo naš kmet na Dolenjskem po groznih izkušnjah za vedno sovražil komunizem, ki mu je v teh časih prinesel toliko nesreče.

MASI JE POTREBEN VODITELJ

Masa je čreda, ki si brez vodnikov ne ve pomagati. Voditeljeva volja je jedro, po katerem se oblikujejo in uravnavajo masovni nazori. Največjo moč ima tisti voditelj, ki je fanatik in apostol svoje ideje. Voditelji navadno niso misleci, ampak **možje dejanja**. So pa tudi izjeme. Imajo malo sposobnosti za ostro gledanje, ki na splošno vodi le k dvomu, obotavljanju in nedelavnosti. Sugestivno moč jim daje torej **moč njihovega prepričanja in fanatičnost**. Masa vedno posluša ljudi, ki imajo **močno voljo**. Zbuditi vero, zaupanje je posebna vloga voditeljev. Vera ima moč gore predstavljati. **Dati človeku trdno vero v kako stvar, se pravi podeseteriti njegovo moč.** Voditelj, vodja kake edinice, propagator mora torej biti trdno prepričan v zmago svoje stvari in mora to prepričanje vlivati tudi v druge! Vedno in absolutno mora **vstrajati**.

KAKO SE DELA PROPAGANDA

Če je treba maso pritegniti za kako stvar ali kako dejanje, je treba nanjo vplivati. Na splošno se propagandisti poslužujejo naslednjih pripomočkov: **1. trditev, 2. ponavljanje, 3. razširjanje in podžiganje.**

Najprej je treba postaviti **trditev**, masi kako idejo povedati, jo razložiti, in sicer s samozavestno trditvijo brez logičnega dokazovanja. Čim priprostejša je trditev, tem močnejša je. Čim manj dokazov ima, tem večje spoštovanje zbujajo. Ko je nekaj ljudi v srcu za maso pridobljenih, jo potem razširjajo, in sicer vsak po svoje: inteligent na svoj način med inteligenti, delavec in kmet pa zopet po svoje. Trditev ima resnični učinek, če je stalno **ponavljanje**, in sicer po možnosti z istimi izrazi. Napoleon je dejal, da je ponavljanje največja govorniška oblika. Kar se ponavlja, se v glavah utrdi in to ljudje končno le sprejmejo kot dokazano resnico. Ponavljanje ne vpliva le na mase, marveč tudi na učene glave. Če smo stokrat brali, da je ta in ta čokolada najboljša, smo končno res prepričani v to. Če si stokrat bral na stoterih hišah OF ali v Poročevalcu, kako sijajno so partizani organizirani, da je vse ljudstvo z njimi, da so edina slovenska narodna oblast, si moral njihovo zadevo posebno dobro poznati, da jim nisi podlegel. "Pa so le Slovenci", "pa se le borijo proti okupatorju in za boljšo socialno ureditev", te trditve si čestokrat slisal, če si skušal koga spreobrniti od njih.

Ko je trditev dovolj zasidrana in ponavljana, jo je treba **širiti**. Ko masa idejo pozna in se zavzema zanjo, nastopi v njej nek idejni tok, mogočni **mehanizem**

nalezljivosti. Po tem mehanizmu se prenašajo med masami ideje, čustva, podžiganja kakor kakšni mikrobi v organizmu. Prenos in nalezljivost ne predpostavljata navzočnosti ljudi na istem prostoru, marveč vplivata tudi na razdaljo, zlasti če se temu pridruži še organizirana propaganda. Veliko vlogo igrajo pri tem gostilne, mlekarne ter na deželi pot k maši in druga naravna shajališča.

Idejam, ki se s trditvami, ponavljanjem in podžiganjem širijo, da nazadnje veliko moč še tista skrivnostna sila, ki ji pravimo **nimbus ali čar**. Nimbus sloni na pripisovanju nečesa izrednega in čudovitega, na spoštovanju, občudovanju itd. Največ nimba imajo mrtvi, kakor Cezar, Napoleon, razni veliki narodni voditelji. Nimbus je torej neke vrste čar, ki ga izvaja na nas kaka oseba, kako dejanje ali ideja. Pri osebah je nimbus lahko **pridobljen** ali čisto **oseben**. Pridobi se z imenom, bogastvom, ugledom in zlasti s propagando. Osebni nimbus je nekaj individualnega in lahko obstoja tudi brez bogastva ali uglednega položaja. Najpogostejši je pridobljen nimbus. Že samo dejstvo, da nekaj imaš, da si na kakem važnem mestu, vodiš kako gibanje, ti da nek vplivni čar, čeprav si osebno /če si n. pr. samo bogat/, lahko malo vreden. Osebni nimbus pa je neodvisen od vseh naslovov, vsakega ugleda. Redki ljudje, ki ga imajo, kot magnet vplivajo na okolico. Vsi se jim pokore in jim slede. V zgodovini so ga imeli Mohamed, Devica Orleanska, Napoleon, v sedanji dobi ga imajo vsekakor Mussolini, Hitler, Stalin, Roosevelt. Nimbus pa ima tudi kaka ideja ali kako gibanje. Vsaka ideja, tudi naša protikomunistična, mora imeti nek čar, ki vleče ljudi nase in jih usposablja za borbenost. Ker je težava z voditeljstvom, ki bi bilo takoj izpostavljeno atentatom, je treba ta čar pač umetno s propagando na drug način ustvariti. **Če je imelo krščanstvo nekoč tolikšno moč, da so šli stotisoči zanj borit se proti polmesecu, bo imelo tudi danes toliko moči, da bo našlo borce proti srpu in kladivu.** To še zlasti, ker bo, oziroma je ta borba povezana z narodnimi ideali. Masam je le treba predočiti veličino krščanske in narodne ideje in jima dati potreben čar, ki jih bo privlačeval. Ti dve ideji potrebujeata svojih apostolov najprej v propagandi, potem pa na terenu. Izginiti pa morajo vsi sektaški ali zgolj osebni interesi, nezaupanje med sodelujočimi skupinami in zavladati mora res popolna predanost ideji in borbi. Brez tega tudi Bog naše borbe na bo blagoslovil!

Po vsem svetu se vedno bolj opaža, da mnenje mas, ki ima tudi lepše ime **javno mnenje**, bi rado postalo najodločilnejši voditelj v politiki. Včasih politika ni bila stvar čustva, ampak pameti, danes pa jo marsikje vlada masa, ki je ne vodi razum. Tisk, nekdanji voditelj javnega mnenja, je degradiran in ima zgolj informativno službo, je le obveščevalno sredstvo. V resnici je potrebno obratno. Mase morajo imeti pametno, odločno in nepopustljivo vodstvo, sicer bo prišlo razdejanje. Sedaj se vidi, kako prav so imeli tisti maloštevilni in odločni ljudje, ki sprva, ko je vse drvelo s partizani in OF, niso klonili, marveč so v največji življenjski nevarnosti pogumno nadaljevali delo proti komunizmu in Ofarskemu javnemu mnenju ter so mnogi v tem boju tudi častno padli. Led je bil končno vendarle prebit in se je stvar obrnila na bolje. Pokazalo se je tudi, kako napačno so mislili nekateri, kot n.pr. sicer vse časti vreden pisatelj F. S. Finžgar, ki je dejal, da je partizanstvo hudournik, v katerega moramo tudi mi, kajti sicer nas bo pomedel. Niso poslušali pameti, marveč so podlegli vplivu zapeljane mase in so napačno storili.

NEKAJ PRAKTIČNIH ZAKLJUČKOV.

Prvo, kar si moramo zapomniti je, da v letakih in sploh v protipartizanski propagandi **ne smemo filozofirati**. Filozofiranje in dokazovanje je učinkovito v

medsebojnih pogovorih in debatah, nikakor pa ne v propagandi, namenjeni masam.

Naša propaganda mora biti pozitivna in **negativna**. V pozitivni moramo **razvijati naš program**, v negativni pa **pobijati komunizem in partizanstvo**. Oboje moramo vzeti presneto resno! Čeprav pri teh navodilih ne gre za vsebinske, marveč le za tehnično propagandne smernice, je vendar potrebno povedati in pribiti, da moramo zelo **povečati našo pozitivno propagando**. Največ pozornosti je pri tem posvetiti **narodni in socialni mistiki**. Na nek način moramo razviti naš narodni in osvobodilni program. Kolikor je v današnjih razmerah le možno, mora visoko vzpluti v naši propagandi slovenska narodna misel, ki bo zmožna zajeti mladino in ostale. Narodna in osvobodilna misel je bila pri partizanih poleg socialno revolucionarne mistike največji trik, s katerim so s prva zajeli skoro vse naše ljudstvo. Dogodki so narodno in osvobodilno misel res nekoliko potisnili v ozadje, pa le začasno. Zgodilo se bo, da bo zopet z vso silo bruhnila na dan in mi moramo biti tisti, ki bomo pokazali pravilno in realno rešitev obeh vprašanj. To delo je res težko, navezano na previdno podrobno obdelovanje vsakega vplivnejšega posameznika, je pa nad vse potrebno.

Podobno je s **socialnim delom**. Tu nas komunisti vedno prelicitirajo. Če ne bomo postavili močnega socialnega programa in ga vključili v našo podrobno propagandno delo od osebe do osebe, nam bo trda predla. Ljudem je treba dopovedati, da v novih časih mora priti do novega socialnega reda, ki pa ne sme biti komunističen, le farbarija. Množice so izmозgane, lačne, brez sredstev in kot zrelo klasje padajo pred komunistično propagando, ki med njimi obilno žanje. Neka ljubljanska organizacija je naredila poskusno statistiko za ljubljansko uradništvo in dobila porazno sliko. V nekaterih ljubljanskih uradih je do 70 in še več procentov uradništva, moških in žensk za komunizem, ker si žele nekaj drugega, boljšega, nove socijalne razmere pa jim obljublja le komunizem. Med delavstvom je seveda mnogo slabše. Oborožena moč sicer res naredi svoje, toda tudi propaganda mora storiti svoje, sicer lahko ostanemo po vojni na cedilu!

Pri propagandi in letakih se moramo ozirati na **okolje**. V mestih in trgih n. pr. ne bomo pridobili ljudi zase in proti partizanom, če jih bomo samo zmerjali, jim očitali da so neumni in jih napadali. Pohvaliti moramo njihovo narodno zavest, jim govoriti, da je partizanstvo sprva res kazalo videz narodnoosvobodilne akcije pozneje pa se je pokazalo, da je bilo vse le komunistična politika, ki naj bi nekaterim delomržnežem za ceno krvi nedolžnih žrtev prinesla mastne komisarske stolčke, ljudstvo pa bi moralo zopet stradati in trpeti. Ljudstvu moramo prisluhniti in v okviru danih možnosti povdarjati njegove upravičene želje, pa tako, da ga bomo mi vodili, ne mase nas, da bo dobilo zaupanje v nas in od nas nekaj pričakovalo. Vseh ne bomo pridobili, zaupanje v komunizem pa bomo le omajali. Ljudi bo imel za sabo končno le tisti, ki bo več delal in jih bolj organiziral.

Veliko pozornost moramo posvečati **mladini**. Mladina je idealna in se hitro navduši. Pokazati ji moramo v žarki luči prave ideale, pritegniti jo k delu, dati ji priložnost, da se malo pokaže in da bo spoznala, da tudi ona nosi nekaj odgovornosti. Le pomislimo na začetke partizanstva v Ljubljani. Kje so komunisti s početka najbolj želi? Med mladini! Dijaška in delavska mladina je kakor nora drla za njimi. Močne postojanke smo obdržali le na univerzi, toda to je bilo plod desetletnega neutrudnega dela. Srednješolska in delavska mladina ni imela dovolj notranje odpornosti in je zlahka v svojem idealizmu nasedla

komunistični propagandi. Mladina je potem za partizanstvo najbolj delala. Imela je nešteto sestankov, propagirala med prebivalstvom, da je nekaj večerov med sedmo in osmo demonstrativno ostalo doma, razmnoževala, prenašala in razširjala komunistične letake, liste, prirejala razne demonstracije po šolah itd. Na mladini je slonela in deloma še sloni komunistična obveščevalna služba. Atentatorji v Ljubljani so bili 18 do 20 letni mladeniči. Ti so brez pomisleka drli za svojimi voditelji, se jim slepo pokoravali in zvesto izpolnjevali vsa njihova povelja. Mladina hrepeni po indijanaricah in donkihotskih dogodivščinah, kar je izrabilo partizanstvo v polni meri. Vedeti pa moramo, da je delala mladina vse to iz napačnega idealizma, globoko prepričana, da je pobijanje "izdajalcev" edino pravilno. Naša propaganda mora torej zajeti mladino. Napolniti jo je treba s svetimi idealizmom, nato pa ji dati konkretne naloge: propagandni odseki, obveščevalna služba, študijski krožki, kurirska služba, policijska služba, akcija ne terenu itd. Mladino je treba organizirati po šolah, po mestnih okrajih ali kako drugače, kakor je pač z ozirom na konkretne naloge potrebno. Eno pa gotovo velja: Če bomo kaj dosegli, bomo to gotovo dosegli z mladino. Pritegniti je pa treba moško in žensko mladino. Ako bo večina mladine na naši strani in če bo tako organizirana, da bo lahko ob primernem času izpolnila svojo dolžnost, se nam ni treba ničesar bati. Spočetka je treba seveda zelo paziti na konspiracijo, to pa mora biti neopazno. Pri mladem človeku se kmalu opazi, če je iskren ali če ima kaj za hrbtom. Jasno je, da se dajo najzaupnejše naloge le najzanesljivejšim. Osnovni princip pa je delo in zopet delo. Naši mladinski odseki morajo biti stalno zaposleni, njihovo delo mora biti vedno interesantno, vedno jih je treba držati v napetosti z raznimi poročili in zanimivostmi, dati jim priložnost, da se čimbolj izkažejo, pri tem pa jih navajati k samostojnemu delu. Trud, posvečen mladini, ne bo nikdar zaman.

Kot smo že večkrat rekli, moramo vplivati na mase **čustveno**. Poslužujmo se v danih možnostih močnih narodnih in socialnih gesel, na javnost pa vplivajmo z v privlačni čustveni obliki izdelanimi popisi, kako komunizem škoduje pri nas ravno najrevnejšim, kako ni prave enakosti med komunističnim vodstvom in drugimi partizani, kako mučijo prebivalstvo, koliko mora naše ljudstvo trpeti od partizanov, popisujemo junaške protipartizanske nastope in podobno. Splošno partizansko geslo je na primer geslo o enakosti in bratstvu. Lep sestavek lahko odlično ironizira to geslo. Popiše se na primer dogodek iz partizanskega življenja:

Komisar "Daki" govori tovarišem o enakosti. Tovariši! Komunizem je prinesel na svet novo življenje. V novem komunističnem redu, ki ga bomo uvedli partizani, bomo vsi enaki, kakor so vsi enaki v veliki bratski Rusiji pod vodstvom našega slavljenega in ljubljeneega Stalina. Naziv gospod mora izginiti iz naših ust. Pri nas vlada popolna svoboda. Prokleti far ne bo več gospod župnik, mi poznamo le tovariša učitelja, tovarišico partizanko, tovariša zdravnika, tovariša komisarja, tovariša komandanta. Kdor bo izgovoril besedo gospod, ga bo povohala Matilda. Tudi zasebne lastnine ne poznamo več. Vse je le skupna last. Kmečke kapitaliste bomo pobili, zemljo pa si razdelili v kolhoze. Pri nas ni tako, da bi morali eni delati in ne bi smeli nič imeti, marveč morajo vsi delati in vse je skupno. Tudi prokleti gostilničarji in trgovci ne bodo več ošabno vihali brk. Poslali jih bomo v krtovo deželo, njihovo imetje pa si razdelili. Tovariši! Nekateri dogodki kažejo, da pri nas še niso vsi prežeti kolektivnega duha. Danes se je v naši četi zgodil hud zločin. Tovariš Peter ni oddal vsega rekviriranega blaga. Ukazal sem ga zapreti in drugim za vzgled ga bo povohala Matilda. Najpreje bo tu pred vami javno zaslišan. Pripeljte ga sem!

Daki: Tovariš Peter obtožen si, da si si danes pridržal od rekviriranega blaga pet jabolk in jih požrl. Zakaj si to storil? Kje je tvoja proletarska zavest?

Tovariš Peter: Tovariš Komisar, bil sem lačen. Tri dni že nisem imel ničesar v želodcu, pa sem na skrivaj tri jabolka pojedel. Samo tri, ne pet.

Daki: Tovariš Peter, pojedel si pet jabolk, ne tajil!

Tovariš Peter: Samo tri, tovariš Komisar!

Daki: Lažeš, svinja! Sicer pa jaz zate nisem tovariš, zate sem gospod. Jaz sem za take kapitalistične prasice, kot si ti, gospod, da veš. Tovariš krvnik, daj mu jih nekaj po gobcu, ker se mi tako nesramno laže. /Tovariš krvnik ga nekajkrat pošteno udari v obraz ter mu izbije nekaj zob. Petru se vlije debel curek krvi iz ust/.

Peter nato: Nehajte, lepo prosim! Pet sem jih pojedel.

Daki: Ali ste videli tovariši! Najprej se je pregrešil proti proletarskim zakonom in je brez dovoljenja požrl pet jabolk, nato si je drznil še mene političnega komisarja nalagati. (Nato se zopet obrne k obtožencu): Ali imaš še kaj navesti v svojo obrambo, da ne boš rekel, da sem krivičen?

Peter: Samo to, gospod komisar...

Daki (zagrmí): Molči prasec, ali ne veš, da pri nas Matilda povoha vsakega, ki rabi besedo "gospod"?

Peter: (obupno proseče): Bil sem tako lačen, da nisem mogel več iti. Oprostite mi, ker sem se tako hudo pregrešil. Nikdar ne bom več tega storil. Ne ubijte me, lepo prosim!

Daki: (slovesno): Končano! Kakor vidite, se obtoženi pred menoj nesramno obnaša, na skrivaj je pojedel pet jabolk, kar je po poskušeni laži končno priznal. Zagrešil je zločine, za katere je po partizanskih zakonih zagrožena smrt. Zato te jaz, politični komisar v imenu slovenske narodne oblasti, dane mi od Osvobodilne fronte slovenskega naroda obsojam na smrt in te bom v svarilo vsem drugim sam tukaj na mestu takoj likvidiral.

Peter: Prosim ne, prosim ne. Trinajst belogardistov sem že pobil...

Daki (vzame bližnjemu partizanu puško in vseka Petra po glavi s kopitom. Nato potegne svoj revolver, ga ustrelí in brčne, vsega zvijajočega se, pred nemo strmeče partizanske tovariše). Tu imaš, kar si si zaslužil. Vi pa sedaj pojdite na svojo dolžnost. Kdor bo črhnul o tem komu besedico, ga bo zadela ista usoda. Pri nas vlada popolna svoboda in zato ne pustim, da bi se med našimi vrstami kaj takega dogajalo.

Partizani se mrko razhajajo, vsak zatopljen v svoje misli. Vsak se boji svojega tovariša in molči, ker ve, da je molk še največja "svoboda" pri partizanih. Tovariša Kastor in Smeli si marsikaj zaupata med seboj. Zaostala sta za vodjo patrole in se pričela pritajeno pogovarjati.

Kastor: Si videl, Smeli, kaj sem ti rekel. Človek je bil lačen, da bi zemljo žrl, ta Daki pa ga za pet piškavih jabolk ubije. Pa nam še govori o svobodi in enakosti. Jaz sem si vse to življenje drugače predstavljal.

Smeli: (previdno pogleda na vodjo patrole, da ga ne bi slišal): In si ga videl zadnja dva večera? Kot čep pijan se je vlačil z ono kurbo - Desanka ali kako ji je že ime - in žrl pečenko, mi pa smo bili gladni kot psi. In nam še govori o enakosti!

Kastor: Tako je z nami. Hodijo po nas kot po cesti, smeti odlagajo v nas, govorijo nam o enakosti, mi pa vidimo in čutimo, da se hinavsko potvarjajo in da vkljub vsemu ne morejo premagati čustva razlike med seboj in nami.

Smeli: Da, za tega Dakija smo navadni partizani samo golazen, ki jo lahko pogodiš in storiš z njo, kar hočeš. Ti se boriš in stradaš, oni pa ravna s tabo

kakor z volom v klavnici. In tudi v drugih edinicah ni drugače. Komisarji in komandanti bogovsko žive, mi pa smo jim kakor cunje.

Kastor: Za hudiča pasje je to življenje. Peter mi je ugajal. Maščeval ga bom. Bo že nanesla prilika in prisežem ti, da bo tudi Dakija Matilda povohala, pa naj vse vrag vzame. Več kot ubiti nas itak nihče ne more. Oh, kako so nas nafarbali!

Smeli: Pazi Kastor, vodja patrole gre. (Oba začneta žvižgati).

Kako navduševati mlade k delu in k borbi proti partizanstvu? Tu nam zopet lahko pomaga marsikaj iz naše literature. N. Pr.

*Mladenči, zdaj se pije
zdravljica vaša, vi naš up;
ljubezni domačije
noben naj vam ne vsmrti strup;
ker zdaj vas
kakor nas
jo srčno branit kliče čas!*

(Po Prešernu)

Partizani so ubili tega ali onega junaškega borca fanta. Pesmica:

*Tam spi junak - on mirno spi,
a duh njegov živi, budi;
množe borilcev se vrste,
gorje ti, partizan gorje!*

*Slovenec že mori Slovenca brata
kako strašna slepota je človeka!*

Dobro se da tudi uporabiti odlomek iz Župančičeve "Vseh živih dan":

*O bratje, na pot, življenju naprot!
Ne bojte se meča krvavega,
ta meč ni namenjen na zdravega,
na zdravega moža!
ta meč divja čez grobove le,
požiga razpadle domove le,
Kar je čilega, to obvelja.
O bratje, bratje - prišel je čas!
O bratje, bratje - kako je v vas?
So-li vaše njive zorane?
Zdaj zvezde ugodne vladajo,
zdaj semena zlata padajo -
so-li vaše njive zorane?
Otresite zaduhlih se sanj!
Po bliskovito gre vseh živih dan,
kdor ga je zamudil, vas kliče zaman,
doživi ga le, kdor pripravljen je nanj!*

Ali odlomki iz Župančičeve "Grobovi Tulijo":

*Grobovi tulijo...
Šume in tulijo razpokani
kot nenasitna žrela, zevajoča
v polnočni mrak... Kaj hočete od nas?*

*Imeli smo ljudi - v poljani cvet,
imeli smo jih - vrhu gore hrast,
imeli smo jih - dali smo jih vam -
kaj hočete grobovi še od nas?*

*Grobovi tulijo...
vrtinci črni vstajajo iz njih
in kot vampirji se vidijo po zraku
in žrtev iščejo z bodečimi očmi
.....*

*veš, ravno čez oči dva črna curka!
Jaz sem ga videl in sem klel ljudi.
Za vedno se v dušo je vsesal
oči ponosnih onemogli srd,
in zašumela je okoli mene
pretemna, težka pesem iz grobov...*

NAŠI FANTJE

Naši fantje iz protikomunističnih oddelkov so vam borci, junaki. Le pogledjte ta kovinasto se bleščeče zarjavela lica in njihov ponosen korak pogledjte! Iz oči jim žari ljubezen do svete slovenske stvari, ki jo branijo z vsem ognjem svojega mladostnega navdušenja. Marsikateri od njih je ostal sam na svetu. Oče - ubili so ga partizani; mati - spi spanje pravičnega, zverinsko pobita od partizanov; sestra - onečastili in pobili so jo partizani; majhen bratec - tudi njega so kot "izdajalca" umorili partizani. Sam je ostal s svojo bolestjo v srcu, čudežno se je rešil in zgrabil je za puško, da se bori proti največji slovenski narodno-izdajalski sramoti - proti partizanstvu. Komunisti mu niso le izdajalci, še več, mnogo več, morilci so, morilci njegovih najdražjih, morilci tisočev Slovencev. Mnogo je takih in še drugih, ki so se jim pridružili ob pogledu na strašno razdejanje komunistične bratomorne morije.

Naše fante boli, ko morajo z orožjem v roki nastopati proti nesnagi slovenske krvi, toda pri tem je kakor pri organizizmu. Vsak zdrav organizem izloči gnoj iz sebe, čeprav boli, kajti sicer bi ves zgnil. Tako tudi naši fantje odstranjajo kužno gnilobo iz našega narodnega telesa. Pri tem jih vodijo visoki ideali, ne slepa strast kakor komuniste. Bore se za novega slovenskega človeka, bore se za svobodo življenja, bore se za svobodo vere, bore se za varnost naših domov, bore se za svetost naših družin, bore se za svobodo mišljenja proti komunističnemu nasilstvu, bore se za splošno varnost, bore se proti zločinskim nasilnikom, ki bi radi spravili slovenski narod pod svojo rdečo knuto. Ti ideali so vredni borbe in križ ima pri nas hvala Bogu hrabre borce, ki bodo strmoglavili hudičevo znamenje srpa in kladi!

Na Dolenjskem so prestali naši fantje te čase velike preiskušnje in so se držali nad vse junaško. Majhne posadke 20 - 30 fantov so vstrajale proti premoči 400 ali še več razbojnikov in niso klonile. Zakaj? Ker vedo, da se ne bore za prazen nič, za tuje rdeče vsiljivce, za zmago brezdelnih stremuhov in

njihovih vlačug, pa tudi ne zgolj za blagor požrešnih želodcev, marveč za mnogo višjega, za resnico in poštenost, za vero in svobodo, za križ in za narod slovenski.

Ti borci so kovači naše usode in lahko se zanesemo nanje, ker so močnejšega duha in krepke volje, prav kakor pravi pesnik:

*Da, tako sem rekel, bratje:
ni je v soncu, ni je v vetru,
ni v valovih je nemirnih,
v krepkih dušah je usoda.*

Če kdaj, se zdaj na naši zemlji bije borba za vero in dom. Ko je bilo trpljenje našega ljudstva na višku, ko smo že vsi mislili po človeško seveda, da smo zgubljeni, so začele vstajati vrste pogumnih borcev, stražarjev naših božjih in zemeljskih domov, porojenih in prenovljenih iz prelite krvi naših mučencev. Ti so jim bili svetel vzgled in jim svetijo v najtežjih preizkušnjah. Pokazali so jim lik pravega protikomunističnega borca, ki da tudi svoje življenje za Boga in svoj narod. In naši pogumni fantje jim sledijo neustrašeno, prezirajoč smrt in telesne napore, ker imajo pred očmi le en cilj: zmago dobrega nad zlim. Te krepke duše so naše osebno upanje, so upanje in rešitev vsega našega ljudstva, njegove vere, njegove krščanske civilizacije, njegove lepše bodočnosti. Le pogledajte naše fante! Le pogledajte jih krepke po telesu, še krepkeje po duhu. S pesnikom bi zopet lahko rekli:

*Pa so ramena in pleča kot skale,
tilnik - naloži mu breme nasilnik -
nosil ga bo in ne bo skrivil;
pa so srca tiha in močna -
njihov ponos je brez besed;
pa so možje -
kot da se niso rodili iz matere,
kot da goram se iz bokov izvili so...*

K soncu gre njihova pot. Oni vedo, da je sonce, vredno njihovih trudov ker

*O, sonce je! Je, ker ga slutimo,
ker ga v globini duše čutimo!
Mi gremo naprej,
mi gremo, kakor vihar
na vrancu-oblaku jahaje
in kadar pade njegov udar,
nebo se in zemlja zamaje!*

Da, taki so naši fantje. Naj se jim pridruži, kdor le more!

“VAŠ BOG SO: ROP, POŽIG, UMOR”

Tako pravi partizanska himna. Sicer živi partizanstvo od samih utvar, saj partizanstvo sploh ni nič drugega kot ena sama strahotna utvara, toda komunistično roparsko geslo “Vaš bog so rop, požig, umor” na žalost ni utvara. To je edina resnica, ki so jo partizani povedali in izvedli. Z ropanjem, požiganjem in ubijanjem so nam prinašali “svobodo”, s temi dejanji so častili svojega “boga”,

s tem počenjanjem so nam dali okusiti svoj toliko obetajoči "raj". Nekateri zapeljanci in bedaki bi še danes radi govorili o "velikanskem zgodovinskem pomenu osvobodilne fronte", o "prvem zavestnem narodnem prebujenju slovenskega naroda", toda dejstva govorijo drugače. Kdaj v zgodovini se je pod božjim soncem kak narod "prebujal" s pobijanjem in mučenjem lastnih sinov in hčera, z uničevanjem lastne imovine? Velik "zgodovinski" pomen osvob. fonte je v tem, da so njeni voditelji z groznim nasilnim besnenjem po slovenski zemlji in nad njenim ljudstvom skočili v brezno sramote, gnusobe, nečasti, od koder ni rešitve ne vrnitve. Kdo bo namreč mogel ozdraviti naši domovini zadano v nebo zevajočo rano strahot in peklenskih muk? Kdo bo mogel obuditi k življenju tisoče in tisoče mrtvih, kdo zbrisati solze trpečih, kdo popraviti škodo, kdo potolažiti reve in sirote? Nihče.

Pa kdo naj bi od teh ljudi kaj drugega pričakoval? Ivan Albrecht v svojih "Slutnjah" ni zaman slutil partizanstva, ko je napisal:

*Tema, tema - in ni resnice v duši!
Kar misel zida, v hipu spet razruši,
in vse je kakor dih, kot kup pepela.*

Ko so se roparska krdela partizanske "vojske" predale rokovnjaškemu gangsterskemu življenju, so mislili njeni voditelji na mehke fotelje, na mastne plače, na gosposko življenje, seveda na račun delavskih in kmečkih žuljev. Na to so mislili, ljudstvu pa govorili o borbi za pravične plače, za narodno osvobočenje, o revoluciji, o junaškem dvigu slovenskih množic, o borbi proti okupatorjem... V najnesrečnejši dobi za naš narod so skušali komunistični vodje preko potokov krvi, preko podrtin nešteti slovenskih domov in preko gora mrtvih žrtev splezati na oblast, da bi se na njej gredli, da bi jim bilo lepo na svetu, kot zopet pravi Albrecht:

*In to je misel zadnja še,
da je lepo na sveti!
Sladko lagati usenavskriž,
pod krinko pa - živeti!*

To je vzrok, zakaj mora na beraško palico toliko slovenskih kmetij, ki jih partizani **ropajo** do zadnjega praška moke, do zadnjega fižola in do zadnje plenice. Zato partizani požigajo domove tistim, ki si predrznejo z lastno glavo misliti, zato požigajo cerkve in šole ter prosvetne domove, da bi postali ljudje neuki, tepci, ki bi potem verjeli njihovim lažem ter se dali zaslužniti. Zato je komunistični "bog" **požig** upepelil že toliko slovenskih cerkvic, o katerih tako lepo pravi pesnik:

*Z višave zelene je cerkvica bela
prijazno v dolinski odsevala cvet;
gor romarjev četa je mnoga hitela
po mir, po tolažbo, ki nima je svet.*

*A cerkvice ni več! Zidovi posuti,
brezbožniki, oh, so razdrli jih kruti;
zvonika ni zreti, ne čuti zvonov,
ne petja, ne verne molitve glasov.*

*Darilca, darov in darilnikov ni.
Meni pa otožnost objema srce,
ko cerkve spominjam se vrhu gore
in solza v oko mi prihaja.*

Partizan ne pozna narodovega življenja, on ga uničuje. **Umor** je tretji njegov "bog". Kot krvoločna zver kolje in mori križem po slovenski zemlji. Grobovi partizanskih žrtev strašno tulijo, vpijejo v nebo. Vedno več jih je sredi poljan in gozdov, kjer spe žene mučenice, očetje poštenjaki, sinovi junaki, onečaščene hčere pa nedolžni otroci. In ko tako hodiš po tej izmučeni krvaveči zemlji, ti done po ušesih pesnikove besede:

*Ne tod, ne tod, ah to je pot krvavih lis!
O Bog, glej rok, kolen odtis, in tu odtis obličja..."*

Pa nič ne pomaga. Komunizem živi od krvi, on brodi v krvi. Partizani, mrtvi za naš narod, žejajo po krvi živih, žejajo po krvi bratov, očetov, sinov. Nič jih ne gane, partizanski bog umor gospodari nad njihovimi dušami.

*Kri. In kamor koli zablodi oko,
sama kri. In roke-kosti
smert si v njej pere...*

*Grob pri grobu. Iz vseh žehti,
ure, kot stebri kipeči v nebo.*

*Glas partizanski, mrtev za narod,
spet kliče roti:*

*"Dajte nam živi, dajte krvi!"
Hrup rjoveč in pri meču meč:
"Brat, nikar!" Ali brat je pes.
"Sin!" Sin volk je gladnih oči!
Oče bije, divje strmeč
tja, kjer trop partizanskih zveri
divje vpije, divje roti:
"Dajte nam, živi, dajte krvi!"*

Po njih sadovih jih boste spoznali. Njih sadovi so rop, požig, umor. Zato vsi pošteni Slovenci v boj proti OF! OF je sovražnik slovenskega naroda! OF je slovenski sovražnik št. 1. Smrt komunizmu, življenje narodu!

Ljubljancani radi zaženejo vik in krik, če je kdo zaprt ali se mu sicer kaj zgodi radi partizanstva, oziroma komunizma, nič srca pa nimajo za tiste, ki so jih onesrečili komunisti. Naša propaganda mora doseči, da bo javnost glasno odobraval vsak nastop proti resničnim krivcem sedanjega gorja kot pravično kazen. Tu je treba vplivati predvsem na ženski svet, ki poveljuje "uboge" partizane in pripoveduje, kako ti reveži trpe in koliko muk morajo prestati. Tako počenjanje je obsoditi kot brezumno. Škodljivi tvori morajo izginiti iz našega narodnega telesa, da ne bo celo zbolelo, čut usmiljenja, sočustvovanja in naklonjenosti pa mora veljati našim žrtvam, ki niso ničesar storile, pa so jih vendarle pobili ali izropali partizani. Partizani so se prostovoljno podali v svojo

avanturo in zato naj nosijo tudi vse posledice. Kaj pa so bili krivi naši ljudje? To, da se niso hoteli čez noč preleviti v komuniste. To, da so ostali zvesti svojemu Bogu in svojemu narodu. Zato so po mnenju nespametnih ali zapeljanih ljudi zaslužili smrt, obsojeni so bili kot "izdajalci", komunistični rokomavhi, ki so izjavljali, da bodo poklali tri četrtnine slovenskega naroda, pa naj bi za svoja zločinstva bili poplačani kot "junaki" in "narodni osvoboditelji". Kje je vendar pamet? Kako že pravi Levstik?

*Iz tega na zemlji premnogo rodi se gorje
ker umu brezum nastavlja vedno roge.*

Zato mora vsak zaveden človek proti temu vedno odločno nastopiti in ravnati tako, kakor zopet pravi Levstik:

*A kadar se oglasiti velja,
odpri na stežaj vse duri srca,
zavpij, da vsa ušesa bodo polne
četudi se nate vesoljni svet zakolne.*

(Levstik, "Sovražnikom").

Ribničan pravi, da polna krošnja na vrhu cvili: trpi grba, trpi grba! Tudi partizansko geslo je: trpi grba! Kadar se kakemu petičniku zaradi partizanstva prst pokaže, ga vse pomiluje, leta od Poncija do Pilata in ga hoče rešiti. Kadar pa komunisti kmetjsko in delavsko ljudstvo pobijajo, jim hiše požigajo, ropajo po deželi, pa Ljubljancani in drugi bogati rodoljubi po mestih in trgih zmigujejo z rameni, češ:-: trpi grba!

Grba zna trpeti, tudi zelo potrpeti. Vsaka mera pa je enkrat polna. Tudi v našem težko preizkušenem narodu je trpljenje prikipelo do vrhunca in slovenska grba je zavedajoč se svoje svete dolžnosti ter svojih osnovnih naravnih pravic stopila na plan, da izgladi svoje račune, očisti naš narod sramote ter mu omogoči pošteno življenje. Slovenska grba je stopila na plan!

Slovenska grba se je zamislila v lepe stare čase, ko je vladal mir po naših domovih in vaseh in ko je ni nihče pobijal, ne poganjal z rodne grude. Z narodno pesnijo je vzdihnila:

*Čaj so tiste stezice,
ki so včasih bile,
zdaj pa raste grmovje
in zelene trave.*

Zopet je hotela prosto zadihati, zato je vzkliknila:

*Bom grmovje posekov,
travico požel
bom naredil stezice,
čjer so včasih bile.*

Fric Razinger**IZSELJENI V KOČEVJE***

Poleg množice nevšečnih, neprijaznih, mnogokrat težkih, groznih dogodkov, ki jih je prinesla po drugi svetovni vojni nastala svoboda, je preseljevanje ljudi tipičen pojav, ki so ga poznale že v davni vse strahovlade. Naša oblast se je kmalu po končani vojni odločila za ta korak, ki ga je populariziral Stalin, po njem povzel Hitler. Povod za to odločitev je iskati v sledečih razlogih; kolektivizacija na vasi ni uspevala, dobri gospodarji, močni, ugledni kmetje so imeli prevelik vpliv na vasi med prebivalstvom; poleg tega akcija za ustanovitev tako imenovanih ekonomij, dodatnih virov prehrane podjetij in ustanov ni kazala napredka, ne nazadnje pa je ležalo na Kočevskem veliko zemlje neobdelane. Vasi so bile prazne, kajti kar Kočevarjev ni že Hitler izselil in kar jih ni že pred koncem vojne zapustilo svojih domačij, so postali žrtev soldateske; obširna gozdna področja v kraškem svetu so namreč stalno menjavala gospodarja: Italijani, partizani, belogardisti, ustaši so pustošili po zapuščenih vaseh. Kompletno vasi niso bile le požgane, temveč tudi z minami totalno porušene, polje je ostalo neobdelano, zapuščeno in gozdovi polni zveri.

Leta 1947 se je odločilo, da se na Kočevskem ustanovi Državno posestvo. Kraje je bilo treba naseliti, in to pretežno s kmečkim življem, z ljudmi, ki znajo gospodariti. Možnost, da bi za to dobili prostovoljce, je bila majhna, saj se je naselilo nekaj ljudi iz Čabranskega in Loškega potoka, ki pa so se vsi ukvarjali le z gozdnim gospodarstvom, sekali so les in ga vlačili do cest, obdelovali pa le toliko zemlje, kolikor so rabili za lastne potrebe.

Med mnogimi manjšimi in velikimi procesi kot proti Rainerju, Mihailoviču, Rupniku itd., je na procesu proti Nagodetu v Ljubljani prvič jasno padla trditev, da imajo razni sovražniki ljudstva po tajnih kanalih zvezo z inozemstvom. Pri tem jim pomagajo ljudje, ki živijo ob meji. Te ljudi je treba dobiti in odstraniti. Tedanja OZNA se je zatekla k zaupnikom na podeželju ob meji in napravila dolgoročni plan preselitve teh ljudi v notranjost države, v tem primeru v Kočevje. Opravičljiv bi bil tak postopek, toda namesto odstranitve ljudi, ki se jim je dokazalo sovražno delovanje, je morala zapustiti svoje domove vrsta poštenih kmetov, katerih edina pregreha je bila ta, da so imeli močne, lepo

* Komunistične oblasti so na Kočevsko, od koder so se kočevski Nemci preselili v tretji rajh, prignale nove naseljence. Septembra 1947 so aretirali več družin v Zgornjesavski dolini (Rateče, Podkoren, Srednji vrh, Mojstrana). S sabo so lahko vzeli le potrebno pohištvo, oblačila, hrano in eno kravo. Izseljeni so bili brez obsodb in pod pretvezo, da so vzdrževali stike s sovražniki režima v tujini. Razmestili so jih po opustelih kočevskih vaseh. Brez dovolilnice so se lahko gibal le v kočevskem območju. Delati so morali na državnih posestvih. Nekatere so večkrat premestili iz ene vasi v drugo. Vrnitev domov so si večinoma izposlovali jeseni leta 1951. Doma so jih čakale oropane in opustošene domačije. Avtor spominskega zapisa Izseljeni v Kočevje je sodobnik dogodkov, doma iz Podkorena. (Jože Dežman)

urejene kmetije. Nikogar se ni zasliševalo, proti nikomur ni tekel kak postopek, izjave zaupnikov OZNE so zadostovale.

Prvi val je zajel Štajerce in Prekmurce, tri mesece za tem Gorenjce, tri mesece pozneje Korošce, nato pa so sledile družine onih, ki so se nahajali v zaporih ali na prisilnem delu. Preseljenci meseca junija so vzeli lahko s seboj poleg perila in stanovanjske opreme tudi kmetijske stroje, živino in pridelke, saj je bilo Kočevje dobesedno prazno. Druga skupina je smela vzeti s seboj poleg nekaj pohištva in živil ter oblek še po eno kravo, medtem ko je decembrska grupa odšla brez živine, in prav tako vsi, ki so prišli pozneje. Medtem je namreč v Kočevje prišla pošiljka UNRE s kmetijskimi stroji in tudi živine se je toliko nabralo, da je njihova namestitve ob pomanjkanju hlevov že delala težave.

Tako je bil rešen problem odstranitve vpliva nezaželenih ljudi na vasi, z njihovim odhodom se je pridobilo kompletno opremljene kmetije z živino, krmo, stroji in orodjem ter takoj vseljivimi, z vsem opremljenimi stanovanji in Kočevska je bila zopet kolonizirana s priseljenimi delavci. Na posestvih odseljenih so se ustanovile ekonomije, ki so v začetku ob prevzetih zalogah in skrbno obdelanih površinah lepo uspevale, potem pa iz leta v leto bolj propadale in končno skrajno zanemarjene ter nerentabilne postale podjetjem breme, katerega so se na vsak način skušale znebiti. Kam torej s posestvi, ki so izkazovala milijonske deficite kljub temu, da niso plačevala nikakih davkov in dajatev. In tako se je oblast odločila, da dovoli izseljencem, da se po štirih letih trpljenja na tujem vrnejo domov. Prišli so v svoje domove, ki so bili v obupnem stanju. Z vneto, ki jo pogojuje le zračenost z rodno grudo, so se vrgli na obdelavo izčrpane, zaplevljene zemlje, obnovo zgradb in orodja itd., skratka z nadčloveškimi naporji so skušali čim prej rešiti svoj rodni dom propada kljub temu, da so bili brez sredstev prišli domov in da so od prvega dne morali plačevati davke in preživljati družino, za sekvestirana posestva pa so dobili smešno nizke odškodnine. Tisti povratniki so znova dokazali, da le človek, ki je zakoreninjen na svoji zemlji, katero so njegovi predniki in on prepojili s svojim znojem in krvavimi žulji, lahko na tej zemlji uspeva in iz nje prigarja pogoje za svoje in svojih življenje. On ne pozna skrajšanega delovnega časa in garantiranih, rednih mesečnih dohodkov, on ve, da mu lahko vremenske ujme uničijo tudi večletni trud, zaveda se, da bo moral delati, dokler bo le količikaj sposoben in se bo njegova pokojnina pričela, ko ga bodo položili v zemljo, a kljub temu z veseljem, z neizmernim notranjim zadovoljstvom obdeluje svoj grunt. Delal je v tujini na državnem posestvu, a to je bilo delo za zaslužek, da si je ohranil življenje, toda pravi kmet je lahko le na zemlji, kjer je on gospodar. Njej je vdan in zvest, ker je z njo nezdružljivo povezan, z njo tvori celoto.

Kdor pozna vez med kmetom in njegovo zemljo, bo znal presoditi trpljenje, ki mu je bilo zadano s tem, da se ga je izkoreninilo in izselilo v tujino. Toliko večje pa je to gorje, če je bil nedolžen kaznovan.

Skušal bom kronološko podati potek selitve in življenje preseljencev iz Rateč in Podkorena do njihove vrnitve po približno štirih letih.

Dne 29. septembra 1947 je zadnji nočni vlak, ki pripelje delavce iz Jesenic okoli 11. ure zbujal pozornost potnikov, ker je bilo običajnim 6 do 7 potniškim vagonom priključena dolga vrsta tovornih, živinskih vagonov. Ljudi je obšla temna slutnja, saj so bili vagoni prazni, poleg tega pa je na vsaki postaji izstopilo nekaj nepoznanih ljudi, ki so v vaseh odšli v hiše, poznane po tem, da v njih stanujejo zaupniki OZNE. Dne 30. septembra 1947 zjutraj ob 5. uri so istočasno potrkali na vrata hiše Jakoba Cuznarja - Kompoš, Vorena, Šimna in

Lence Erlah - Jalovčevi ter Lojza in Uršce (v osmem mesecu noseča) Erlah - Jalovčeva v Ratečah, dalje v Podkorenu pri Fricu Rasingerju - Čošelj, kjer je bil še sin Lojz, mati Rozalija pa na obisku pri hčerki Roži v Radovljici, dalje pri Pečar Mariji - Sencovi s sinovoma Jožefom in Lojzom ter hčerko Marijo in pri Fricu Rasingerju ml. z ženo Adelo v Ekarci. V hiši Jakoba Cuznarja je stanovala poleg hčerke Olge in matere Lence še hčerka Minca z možem Francem Benetom in s tri mesece starim sinčkom Francem. Organi notranje uprave so vstopili v z miličniki obkoljene hiše in stanovalcem ustno zapovedali, da morajo v dveh urah zapustiti svoje domačije, ker se jih bo preselilo v notranjost države. Vse proteste prizadetih, sklicevanje na nedolžnost in zahteve po zakoniti poti te odločitve so kvitirali neznanci z grožnjo, da bo vsak, ki do 7. ure ne bi odšel prostovoljno, odveden nasilno. Vsak lahko vzame s seboj potrebno pohištvo, perilo, hrano in obleko ter eno kravo. Prevoz teh stvari je v Ratečah opravila cela vrsta kmečkih vozil, v Podkorenu pa je bil na razpolago za vsakega po en kamion. Pri nakladanju so lahko pomagali domačini sosedi, vendar se od za selitev določenih ni smel nihče odstraniti. Pred nesrečnimi hišami se je zbralo ogromno vaščanov, ki so skoraj brez izjeme ostro grajali nepojmljivo nasilje. Nesrečneži se v kratko odmerjenem času niso znašli. Dolgo sploh niso mogli verjeti, da je vse skupaj res, ko pa se je približevala sedma ura, so v naglici jemali s seboj stvari, ki niso bile niti potrebne, ali pa brez prave vrednosti. Obupen je bil pogled na te reveže, ki so se ovedli, da bo treba vse zapustiti, kar se je stoletja nabiralo v domačijah, ko so doumeli, da gredo v svet, v negotovost, kajti niti kraja, kamor so bili namenjeni, jim niso hoteli povedati. V hlevih je mukala nenakrmljena živina, po stanovanju so se sprehajali uniformirani neznanci, pretresljiv je bil jok žensk, ki se je mešal s kletvicami in zmerjanjem moških. Toda vse ni nič pomagalo. Ob sedmih je bilo treba sesti na kamion ali voz in ob s seboj vzeti revščini z zadnjim pogledom na ljubi dom vzeti slovo, vse ob močni asistenci milicije. Ljudi so strpali v en oseben vagon, živino in premičnine pa v živinske vagonce. Ves transport je ob opoldanskem času še vedno stal na Ledinah v Ratečah, malo višje od železniške postaje. Znanci in sorodniki so izposlovali dostop do zastraženega vagona le v toliko, da so jim oddali nekaj hrane, saj je večina vseh bila še tešča. Ob huronskem vpitju vaščanov je krenil vlak malo po poldnevu proti Ljubljani. Peljal je preseljence iz Rateč in Podkorena. Na postaji Dovje - Mojstrana so v vagon vstopili preseljenci iz Srednjega vrha in Mojstrane, družina Smolej z kopico otrok, zakonca Zupan in Gizela Grad - Rabičeva. Nadaljnja postaja je bila Kranj, kjer so se našemu transportu pridružili še priseljenci iz Jezerskega, Tržica in Kofc: Muri z otroki, Lausegger z otroki, zakonca Primožič in Hoja ter Kralj. Tako je bil osebni vagon poln in dolg transport je prek Ljubljane vozil proti jugovzhodu. Ko smo v Grosupljem odpeljali po desni progi, smo slutili, da se peljemo proti Kočevju. Res smo tja prispeli točno opolnoči. Čim se je vlak ustavil, je v vagon vstopil referent za preseljevanje Lesar s pomočniki ter pozval vse družinske poglavarje, da izstopijo, ostali naj ostanejo v vagonih. Zunaj je na slabo razsvetljenem peronu ugotovil prisotnost vseh in nato vsakemu določil kraj, kamor ga bodo odpeljali. Nihče od preseljencev teh krajev ni poznal, zato se je zaupal šoferjem, nemškimi ujetnikom, ki so bili zadolženi, da na kamionih gozdne uprave prepeljejo družine v vasi Mlaka, Mahovnik, Koprivnik, Štalcarje, Borovec, Inlauf, Gotenica in Stari Log. Tako so bili ljudje razkropljeni po vsem Kočevju. V temi, ob ropotanju kamionov, zabavljanju vinjenih šoferjev so izmučeni ljudje nakladali na kamione svoje stvari - omaro, mizo, stole, obleko, posteljnino in hrano, na vrh so posedli ša sami in pričela se

je vožnja v mrzlo, od meseca rahlo osvetljeno noč. Strah in negotovost ter slabe ceste, temni gozdovi, porušene hiše, z grmovjem preraščeni travniki in zopet razvaline in gozdovi, vse to jih je držalo budne, da niso popadali z vozil. Večina jih ni poznala Kočevja, pred seboj so imeli le razvpiti Kočevski Rog, in tega so se bali. Točno 1. oktobra 1947 se je ob treh zjutraj kamion ustavil sredi vasi Gotenica. Obkrožili so ga tuji, slabo oblečeni ljudje, ki so vsi prišli iz bližnje hiše. Drugi dan smo zvedeli, da so bili to preseljenci iz meseca junija, ki so ob kuhanju žganja pričakovali najavljeno novo grupo. Radovedno so ogledovali svoje nove sotrpine in precej razočarani ugotovili, da le-ti niso iz njihovih krajev, temveč z Gorenjske. Pristopil je upravnik in vsaki družini odkazal stanovanje, večinoma obstoječe iz ene sobe v zapuščenih hišah. Pomotoma za 73-letnega Čošeljna in njegovega sina stanovanje ni bilo pripravljeno, zato je upravnik ukazal zložiti stvari kar v obcestni jarek. Na energični protest sina je dal nalog, da se stvari namestijo v gostilniško sobo, kjer so neki pijanci, tamkaj naseljeni Čabrance, praznili zadnje ostanke pijače. V njihovi prisotnosti so prišli sestavljali postelje ob prinešenih culah. Družine so si pri razkladanju med seboj pomagale.

V nadaljevanju bom opisoval v glavnem dogodke in doživljanje Kompoševi in Čošeljnovi družine, to so Jok, Lena in Olga Cuznar, katerim se je pozneje pridružil še sinček od Mince, še ne leto star Francelj in pa pri Čošeljnevih 73 - letni Friderik, Roza, sinova Fric in Lojze ter Fricova žena Adela. Čošeljnovi so se namestili v gostilniški sobi, kjer so tudi ostali, kajti gostilna potem ni več obratovala. Soba s petimi pokvarjenimi okni, slabim podom, umazanimi stenami je bila domovanje največjega kmeta iz Podkorena. Vis-a-vis so dobili stanovanje Kompoševi - dva stanovanjska prostora in luknjo, primerno za shrambo. Tu so imeli partizani prej bolnico in so bili ob vselitvi Kompoševih stene še okrvavljene. Lauseggerjeva je dobila sobo, v kateri se je še prejšnji dan zadržavala živina, in je morala pred vselitvijo odstraniti kravjeke in poribati sobo, osemletni sinček pa je medtem zabijal deske v okno brez stekla, sedemletna hčerka pa je stražila njihove borne stvari, ki so jih smestili kar v obcestni jarek pred hišo. V ilustracijo razmer naj povem, da uprava ni v ničemer pomagala nesrečnikom, niti ob prihodu, niti kdaj pozneje. Zanj so bili ti ljudje kaznjenci, ki so na prisilnem delu in o katerih usodi naj se briga Notranja uprava, ki jih je semkaj poslala. Ta pa je bila oddaljena 25 km - v Kočevju - in je le poredko kdaj kdo od njih zašel v odročni kraj, in še to le, kadar je bilo vzrok kazensko dejanje, sum sabotaže, nepokorščina in slično.

V grobih obrisih so bile razmere teh priseljencev nekako take: v zanemarjeni, do polovice porušeni kočevski vasi s popolnoma ohranjeno cerkvico iz 17. stoletja je stanovalo poleg preseljencev še nekaj družin, ki so se prostovoljno priselile, in star župnik s svojo sestro. Vas ni imela niti trgovine, gostilne, pošte, ambulate, najbližji zdravnik je bil v kakih 20 km oddaljeni Ribnici, najbližji urad pa v Kočevju. Promet s temi kraji ni bil urejen in je bila komunikacija možna le peš, s konjsko vprego, če je dala dovoljenje uprava, ali pa so uvidevni šoferji, ki so iz gozdov odvažali les v Kočevje, dovolili, da so se ljudje posadili na visoko naložene hlode. Preseljenci so se prosto gibali v območju uprave ter so z njenim pristankom lahko šli v druge kraje na Kočevskem. Izven kočevskega območja pa je bilo možno potovati le z dovolilnico, izdano od Notranje uprave v Kočevju. Vsi za delo zmožni preseljenci so morali delati na državnem posestvu v letnem času 12 ur, v zimskem pa 9 ur dnevno. Za to delo so bili plačani, vendar so bile njihove urne postavke daleč pod povprečjem, normalnim za taka dela (6 do 12 din). Vsi zaposleni so dobili živilske nakaznice

za težake, ostali pa navadne. Enkrat v 14 - dneh ali na mesec je uprava dala konjsko vprego, da so si ljudje pripeljali iz Kočevja živila, in ker je bila pot do mesarije, to je v Ribnico ali Kočevje predolga, je marsikomu zapadla večina odrezkov mesne karte. Če ne bi družine dobivale priboljškov od prijateljev in sorodnikov, ki so jih obiskovali, bi bila njihova prehrana jako skromna, predvsem za tiste, ki so morali vzdrževati starčke in otroke. Vsaka družina je dobila od uprave košček njive, kjer je lahko pridelala nekaj krompirja in zelenjave. Strogo prepovedano je bilo vsako okoriščanje z državnimi pridelki, niti odpadajočega in na tleh gnijočega sadja se ni smelo pobirati. Večinoma del je bilo normiranih. Na zboru jutraj je upravnik ali brigadir za tekoči dan določil dela in ljudi, ki jih bodo opravljali, ga prek dneva kontroliral, zvečer pa ugotovil obseg opravljenega dela in zaslužek, ki se je enkrat mesečno izplačeval. Izostanki so se javili Notranji upravi. Osnovna kazen za prestopke je bila preselitev v drug kraj in sicer v slabšega od dosedanjega. V tem oziru je slovel Onek, ki so se ga vsi bali. Ker ni bilo električne razsvetljave, so morali ljudje sami skrbeti za sveče in petrolej. Tudi s kurjavo so se morali sami oskrbeti, pri čemer pa so hitro prišli v spor z gozdno upravo. Zato so morali od le-te kupiti stoječ les in ga v prostem času pripraviti za kurjavo. Vsa popravila na hišah so morali narediti z lastnimi sredstvi. Gradbeni material so dobili v napol porušenih, praznih hišah. Velik plus za ljudi v Gotenici je bil vodovod, za one na Borovcu pa dobra studenčnica, kajti vsi drugi kraji so imeli na izrazito kraškem terenu le vodo kapnico. Glavna uprava je bila v Kočevju, in sicer direkcija državnih posestev Kočevje. Obsegala je uprave: Mahovnik, Onek, Koprivnik, Stari Log, Štalcarje, Borovec in Gotenica, kjer so bili poleg upravnikov še njihov namestnik in kak pisar ter po potrebi specializiran strokovnjak. Iz vrst preseljenecv se je določil brigadir in ponekod tudi pomočniki v pisarnah. Dejavnost posestev je bila v glavnem usmerjena na živinorejo - govedo in svinje - ter pridelovanje krompirja, v nižjih predelih pa tudi žita. Vendar so se ukvarjali tudi z vse-mogočnimi drugimi kmečkimi posli, kot so kurjereja, sadjarstvo, sekanje gozdov, vrhtarstvo itd. V Gotenici so imeli celo poljšo farmo, ki pa je že v prvem letu propadla. Gradili so se veliki hlevi za živino in krmo, silosi, provizorična svinjska pitališča, dovozne poti in se v kletih adaptirala skladišča za pridelke, predvsem krompir. V poletnem času, ko preseljenci vsega dela niso zmogli, je direkcija posamezne uprave oskrbela s sezonskimi delavci iz Prekmurja. Tedaj so se ustanovile tudi nekake menze in gmotni položaj preseljenih delavcev se je izboljšal, ker so dobivali iste zaslužke kot sezonci. Večina preseljencev, predvsem oni z Gorenjske, so si skušali čim lepše opremiti svoja stanovanja, kajti po zagotovilih funkcionarjev iz Notranje uprave je bila preselitev definitivna, in o kaki vrnitvi domov absolutno ni bilo govora, kajti v načrtu je bilo, da se bo obmejni pas popolnoma izselil, kar smo mi že prestali, one doma pa še vse to čaka. Čeprav jim niso verjeli, so pa le uvideli, da bo preselitev trajala dalj časa in se je pač treba razmeram prilagoditi. To prilagajanje je kar lepo potekalo, saj so si preseljenci življenje naredili kar znosno in ga stalno izboljševali, toda kot mora je ležalo nad njimi ponovno preseljevanje. Tako so Gradovo Gizelo, ki ni hotela hoditi na delo, češ, da je bolna, enostavno preselili na Onek, kjer je morala v obupnih prilikah opravljati najslabša dela. Dopoldne 25. marca 1948 so obvestili Kompoševe, popoldan pa so jih že s tovarnjakom prepeljali na Borovec, odkoder so jih 5. marca 1950 ponovno selili, in sicer v Spodnji Log pri Knežji Lipi. Sencove iz Podkorena so iz Mahovnika preselili v Gotenico, od tam pa leta 1949 v Dolenjo vas, Lojza z družino pa v Retje. Čim so se ljudje uredili in delno privadili okolja, dela in prebivalcev, je prišlo obvestilo in takoj nato

selitev. Tako so 9. novembra 1949 zjutraj ob 7. uri obvestili vse preseljence v Gotenici, da morajo biti v dveh urah pripravljeni za selitev. V vas je prišla kolona tovornjakov in v dveh urah so vse preseljence iz Prekmurja, Štajerske, Gorenjske in Koroške odpeljali v Dolenjo vas, Ribnico, Retje, Hrib in drugam, kjer so si morali zopet znova urejevati stanovanja, napravljati drva in skrbeti za obstoj in zaposlitev, kajti tam niso več bili v sklopu državnega posestva, ampak so se lahko poljubno zaposlili, le kraja niso smeli zapustiti. Večinoma so si z delom v gozdu služili vsakdanji kruh vse do božiča leta 1950, ko so na Notranji upravi v Kočevju ustno izjavili, da gredo lahko preseljenci kamor hočejo, le na svoje domačije v obmejni pas se ne smejo vrniti. V jeseni leta 1951 so preseljenci izposlovali tudi dovoljenje za vrnitev na svoje, tedaj, kakor je že bilo v uvodu omenjeno, zanemarjene kmetije. Tedaj je zanje minulo trpljenje v tujini, a pričelo se je novo, ko je bilo treba brez sredstev obnavljati domačije. Samo skromna slika iz Čošeljnovе domačije ob vrnitvi: v vsej hiši ni bilo ne ene kljuke na vratih, zimska, dvojna okna polomljena, električna razsvetljava pod ometom prežgana, voda je tekla iz kopalnice skozi peč sosednje sobe na kredenco v pritličju in je stala v kuhinji za ped visoko. Po položenih opekah si lahko prišel od vrat do kuhinjske mize. V dimovod nad štedilnikom je zijala za ped velika luknja, ki je bila vzrok, da je nekdaј bela kuhinja postala črna. Angleško stranišče so odstranili in na njegovo mesto postavili lesen zaboj, katerega so izdelali iz oltarja, ki je služil pri procesiji Sv. rešnega telesa. Od 7 voz, kolikor jih je bilo ob selitvi pri hiši, ni bil niti eden uporaben. Samo iz ene njive v Ledinah so pomladi 1951. leta nakopali 35 m³ (petintrideset kubikov) plevela pirnice! Od 39 bran kozolcev je ostalo 19 bran, kajti nihče ni ogrebal, kljub temu, da so jih ljudje na to opozarjali. Tako je bilo tudi pri drugih povratnikih, ali pa še slabše. Thaler Rafael s Štajerskega je ob pogledu na uničeno kmetijo obupal, kajti ni je imel poguma obnoviti, in je kar ostal v Kočevju, kamor je bil preseljen - in še danes tam živi.

To bi bil nekako bežen pregled oziroma skromen izrez usode pregnancev. Po vrnitvi domov so skušali ugotoviti vzrok selitve, hoteli so dobiti dokumentacijo za ves ta postopek, toda niso uspeli. Čošeljnovi trije sinovi so odšli v Ljubljano do referenta za selitve Lesarja in zahtevali, da se kršivce za njihovo preselitev ugotovi in kaznuje ali pa sproži naknadno sodno obravnavo, na kateri je treba opravdati izselitev. Lesar jim je odgovoril nekako takole: pojdite lepo domov in bodite veseli, da ste se vrnili. Če pa se boste kaj usajali, vas bomo ponovno selili, in to za vedno. Uvideli so, da bi bilo nesmiselno ukrepati naprej, temveč je edino pametno lepo molčati in naprej trpeti ter se pač sprijazniti z danim položajem.

Zanimivo je vedenje prebivalstva, vaščanov ob selitvah in ob vrnitvi domov. Na splošno se lahko trdi, da so vsi, razen pravih krivcev, ja, celo nekaj le-teh, ostro obsojali selitev nasploh, posebno pa še način, kako se je izvedla. Oblast je zahtevala od posameznikov, da so dan pred selitvijo podpisali soglasje, da se tega in tega preseli. Le redki so se temu uprli. Da se razburjeno ljudstvo vsaj delno pomiri, so bili kmalu po odhodu preseljencev sklicani javni sestanki, na katerih se je skušalo z lažnimi navedbami opravičiti dejanje. Tako so, npr. za Kompoša trdili, da je organiziral v sosednji državi grupo ljudi, ki naj bi vdrli v našo državo in prevzeli oblast. Resnica pa je, da je Kompošova družina med okupacijo vsestransko podpirala osvobodilno gibanje in večkrat riskirala življenje zanj. Gospodar je v kripti za listje pripeljal na svoj dom premrle in lačne partizane, jih skrival na skednju in pozneje v svoji hiši in se smelo, z zvijačo izognil hišne preiskave močne patrolje nemških varnostnih sil. V gornjih pro-

starih njegove hiše je bilo tedaj pet partizanov, na skednju pa je visel zaklan vol za borce NOB. Če bi se hišna preiskava izvedla, bi to pomenilo ne samo smrt partizanov, temveč tudi cele familije, ki je v ilegalnih akcijah (zbiranje podatkov, širjenje letakov, zbiranje hrane, obveščanjem in dr.) mnogo prispevala k osvobodilnemu boju. Gospodar Čošeljnov domačije je bil splošno znan kot zaveden narodnjak, pošten, dober do drugih, eden redkih, ki v vsej okupaciji ni niti enkrat pozdravil z dvignjeno roko, zaradi česar je bil tudi med ljudmi zelo priljubljen, in ker je obsojal vsako nasilje, je sovražil okupatorja. Ko so ga zjutraj ob 5. uri, ko je že krmil živino v hlevu obvestili, da mora zapustiti svojo domačijo, kjer je petdeset let pridno gospodaril, je dobil živčni šok, katerega posledica je bila precejšnja izguba spomina. Proti koncu svojega življenja je spomin skoraj popolnoma izgubil. Na teh javnih zborih so ljudje glasno protestirali in zahtevali, da se preseljence takoj vrne na njihove domove. Ostalo je le pri protestih in sklicevanju na voljo ljudstva. Preseljenci so morali že drugi dan po prihodu v Gotenico lepo zjutraj na zbor, kjer so dobili nalog, da obirajo sadje na drevesih, ki so bila že otrešana, in to po normi, ki velja za polna drevesa. Pri tem seveda niso zaslužili niti za malico.

Poglavje zase je odnos teh ljudi do dela in zadevna preobrazba. Navajeni predanosti delu, pridnosti, racionalnosti, natančnosti, s čutom odgovornosti, so bili naenkrat soočeni s čisto nepoznanim načinom dela. Preseljenci, ki so semkaj prišli že tri mesece prej, so izvrševali razna dela počasi, površno, malomarno, in s tem delali škodo na orodju, napravah, strojih in pridelkih, kar jim je bilo celo v zabavo, iz česar bi se dalo sklepati, da njihovo postopanje ni bilo plod pasivne resistance, temveč so to delali namerno. Kritiki novodošlecov so se smejali, češ škoda, ki jo povzročamo mi, je le senca škode, ki so jo napravili nam. Strojev ni nihče čistil, puščali so jih kar na njivah in travnikih, ravno tako orodje. Čošeljnov Emil je bil tedaj v službi na ministrstvu v Ljubljani. Ob obisku staršev je vse to videl in po vrnitvi v Ljubljano to tudi povedal na pristojnem mestu. Uprava v Gotenici je dobila primeren opomin, katerega posledica pa ni bilo izboljšanje stvari, pač pa leden, sovražen odnos do Gorenjcev. Upravnik je opomin vrgel v koš, preselencem pa rekel, naj ne vtikajo nosu v stvari, ki jih prav nič ne brigajo. Upravnik je bil neki Kren, oče kopice otrok, skoraj stalno pijan, s priležnico Bartolovo. Njegov namestnik in poznejši upravnik Debeljak Viktor je bil po poklicu drvar in ni imel pojma o kmetijstvu, pač pa je s svojo surovostjo uspel obdržati disciplino med preseljenci in si pridobiti potrebno avtoriteto. Novodošli so videli, kako stvari stojijo, da njihova pridnost pri sotrpinih vzbuja negodovanje, od vodstva pa nikakega priznanja, ja celo nasprotje, zaradi česar je tudi njihova vnema pričela upadati. Privaditi so se morali mlačnosti in površnosti, počasnosti in neodgovornosti, pa čeprav je bil, posebno v začetku zaradi tega delovni dan neskončno dolg in pust. Toda človek se vsega privadi, in če si med volkovi, moraš pač z njimi tuliti.

Uprava je imela pravico, da v obrobni gozdovih seka les, da bi se letni deficit, ki je šel v milijone, vsaj delno znižal. To delo so zaupali prvotno Gorenjcem, ker so ga navajeni, vendar so tudi Štajerci hoteli boljše zaslužiti in zahtevali delo v gozdu. Ko si je eden od njih, Jamnik, pri podiranju zlomil nogo, je upravnik vse odstranil od gozdnega dela. Jamnika so naložili na lojtrski voz brez vzmeti in ga položenega na slamo, pokritega s kocom, ki so ga darovali Čošeljnovi, odpeljali s starim kljusetom v 25 km oddaljeno Kočevje. Z vzmetnim vozičkom se je isti dan peljal upravnik s parom konj isto pot, a ni vzel Jamnika s seboj.

Posebnost teh krajev je, da nimajo ptic pevk. Cele jate jastrebov, ki so prav do hiš prišli po kokoši, jeleni, ki so se pasli po njivah, divji prašiči in medvedi,

ki so v nočeh ob zavijanju volkov delali škodo po njivah, niso delali krajev prijetnih. V sami vasi je volk pri belem dnevu zgrabil in odnesel ovco. Kadar je zmanjkalo vode in jo je bilo treba nositi iz 20 minut oddaljenega Mrzlega studenca, je ob bolj pozni uri obhajal človeka kaj neprijeten strah. Ko so 25. marca 1948 odselili Kompoševe na Borovc, in isti dan dve družini iz Borovca v Gotenico, so Kompoševi dobili kar čedno sobo s kuhinjo v prvem nadstropju, toda v stanovanju je bilo polno stenic, katerih z nobenim sredstvom ni bilo moč odstraniti. Upravnik na Borovcu je bil tedaj Čuček, zahrbtnen človek slabega karakterja. Kraj sam je bil skoraj docela porušen, od velike, impozantne cerkve je stalo le zidovje, med katerim so Stajerci imeli kokoši in zajce. Ta cerkev je bila znana romarska postojanka. Kraj ima zelo lepo lego na cesti iz Kočevske Reke proti Brigam. Obdajajo ga zaselki Pleš, Ravne, Inlauf, Spodnja in Gornja Briga, Ajbik in Preža. Proti severu leži planina Krempa, katere posebnost so krasne narcise. Rastejo gosto kot na Golici, so pa precej večje, bogatejše. V grabnu pod vasjo izvira studenec, kar je za Kočevsko redkost. Na Borovcu so nemški ujetniki zgradili lep, moderen hlev. V tem hlevu je bil med drugim tudi zaposlen Kompoš. Ko je nekoč plezal po slabi, provizorični lestvi, da bi pripravil krmo za živino, se je lestev spodvila, Kompoš pa je tako nesrečno priletel na tla, da si je poškodoval hrbtenico. Dobil je od tilnika do pasu gips, katerega je nosil devet mesecev. Tudi po tem je ostal za vsako težje delo nesposoben, ja, celo vsak hiter gib je pomenil življenjsko nevarnost. Iz pregnanstva se je vrnil kot 80-odstotni invalid kako leto pozneje domov. Medtem se je njegova hči Olga poročila s Čočelnovim Lojzom, ki je bil iz Gotenice preseljen v Loški potok, kjer je bila dne 18. februarja 1950 poroka. Vendar je Olga ostala pri starših in bila z njimi vred preseljena v Spodnji Log. Ta kraj leži zapuščen in zanemarjen med Knežjo Lipo in Kolpo. Stanovanje v prvem nadstropju je bilo ločeno od konjskega hleva v pritličju le z lesenimi bruni, bilo je polno smradu in ščurkov. Posebnost kraja je bila krasna, lepo ohranjena in nedotaknjena cerkev z originalnimi platni in izrezljanim križevim potom. Na oknih so viseli zastorji iz čipk. V ta kraj je bil preseljen tudi Erjavc iz Meže, starejši človek, in to v stanovanje brez zasteklitve v oknih. Mož si je pomagal na ta način, da je v svoja okna vgradil kar cerkvena okna. Veter in dež sta kmalu načela zastore in počasi ves ostali inventar cerkve. Ob tem opisu se spomnim cerkve v Inlaufu, kjer so bili v zvoniku zvonovi, na oltarju prt, svečniki s svečami, kipi svetnikov, a vsa cerkev do oltarja natrpana s senom za živino; ali cerkev na Belem kamenju: vsa vas do tal porušena in požgana, popolnoma nedotaknjena pa je samevala nad vasjo cerkev s svečniki in kipi na oltarju, križevim potom na stenah, vse čisto ohranjeno, le vse stene so bile približno meter visoko od tal polne gnoja in blata, kajti služila je kot staja ovcam. Kočevarji so bili jako pobožen narod in ker je bil kraj gosto naseljen, so ljudje že zgodaj emigrirali, predvsem v Nemčijo, kjer so si služili kruh kot krošnjari, precej pa tudi v Ameriko. Od tam so potem pošiljali denar, mnogi med njimi za olepšavo in zidanje cerkva in kapelic, katerih je vsa Kočevska polna. Vse cerkve brez izjeme so bile izredno bogato opremljene, imele so v barvnih oknih posvetila darovalcev in kot posebnost zavese, ki jih v naših krajih ne poznamo. Ena najstarejših cerkva na Kočevskem je bila goteniška, katero so po izselitvi vseh preseljencev porušili, kajti vso Gotenico so cernirali za vojaške namene.

Kompoševa Olga je v Spodnjem Logu pričakovala otroka. Ob neki priliki sta šla z možem Lojzom peš v Knežjo Lipo po s sveže zapadlim snegom prekriti poti. Olga nekoliko zaostane in ko se ozre, zakriči, kajti kakih deset metrov za

njo je stal na cesti velik volk. Lojze se mu približuje, prepričan, da bo takoj zbežal, toda zver stoji nepremično in šele, ko se ji približa na nekaj metrov, odskoči s ceste, vendar ju zasleduje ob cesti prav do Knežje Lipe. Pri povratku sta iz sledov videla, da ju je volk zasledoval več kot kilometer daleč, ne da bi o tem sploh kaj vedela. Volkovi, medvedi pa tudi divji prašiči in jeleni so za preseljence predstavljali stalno nevarnost, kajti vsi so bili neoboroženi, morali pa so po vsako malenkost, pa četudi samo po cigarete, hoditi izven delovnih ur, to je v večernih ali zgodnjih urah kilometre daleč po osamljenih gozdnih poteh. Olgi so na prošnjo, da ji dovolijo roditi v domačem kraju, ugodili in se je 15. maja vrnila v Rateče. V Kompošovo hišo so se v odsotnosti družine, kajti tudi Franc in Minca, čeprav nista bila seljena, sta morala dalja časa iz obmejnega področja in sta se zadrževala na Jesenicah, vselili miličarji. Ko so se vrnili, je bila v hiši postaja ljudske milice, temu primeren je bil tudi izgled stanovanja. Šele dalj časa po vrnitvi so se milicajci izselili. Starši od Olge so prišli domov 13. junija 1950 in ker je njihovo posestvo še vedno tvorilo ekonomijo Gostinskega podjetja Dom v Planici, so se vključili v delovni kolektiv ekonomije. V jeseni 1951 je Jakob zopet prevzel svoje posestvo, dne 14. oktobra 1951 pa tudi Čošeljnovi. Od božiča 1950 do prevzema so se zadrževali, ker niso smeli v obmejni pas, pri hčerki Roži v Radovljici. Sin Lojz, mož Kompoševe Olge, si je nekako pridobil pravico bivanja v obmejnem pasu s tem, da se je tudi vključil kot delavec v kolektiv ekonomije že pomladi 1951. Vrnili so se tudi ostali preseljenci in končalo se je zanje temno obdobje; konec je bilo krivične kazni, ki jim jo je naprtilo v razgibani povojni psihozi sovraštvo, izvirajoče iz nevoščljivosti in osebnih pretenzij posameznih pokvarjencev. Božja pravica, ali če hočete usoda, bo tudi, deloma jim je že, izrekla tem izprijencem zadnjo besedo, kajti maščevanje naj bo njej prepuščeno.

Tine Kurent

BALANTIČEVA PESEM PRIHOD POMLADI

Pesem "Prihod pomladi" Franceta Balantiča je dobrodošlica italijanskim fašistom. Kaže, da je bila napisana kmalu po okupaciji Ljubljane leta 1941. Pesnik jo je uvrstil na prvo mesto svoje zbirke **Muževna steblika** in jo predložil v začetku leta 1942 založbi Ljudska knjigarna. Nobena njegova pesem ni tako nabita s simboli kot ravno ta. Ne samo posamezni stavki, celo njene posamezne besede imajo svoj simbolni pomen. Glasi se takole:

PRIHOD POMLADI

*Nebo s krvjo polita so nosila,
čez noč je ranil jug to ped zemlje,
ki varujejo naše jo roke,
čez noč naš kraj je zima zapustila.*

*Še trda srca jug naj nam ogladi,
naj v temne popke kri se omehta,
ne bo solza, samo gube dežja
zastro obraz nam za prihod pomladi.*

Poskusil sem simbole v tej pesmi prevesti v vsakdanji jezik.¹

PRIHOD POMLADI = spomladi enainštiridesetega so Nemci, Italijani in Madžari napadli Slovenijo. Italijani so prišli v Ljubljano 11. aprila.

NEBO S KRVJO POLITA SO NOSILA = prikaz krvave vojne, podobno kot v slovenski narodni "Oblaki so rdeči";

ČEZ NOČ = brez vojne napovedi, Blitzkrieg;

JUG = Italija;

JUG JE RANIL = Italija je napadla;

PED ZEMLJE = Slovenija, Provincia di Lubiana;

NAŠ KRAJ JE ZIMA ZAPUSTILA = v Sloveniji je vse hudo že mimo;

TRDA NAM SRCA = naše odpornost; nasprotje trdim srcem je mehko-srčnost;

TRDA SRCA JUG NAJ NAM OGLADI = Italija naj nas kultivira, da ne bomo tako robati;

POPKI = brst, rast, začetno upanje;

TEMNI POPKI = Camicie nere so nosile ne le črne srajce, ampak tudi značilne črne kape s črnim cofom;

KRI SE OMEHTA = omehtajmo se do fašistov; popki so upanje na novo rast;

NE BO SOLZA = nič hudega ne bo. Balantič izraža olajšanje, ker mesta niso zasedli Nemci, ampak Italijani, ki so veljali za manjše zlo. Nacisti so namreč nastopili z vso brutalnostjo, fašistična politika pa je bila naravnana dolgoročno, zato je začela z italijanizacijo razmeroma blago. Nemci so takoj pregnali slovenščino iz javnega življenja, izobražence, tudi duhovnike, so pozaprl in

izselili ter tako jasno nakazali genocid nad Slovenci. Italijani pa so pustili slovenščino ne le v cerkvah, ampak poleg italijanščine tudi v javnosti. Nekaj časa je delovala celo ljubljanska univerza. Zato ni čudno, da se je iz Gorenjske in Štajerske zateklo pred Nemci v Ljubljano čez 17.000 beguncev, med njimi tudi Balantič;

POMLADNI DEŽ = obet blaginje; kdor je doma s kmetov, ali pa vsaj pozna kmečke pregovore, ve, da je spomladi dež zlata vreden;

PRIHOD POMLADI = napoved, da bo še vse dobro, saj prihaja "pomlad lepote". Fašistična himna poje:

Giovinezza, giovinezza,
Primavera di bellezza!

Balantičeva pesem "Prihod pomladi" je slika trenutka, prehod splošnega strahu pred vojno v olajšanje, da nas je zadelo samo manjše zlo. V Ljubljani je bilo prvi hip olajšanje vsesplošno in začelo je kliti naivno upanje, saj ne bo tako hudo, saj bo še vse dobro. Od tod do sodelovanja z okupatorjem ni bilo več daleč, po logiki pragmatičnega angleškega vodila

If you can't beat them, join them!

Balantič torej ne izraža s svojo pomladno pesmijo le svojih občutkov, kot jih je doživel na lastni koži, ko je moral bežati z doma, ampak tudi razpoloženje svojega okolja. Takrat lahkoverneži niti slutili niso, kako bo general Robotti vzpodbujal požiganje in morije svojih soldatov:

Si amazza troppo poco!

Na odpor so mislili takoj po porazu le maloštevilni.

Pesem prihod pomladi je izjema v Balantičevi poeziji, katere "poglavitna prвина", kot ugotavlja Mitja Mejak,² je "trajnost in totalnost smrtne prerokbe", saj ne zveni pesimistično. Nasprotno, vzbuja upanje na boljše čase, seveda pod pogojem, če "trda srca jug... nam ogladi" in če "v temne popke kri se omehta".

OPOMBE

¹ Na Balantičevo pesem Prihod pomladi sem postal pozoren zaradi njenega začetnega verza "Nebo s krvjo polita so nosila". S kolegico Tatjano Cirnski sva namreč objavila razpravo Molitve za umrle v Plečnikovih nosilih za krste na Žalah (oktobrska številka revije Tretji dan, za praznik vernih duš); verze o Balantičevih nosilih bi utegnili najti gematrično zapisane v merah Plečnikovih nosil. Pesem skupaj z Balantičevim podpisom velja gematrično 2400, prav lahko bi se skrivala v kateri Plečnikovih mer. Poročilo o tem je Slavistična revija sprejela, objavila pa ne. Za samocenzuro se je najbrž odločila zaradi političnih sprememb, ko je enopartijski sistem zamenjal Demos, koalicija demokratiških strank; s tem me je rešila blamaže, če bi pripisal Plečniku poznavanje pesmi, še preden je nastala. Datum na moji ozalidni kopiji Plečnikovega načrta za nosila je namreč kazal na leto 49 (Zbornik ljubljanske šole za arhitekturo, 1991, str. 33), ničla se je podaljšala v devetico. Načrt je torej nastal še pred Balantičevo pesmijo in gematrično uje manje števil je zgolj slučajno. Ko sem se tako ukvarjal s pesmijo, so se mi razjasnili njeni besedni simboli.

² Balantič, Fr., Muževna steblika, DZS, Ljubljana, 1984, str. 135.

ČRNA FAŠISTIČNA KAPA

FOTODOKUMENTACIJA NARODNE GALERIJE, LJUBLJANA

HINKO SMREKAR: IVAN HRIBAR, 1941, GLINA, 26 x 24 x 12

Tine Kurent

PLEČNIKOVA UPODOBITEV BALANTIČEVH VERZOV O TROHNEČIH VENCIIH IN NJIH PREVOD V GEMATRIČNI JEZIK

“Dve Plečnikovi skici iz leta 1951”, objavljeni v Novi reviji, 83-84, predstavljata likovno in gematrično¹ verze Franceta Balantiča iz I. in XIV. soneta ter soneta **Magistrale** iz prvega **Venca**, iz pesmi **Najin čas je minil** in iz **Odpovedi**. Z njima je arhitekt narisal svoje in Balantičevo “truplo”, v njuna števila pa je vgradil pesnikove verze, ki pojejo o “trohnečih venci... strganih z glave”, o “prezvestih splavih, ki pluli bodo čez vodo brezbrežno”, in o “golem truplu, prepuščenem sveti vodi”. Poleg Balantičevih verzov je Plečnik gematrično dodal še svoja sporočila.

Skici sta si podobni. Vsaka je sestavljena iz okroglega pečata z emblemom OF in datumom desetletnice ter pravokotnega bloka, na katerem so napisane štiri parole. Pod obema pečatoma so raztreseni venci. Na prvi pogled gre za dve različici logotipa za proslavo obletnice.

Najprej poiščimo gematrična števila,² skrita v okroglem pečatu, “glavi”, nato pa še v štirih besedah napisa na pravokotniku, ki predstavlja na prvi skici “sveto vodo”, na drugi pa “splav”. Sproti bom številke prevajal v gematrična sporočila.

V pečat je Plečnik zapisal naslednje številke in črke datuma:

dan.....	27	=	27
mesec.....	IV	=	31
akronim.....	OF	=	21
leto.....	19+41	=	60
leto.....	19+51	=	70
			209

Števila v letnicah³ 60+70 veljajo 130. Črke v pečatu, IV in OF, velja 31+21 = 52 ali 4-krat 13. Številko za dan, 27, bi bilo treba zmanjšati za 1, da bi dobili 27 - 1 = 26 ali 2-krat 13. Z upoštevanjem zmanjšanja⁴ obvladuje pečat, to je desetletnico obdobja OF, število 13, simbol nesreče. Tudi skupna vrednost števil v glavi, 209, je mnogokratnik števila 13, če jo zmanjšamo za 1:

209 - 1 = 208 = 13-krat 2 na četrto. (Zapomnimo si, da ima Plečnik zaradi obeh zmanjšanj že 2 v dobrem).

S številom 13 je Plečnik predstavil protagoniste desetletnice: ime JOSIP BROZ velja 130; DŽUGAŠVILI tudi 130.

Dan, mesec in akronim skupaj, 27 + 31 + 21, pa veljajo 79. V številu 79 je dvoje sporočil:

Geslo DOL KOMUNIZEM šteje 158 ali 2-krat 79.

Rek HUDIČ SE JE S KETNE UTRGAL šteje 237 ali 3-krat 79. Arhitekt Vlasto Kopač mi je povedal, kako pogosto je Plečnik ponavljal ta stavek, potem ko se je začela vojna. Za Plečnika je število 237 pomenilo tudi še kaj drugega, očitno mu je bilo pri srcu.⁵

Števili 13 in 79 sta samo uvertura, do Balantičevih verzov pridemo šele s številom 209. S tem številom Plečnik ponavlja dve Balantičevi pesmi.

Prvi sonet v **Vencu**⁶ skupaj z naslovom ter s pesnikovo in arhitektovo signaturo,⁷ FB in JP, velja 4388. S povečanjem števila 4388 za 1 na 4389 ali 3-krat 7-krat 209, ima Plečnik v dobrem le še 1.

VENEC

TROHNEČE VENCE SEM SI STRGAL Z GLAVE,
OSTANKI PREPERELIH ROŽ V LASEH
SO ZNAMENJE, DA MORAM V VRSTE TEH,
KI KMALU JIH ZDROBIJO KEPE RJAVE.

TODA ZAKAJ KRALJEVSKE MI OPRAVE
PONUJA PRED MENOJ PLEŠOČI GREH,
ZAKAJ NA USTNICAH KOTI ZASMEH,
ČE ZAPUŠČENE NOGE SO MAJAVE?

ZAMAN BRSTI V OBLAKIH KRI, ZAMAN,
NE BO DEŽJA V OČEH, SO IZGORELE,
PRED SEBE MEČEM ROKE SMRTNOBELE.

OBRAZ JE POMODREL KOT CVET PLAVICE,
NA VRATA GROBNICE TIŠČIM NOSNICE,
POSLEDNJIH SMRTNIH VONJEV SEM PIJAN.

FB, JP

V številu 209 sta tudi oba terceta iz zadnjega soneta v **Vencu**; skupaj s parafama F in J veljata 1882. Z zmanjšanjem za 1 (Plečnik ima spet 2 v dobrem) je novo število 1881 enako 209-krat 3 na kvadrat:

NIČ VEČ RAZPADANJA SE NE BOJIM,
ČEPRAV MI VŠEČ JE TO ČAKANJE BEŽNO,
KO ČUTIM, DA V GLOBINAH ŽE ZORIM.

IN DA OKRASIL BI PREZVESTE SPLAVE,
KI PLULI BODO ČEZ VODO BREZBREŽNO,
TROHNEČE VENCE SEM SI STRGAL Z GLAVE.

F, J⁸

Zdaj pa k napisu štirih parol na splavu.

ENOTNOST	= 122
NEODVISNOST	= 156
MIR	= 40

	318
SOCIALIZEM	112

	430

Prva tri (dobra) gesla, ENOTNOST, NEODVISNOST, MIR - geslu SOCIALIZEM se je Plečnik tu izognil - veljajo 318, še enkrat več kot 159. Toliko velja tudi resignirani naslov Balantičeve pesmi skupaj z inicialkama:

NAJIN ČAS JE MINIL. F,J.

Geslo SOCIALIZEM velja 112. Z zvečanjem za 1 (v dobrem ima tako Plečnik le še 1) novo število 113 pomeni "MNTKLFRS", ali skupaj z vokali "MaNe, TeKeL, FaReS". Prerok Daniel je babilonskemu kralju Baltazarju razložil napis. "Mane: Bog je doštel kraljevanje in je dokončal; Tekel: stehal te je na tehtnici in našel prelahkega; Fares: tvoje kraljestvo je razdeljeno in dano Medom in Peržanom."⁹ Daniel-Plečnik prisoja socializmu usodo propadlega babilonskega kraljestva.

Skupna vrednost vseh štirih parol na splavu pa znaša 430. S tem številom Plečnik ponavlja značilne verze iz Balantičevih pesmi.

Iz pesmi **Najin čas je minil** veljata dve vrstici skupaj z začetnicama 430:

ZBRAL SEM TVOJE BLEDE VENCE
IN JIH VSE ZAŽGAL.

F, J

V številu 43-krat 2-krat 3 na kvadrat ali 774 sta zapisani prvi dve vrstici iz soneta **Magistrale**:

TROHNEČE VENCE SEM SI STRGAL Z GLAVE,
POSLEDNJIH SMRTNIH VONJEV SEM PIJAN.

FB, JP

S številom 43 govori iz pesnika odpoved. Tercet iz **Odpovedi** skupaj z obema parafama velja 1161 ali 43-krat 3 na tretjo.

SMRTNA SAPA, TOŽNIH KIT ME OSVOBODI,
VENCE VSE UGRABI Z MOJEGA VRATU,
GOLO TRUPLO BOM PREPUSTIL SVETI VODI.

FB, JP

S številom 43 govori iz Balantiča obup. Prvi tercet v **Vencu** z začetnicama vred velja 859. Z zvečanjem za 1 (s tem je Plečnikovo prerazdeljevanje izravnano) novo število 860, ki je 20-kratnik števila 43, govori:

ZAMAN BRSTI V OBLAKIH KRI, ZAMAN,
NE BO DEŽJA V OČEH, SO IZGORELE,
PRED SEBE MEČEM ROKE SMRTNO BELE.

F, J

Tercet izraža obup zaradi izjalovljenega upanja, ki ga je Balantič zapel v pesmi **Prihod pomladi**¹⁰.

Odpoved je pritirana do obupa. Balantiča - Plečnika že prevzema "smrtna sapa", "poslednji smrtni vonj", z "glave" sta si že "strgala tožne kite" in "trohneče vence". Strgane "vence" je Plečnik tudi narisal pod "glavama" obeh "golih trupel", kar dokazuje idejno istovetnost risbe in gematričnega sporočila.

Ključne besede iz **Prihoda pomladi** se ponavljajo v **Vencu**, pri tem se pa upanje spremeni v obup. Upanje, ki je ostalo, čeprav NEBO S KRVJO POLITA SO NOSILA, se spremeni v obup: ZAMAN BRSTI V OBLAKIH KRI. Upanju v TEMNE POPKE sledi ZAMAN BRSTI. Obetu NE BO SOLZA V OČEH sledi odpoved: OČI SO IZGORELE. Upanje na zmagoviti PRIHOD POMLADI se sprevrže v poraz, v vdajo, predstavljeno z dvigom rok in belo barvo: MEČEM ROKE SMRTNOBELE. VENEC, simbol zmage, strohni: TROHNEČE VENCE SEM SI STRGAL Z GLAVE; ZBRAL SEM TVOJE BLEDE VENCE IN JIH VSE ZAŽGAL.

Prihod pomladi je Balantičeva edina optimistična pesem; za vse naslednje sta značilna odpoved in obup. Zdi se, da je Balantič napisal **Venec** kot kesanje in v pokoro za **Prihod pomladi**.

Balantičevi "venci" in "vitki vrč" iz soneta **Magistrale** so upodobljeni tudi v sgraffitih na parapetih balkonov nad vhodnim dvoriščem v Križankah. Tam so tudi motivi iz **Nedokončanega venca**.

OPOMBE

¹ Ker so v začetkih pismenstva uporabljali iste znake za glas in za število, imajo črke tudi svoj številčni pomen. Zato je mogoče besede zapisati s številko in obratno. V tej razpravi Plečnik uporablja masonsko latinico, kjer A velja 1, B 2, C 3, D 4... P 16, Q 17, R 18... S 19, T 20, U 21, V 22, W 23, X 24, Y 25 in Z 26. Črke Č, Š, Ž uporablja z isto vrednostjo kot C, S, Z. Števila, ki so 2-, 3-, 5-, 7-krat večja ali manjša, imajo lahko isti gematrični pomen.

² V merah obeh skic, to so njune dolžine in širine ter premera obeh krogov, so števila, ki imajo gotovo tudi svoj gematričen pomen. Vendar jih ne poznam, ker mi originalni Plečnikovi skici nista dostopni.

³ Številke v datumu so pomembne v Plečnikovi gematriji. Glej:

– Kurent, T., Plečnikov spomenik NOB za Litijo. – Borec, 1, 1989.

– isti, Gematrija na fasadi Nunske cerkve v Ljubljani. – Koledar Družbe Sv. Mohorja 1991, Celovec, 1990.

⁴ Prerazdeljevanje števil je v gematriji pogosto. Preberi še enkrat, kako je novopečeni Pierre Bezuhov iz Tolstojove knjige Vojna in mir z gematričnim čaranjem skušal ugotoviti, kdaj bo konec z Napoleonom.

⁵ Število 237 je v gematriji zelo pogosto, ker ima veliko pomenov. Doslej sem ga našel pri Plečniku, Duerjeru in Gallusu. Seznam poročil o številu 237 glej v 3. opombi razprave:

– Kurent, T., Število 237 v Gallusovi Gematrični kompoziciji "VI: Gallus amat Venerem. Cur?". – Rast, april 1993.

⁶ V tej razpravi omenjene Balantičeve pesmi so iz knjige Balantič, F., Muževna steblika, DZS, Ljubljana, 1984.

⁷ Plečnik vedno podpiše citiranega avtorja in sebe, razen pri navedbah molitev, pregovorov in bibličnih tekstov.

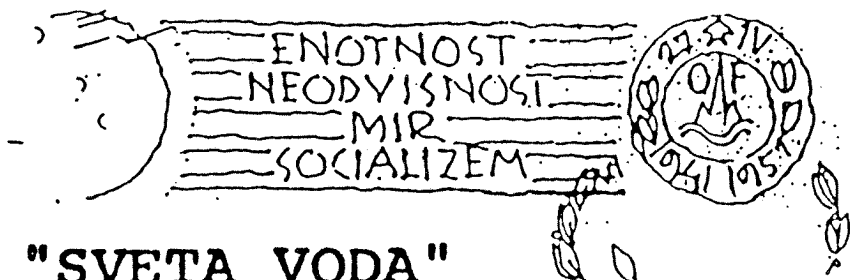
⁸ V tem in še v treh citatih je poistovetenje med Plečnikom in Balantičem tako veliko, da se podpisujeta le še z monogramom imena. Za vse štiri citate je značilen do skrajnosti pritiran obup.

⁹ Daniel, 5. 25. Plečnik je citiral napis na babilonskem zidu po Lampetovih Zgodbah svetega pisma, Celovec, 1894. V drugih izdajah se napis piše drugače.

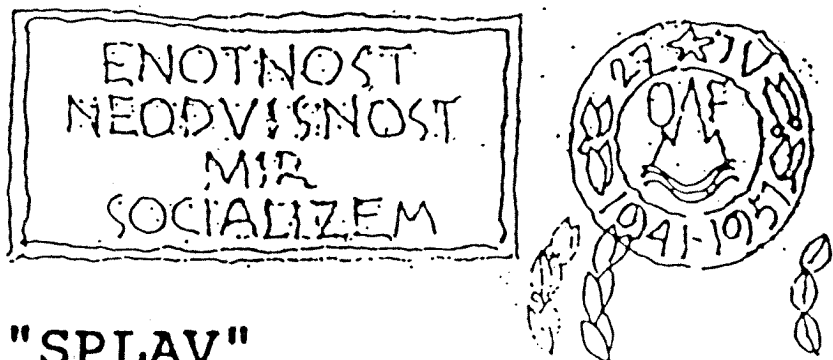
¹⁰ Kurent, T., Balantičeva pesem "Prihod pomladi". – napisano v avgustu 1994 za revijo Borec.

"GOLO TRUPLO"

"GLAVA"

"SVETA VODA"

"SPLAV"

"TROHNEČI VENCI"

"TOŽNE KITE"

Plecnik je narisal dva logotipa, vsakega sestavljata okrogli pečat in blok z napisom, za proslavo desetletnice OF kot dve »goli trupli«, ki plavata na »splavu« ozroma »na sveti vodi«. Z njunih »glav« strgani »trohneči venci« in »tožne kite« ležijo razsuti naokrog. (Pojasnila dodal T.K.)

Boštjan M. Zupančič'

PRAVICA DO ZDRAVJA

I. DEL

Za splošno stanje, v katerem živimo, je značilno, da imamo možnost govoriti o obstoju takšne pravice, kot je pravica do zdravja. V zvezi z njo menimo, da moramo opredeliti naš tako moralni kot pravni interes. Glede besede "lahko" le pomislimo na svetovne razmere pred petdesetimi leti. Tedaj niti politična dovzetnost ne tehnološko znanje ne bi prenesla takšne zahteve: celo znotraj medicinske stroke same ne. Zdravje je bilo tedaj zasebna skrb prizadetega posameznika. Izjeme so bili le problemi epidemiologije (t.j. vprašanje karantene) in duševne bolezni. Le v teh dveh oblikah je bolezen posameznika pomenila nevarnost ali nadlogo za druge ljudi. Poleg tega sta se ti področji v tridesetih letih tega stoletja s pomočjo nacistične "evgenike" in posledične zlorabe človekovih pravic tako v Nemčiji kot drugod po svetu popačili v svojo negativno sliko. Zdravje je bilo torej stvar posameznika ali pa pravica družbe do omejitve posameznikove zasebnosti.

Varstvo okolja in preudarno upravljanje naravnega okolja včasih nista bili potrebni. Homeostatični mehanizmi so namreč neovirano opravljali svoje naravne funkcije. Šele v zadnjih petdesetih letih je človekov poseg v Zemljine zapletene ekosisteme dosegel takšne razsežnosti, da je v razvitih družbah porodil nujno po aktivnem odzivu (na političnem in pravnem področju).

Danes se srečujemo s stanjem, v katerem se gospodarski sistemi križajo s prastarimi naravnimi ustroji. Slednji kot še nikoli prej potrebujejo zavestno pomoč in politično podporo. Ob človeškem uničevanju na tisoče živalskih vrst se vprašanje nuje po varstvu okolja ne nanaša le na zdravje, temveč na samo preživetje človeške vrste. Potemtakem morajo tisti, ki se zavedajo trenja med gospodarstvom in okoljem, povzdigniti svoj glas. Postati morajo politični dejavnik v demokratičnem okolju. Vendar bi lahko kdo rekel, da je takšen demokratični podsistem le druga oblika ekološkega podsistema. Ta politični ustroj je mogoče edini, ki se lahko upre pritiskom vse bolj razraščujočega se kapitalističnega gospodarstva.

Slednje v veliki meri vpliva na okolje in posledično na naše zdravje ter končno na preživetje samo.

Napravimo korak nazaj in si oglejmo stvari v perspektivi. Kapitalistično gospodarstvo je izraz takšne lahkomiselnosti sebičnosti človeških bitij, ki se je zdaj izkazala za samouničujočo. Tudi blažilni pravni ukrepi za zaščito okolja z namenom odvrniti sistemske posledice so le višje, bolj izdelane oblike človeške sebičnosti. Človeška objestnost še vedno nerada vidi preživetje drugih vrst, članic globalnega ekosistema. Slednje bo upoštevala le v primeru, če so te vrste oporni sistemi človeškemu zdravju ter preživetju. Moderna sociobiologija se je od Konrada Lorenza do Edwarda Q. Wilsona ukvarjala z očitno prirojenima človeško agresivnostjo in sebičnostjo. Pove nam namreč veliko o naših nagonsko vedenjskih odzivih in pomanjkanju medvrstnimi in znotrajvrstnimi zadržki agresivnosti. Vendar je področje sociobiologije šele v povojih in ostaja zvečine špekulativno ter nima nobenih jasnih predlogov.

Današnje vprašanje je torej politično, ne morda znanstveno ali biološko. Če ne bi prišlo do nezadržane širitve evropskega kapitalizma, bi, odkrito povedano, svetu danes gotovo ne grozila ekološka katastrofa. Izvor resničnega problema leži v dejstvu, da ni družba "novega sveta" - ki se je neposredno rodila v surov kapitalizem - nikoli poznala tistih rezidualnih vrednot, ki še vedno inhibirajo preostanek zahodne civilizacije. Takšna moderna družba ne pozna drugih vrednosti kot (njene) "kvalitete življenja", ki pa je le oblika puhlega hedonizma. To pa se zdi pravšnje v službi zahodno evropske civilizacije in njenega imperializma. Na koncu je ta tudi osvojila svet, od Kitajske do Afrike, ter uničila številne druge oblike civilizacij. Le spomnimo se konkvistadorskega uničenja Aztekov, usode ameriških Indijancev ob prihodu belcev, Angležev v stiku z domorodnimi kulturami Burme, Avstralije, Papue itd.

Ko so, na primer konkvistadorji uničili razvito azteško civilizacijo, se je to zgodilo le po zaslugi vojaško tehnološke premoči. Spsojen (od Kitajcev) izum smodnika je dokazal, da lahko uniči v kulturnem in vseh drugih pomenih močnejšo, starejšo civilizacijo. Tudi barbari so premagali staro kulturo, ki je živela v lastnem miru ter sožitju z naravo. Razrušitev drugih civilizacij je bil predhodnik ter znanilec iztrebljenja drugih vrst ter opustošenja okolja. In vendar so bili razlogi za to povsem isti.

Potemtakem se zdi, da primitivnejše oblike civilizacije vsebujejo več nezadržane agresivnosti. To pa je vedno prednost pred starejšo obliko civilizacije. Kultura je tako skupek vrednot; je pa tudi potek časa.

Jedro problema je na ta način v časovnem načrtovanju. Ura opustošenja okolja teče z enim ritmom, skupek vrednot (kultura) pa z drugim. In če bo prva ura prehitela drugo, bo svet propadel. Če pa bo druga hitrejša, bomo mogoče rešeni.

Vprašanje je torej, kaj le odloča o ritmu druge ure, starajoče se kulture, ure kopičenja zavesti, vrednot. Prav zdaj, resnično in tukaj, pa poskušamo prav to: pospešiti urin ritem, vcepiti vrednote, zvišati raven zavesti. Zavedanje smrtne nevarnosti je seveda močan katalizator. Primitivna "razvojna" miselnost, hedonistična sebičnost brez obstoja drugih vrednot ter duhovna revščina - obe je povzročil in nadomestil vulgarni materializem - sta tako našli svoje družbeno in politično zdravilo. Večkrat me je očaralo dejstvo, da sicer divji ljudje med vožnjo avtomobilov postanejo civilizirani. Verjetno zaradi nagona po preživetju.

Prepričan sem, da je dandanašnji problem v zahodnjaško trdovratni omejenosti, žilavosti njene primitivne zaverovanosti vase in nadutega prezira civiliziranih vrednot. Danes teče kritična ura tistega kapitalizma, katerega celo preprosto zdravstveno zavarovanje za vse ljudi pomeni pglavitni politični problem. Takšen ustroj pa predstavlja izprieno in razširjajočo se spiralo. Ta podsistem je namreč prekosil vse družbene, politične, moralne itd. sisteme. To se je zgodilo, kot smo dejali, ker "novi svet" ni imel svoje zgodovine in tako ne rezidualnih vrednot. Prav zdaj ta prožni kapitalistični sistem vrednot zadeva ob trši zid, zid okolja. Zadrega postaja tako vse bolj očitna. Ali se širjenje, ki je vgrajeno v kapitalistično potrebo po profitu, nadaljuje in bomo vsi poniknili v propadu enega ekosistema za drugim, ali pa bomo temeljne vrednote kapitalizma popolnoma spremenili.

Pred kratkim smo bili priča razsulu državnega socializma v vzhodni Evropi. Sistem, ki se ne more spremeniti ali odstraniti, neha obstajati. Ali bomo podobno kdaj dočakali polom zasebnega kapitalizma, odpravo njegove profitne miselnosti, ki danes izčrpuje duševno in fizično zdravje praktično vsakega človeškega bitja na tem planetu?

II. DEL

Za trenutek naj pomislimo na vpliv postindustrijskega kapitalizma na zdravje posameznikov. Na zdravje sicer vpliva v fizičnem smislu, kar pa je najenostavnejši del problema. Učinek poznega kapitalizma na duševno zdravje ljudi v različnih državah ruši tiste najosebnejše silnice, ki so se bile prej zmožne in voljne spopasti s problemom. Takšen proizvaja raso prihopatov, brezvestnih strojev, ki teptajo obličja Zemlje. To so ljudje s privlačno masko razumnosti, dovršeno prilagojeni za demokratično politiko in krute finančne igre. Z drugimi besedami so takšne značilnosti pot do ohlokratične prevlade v moderni družbi. Psihopat je oseba brez moralnih vrednot. Kot takšen je stranski izdelek družbe, v kateri moralne vrednote pomenijo slabost. Psihopat je junak našega časa. Ima namreč sanjske prednosti pred moralno zadržanimi posamezniki. Čeprav je moralni imbecil, je običajno bistroumen. V sistemu brez moralnih vrednot je psihopatu sistemsko določeno uspeti. Vzor je neusmiljene sebičnosti, popolno orodje temu, kar danes imenujemo "tragedija ljudstva". V omenjenih stopnjah družbenega razvoja je psihopat močan katalizator hitrosti omenjeni spirali. Zaradi njega se tudi film modernosti giblje hitreje in hitreje. Njegovi primerni bivališči sta zasebno podjetništvo in politika. Glavni oviri pa sta mu demokratična država ter njeno pravo. Vendar se z razvojem država in pravo zdita manj in manj zmožni brzdati njegovo moč. Večji je razkorak med dejanskimi in željenimi vrednotami, več podpovprečnih ljudje prihaja na krmilo družbe, v državi in na področju prava. Njegova bolezen je moralna, torej duševna. Za takšno vesoljno bolezen zdravila ni. Poleg čiste oblike psihopatije pa lahko omenimo tudi *bordeline* stanje ter patološki narcizem. Pojav *bordeline* je velikanska izguba človeške nadarjenosti, saj napada predvsem ljudi z visoko inteligenco, ko blokira njihovo ustvarjalnost. Patološki narcizem je oblika psihopatije z obrnjeno sliko od, recimo *bordelina*: tu površinska ustvarjalnost prikrije pilitost in neusmiljenost neke osebnosti.

Na drugi strani spektra najdemo nadpovprečna človeška bitja, katerih duševno trpljenje je v odtujenem svetu doseglo takšne razsežnosti, da niso več sposobni vzdržati v odtujeni družbeni realnosti, v kateri, kot je dejal Sartre, so pekel drugi. To so posamezniki, ki so resignirali tako globoko, da so se odrezali od sveta, drugih in navsezadnje od sebe samih. S kroničnim odmikom od realnosti so se preselili v notranje svetove, nagnjene k padcu v nič in zato k psihoični izgubi stika z zunanjim svetom. Tu ne govorimo o shizofreniji kot takšni, ampak o eksogeni shizoidni osebnosti, katere trpljenje je danes izraz trpljenja celotnega sveta. Shizofrenija te vrste je bolezen našega časa.

Politični precep, ki smo ga omenili v začetku tega sestavka, lahko izrazimo v jeziku duševnega zdravja. Kdo bo obveljal v prihodnosti? Pohlepni in sebični psihopat? Višja oblika zavesti, poosebljena v shizoidnem posamezniku? Katera skupina bo imela večjo biološko in potemtakem višjo moralno moč? Še posebej zdravstvene delavce opozarjam, da bi tole lahko bil ustrezen in obenem še kar preprost način orientacije v modernem svetu.

Naj poskusim odgovoriti na to vprašanje kratko. O psihopatu smo dejali, da sta njegovi področji delovanja podjetništvo in politika. Ena izmed njegovih značilnih želja je očarati, pronicati, vplivati itd. Uspešen je predvsem *vis-a-vis* tistim, ki si takšne brezvestnosti niti predstavljati ne morejo. Psihopat se iz njih preprosto norčuje. Njegovi cilji so preprosti, sebični in končno samouničujoči. Ker so višji cilji nujno moralni, sam pa je izrazito nemoralno bitje, jih ne zmore imeti. Čeprav je lahko izvrsten katalizator procesa moralnega razkroja, je lahko le posnemalec, ne pa voditelj - razen mogoče kot hujskač ali demagog naj-

nižjega skupnega imenovalca (ne)moralnosti. Ustvarja ne nič, ampak le posnema prevladujoče družbene smeri. Ustvariti pomaga strašen svet, v katerem občutljiv posameznik nima druge izbire, kot da se skriva v svoj notranji svet. Eksistencialna filozofija, literatura in psihiatrija so od Kafke do Dostojevskega, od Camusa do Sartra, od R.D. Lainga do Guattarija vse izdelki tega notranjega sveta. Če jih beremo, začnemo kritično razumeti svetovni proces, ki ga katalizirajo psihopati. Ena oblika mentalne stiske je zdravilo (ne trpljenje) drugi obliki duševnega spačenja. Tu se namreč odvija boj. Pri tem boju pa je psihopat tisti, ki se počuti v tem svetu doma. Eksistencialni shizo se namreč umakne v enklave "veličastne osamljenosti," v notranje kroge tistih, ki so mu podobni.

Najprej je bila ta bitka le na področju literature. Pozneje je to postala filozofija. Medtem pa je psihopat upravljal s svetovnimi zadevami. Danes to postaja politični boj. Obstajajo gibanja, intelektualna in praktična, v katerih nadpovprečne vrste ljudi združujejo svoje sile.

III. DEL

Kot bi rekli ekologi: misli globalno in deluj lokalno! Medtem ko dojemamo splošne razsežnosti moderne bitke med dobrim in zlim, pa moramo delovati nadvse razločno. Pravica do zdravja je v vseh vidikih zadeva politike in prava. Brez družbenih pogojev, ki so njihov vzrok, se z večino fizičnih in duševnih bolezni danes ne bi srečevali. Potreba po uveljavitvi pravice do zdravja je torej odziv na te družbene okoliščine. Ta potreba je njihov simptom. V naslednjem delu tega spisa pa bi želel orisati sodobno mednarodnopravno ureditev glede pravice do zdravja.

IV. DEL

Marko Novak²

MEDNARODNOPRAVNI OKVIR PRAVICE DO ZDRAVJA

Drugi del razprave prinaša najpomembnejša določila o pravici do zdravja, ki so jih sprejela politična telesa univerzalnega pomena, in njihov prevzem v partikularno pravo. V tem smislu je uvod v to pisanje Splošna deklaracija o človekovih pravicah, sledita pa mednarodna pakta, ki sta izpeljavi načel iz deklaracije. Nato govorimo o posebni funkciji Svetovne zdravstvene organizacije in Evropske konvencije o človekovih pravicah. Končujemo s predstavitvijo odseva teh mednarodnih določil v domačem pravnem redu.

Organizacija združenih narodov. Preambula³ k ustanovni listini Organizacije združenih narodov je uvodni dokument, ki predstavlja najširšo in najobsežnejšo zaščito posameznika na mednarodnopravnem nivoju.⁴ Ekonomski in socialni svet je pod okriljem Organizacije združenih narodov v ta namen ustanovil Komisijo za človekove pravice⁵ s ciljem pripraviti posebno deklaracijo, ki bo podrobneje izvedla načela iz ustanovne listine. Tako je tudi prišlo do Splošne deklaracije o človekovih pravicah.

Splošna deklaracija o človekovih pravicah, ki jo je sprejela generalna skupščina Združenih narodov desetega decembra leta 1948, je najpomembnejši pravni dokument glede zaščite temeljnih človekovih pravic. Za pravico do zdravja pravimo, da je tako pomembna kot recimo pravica do življenja ali svobode. V vsakem primeru je zdravje temeljna človeška potreba, večinoma tako kot hrana in voda. Če bi izdelali nekakšno lestvico človeških vrednot, ki bi odsevale zgolj telesne potrebe, bi zdravje gotovo bilo nekje med življenjem in svobodo.

Deklaracija pomeni predvsem goreč poskus ustaviti nečloveška ravnanja iz druge svetovne vojne. Že na podlagi Hipokratove zaprisege in njene sodobne

izvedbe⁶ pa so zdravniki zavezani služiti zdravju. V ta namen so predvsem pomembni: 1., 2., 3., 6., 16., 22., in 25. člen deklaracije.

Seznam določil iz deklaracije pa ne vsebuje pravice do zdravja kot neko posebno pravico. Večina členov se nanaša na to pravico v posredni zvezi in tako ustvarja podlago za njeno zagotavljanje ali urejanje njenih izvedb, potem ko je enkrat priznana kot takšna. Vendar se 25. člen otipliveje približa njeni vsebini.

Prvi člen⁷ iz deklaracije omogoča vsakomur uživanje enakih pravic kot preostalim ljudem. Ni samo zaščita določene pravice enaka za vse, temveč so tudi vsebinski temelji za uveljavitev te pravice prav tako dostopni vsem. Prvi člen nadalje štiti pravico do zdravja vsakomur od rojstva naprej.

Člen dve⁸ zagotavlja pravico dobiti enakovredno strokovno pomoč ne glede na raso, spol, narodnost, vero, politično prepričanje, socialnoekonomsko stanje in osebno razmerje. Vse vrste razlikovanja so torej prepovedane. Ta člen tako določa pozitivno pravico pacienta, da ni žrtev nobenega razlikovanja, in negativno pravico zdravnika, da ne razlikuje v korist druge osebe.

Pravica do življenja je zagotovljena v tretjem členu.⁹ Ta se nanaša na fizično preživetje in omogoča človeškemu bitju živeti življenje polno osebne zadovoljitve. Pravica ne štiti posameznika pred nezakonitimi posegi, zato je dolžnost držav pristopnic, da varujejo svoje državljane pred zlorabami, ki ogrožajo njihovo življenje. Ker je smrt obratno sorazmerje življenja in je vse, kar ni smrt, tudi bolj ali manj povezano z vprašanjem človekovega zdravja, pripada pravica do zdravja notranjemu krogu sicer širše pravice do življenja. Pravica do zdravja pa postaja bolj in bolj pomembna tudi na področju prava okolja.

Šesti člen deklaracije¹⁰ daje posamezniku pravico biti subjekt vseh pravic, ki so predmet deklaracije. Ta člen pomeni neko vrsto formalne potrditve tiste pravice, ki je, recimo, že zajeta v vsebini neke pravne norme. V našem primeru velja, da ima pacient pravico do strokovne pomoči zdravnika, zdravnik pa dolžnost, da takšno pomoč nudi.

Tretji odstavek petnajstega člena¹¹ štiti zdravje družinskih članov. Posebna skrb je posvečena otroku kot temelju vsake družine.¹² Zdravje otrok je tako posebnega pomena.

Pravica do socialne varnosti, določena v dvaindvajsetem členu deklaracije,¹³ je človekova pravica tiste vrste, ki ima namen varovati človekovo dostojanstvo ter njegovo ekonomsko preživetje. Pravica zajema pravico do socialnega zavarovanja v primeru bolezni, materinstva, invalidnosti, starosti, nezaposlenosti in podpore revnim družinam.¹⁴ Takšna pravica je ena izmed temeljev za obstoj t.i. zdrave osebnosti.

V zvezi s petindvajsetim členom¹⁵ je potrebno poudariti, da pravica do zdravja ni pravica *per se*, temveč je - odvisna od različnih dejavnikov, ki opredeljujejo življenjski standard - predvsem ekonomska kategorija.¹⁶

Da bi se države podpisnice obvezale k prevzemu določb iz Splošne deklaracije o človekovih pravicah v njih notranjo zakonodajo, je generalna skupščina Organizacije združenih narodov sprejela dva pakta. Ta sta podrobnejši izdelavi načel iz deklaracije. V vsakem izmed njiju je predviden model nadzora, ki skrbi za pravilno izvajanje njunih določil.¹⁷

Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (generalna skupščina Organizacije združenih narodov, New York, 16. februar 1966) v devetem¹⁸ (pravica do socialne varnosti) ter desetem členu¹⁹ (varstvo družine) pomeni podrobnejšo izdelavo ter obvezo k določilom, ki sicer izvirajo iz deklaracije. Dvanajsti člen²⁰ pakta je razvil nadaljnje korake k pravici, ki se sicer

nahaja v petindvajsetem členu deklaracije. Jugoslavija je ratificirala Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah leta 1971.²¹

Generalna skupščina OZN je sprejela Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah isti dan, kot prej omenjeni pakt. Vsebinske določbe glede varovanja zdravja so: zaščita pravice do življenja in prepoved izvršitve smrtne kazni v primeru nosečnic in mladoletnikov (šesti člen),²² prepoved medicinskih poskusov na človeških bitjih (sedmi člen),²³ štiriindvajseti člen varuje pravice otrok, triindvajseti pa se nanaša na varstvo družine. Jugoslavija je ratificirala ta pakt leta 1971.²⁴

Svetovna zdravstvena organizacija (WHO). Organizacija združenih narodov je ustanovila Svetovno zdravstveno organizacijo (WHO)²⁵ z namenom pospeševati varovanje zdravja ljudi s celega sveta v določnejši obliki, kot to, na primer, narekujejo pravni dokumenti. WHO je posebna izpeljanka sedeminpetdesetega člena ustanovne listine Organizacije združenih narodov. Statut organizacije je leta 1946 opredelil zdravje kot "stanje telesne, duševne in socialne blaginje" ter ne samo odsotnost bolezni ali invalidnosti. Pravica do najvišje možne ravni zdravja brez vsakršnih razlikovanj pripada vsakomur. Glede na določila statuta so se vlade držav podpisnic zavezale poskrbeti za primerne zdravstvene ukrepe, in s tem v tem pogledu prevzele odgovornost do svojih državljanov.²⁶

Evropska konvencija. Rimsko konvencijo o zaščiti pravic in temeljnih svoboščin so sprejeli četrtega novembra leta 1950. Konvencija je pravni dokument partikularnega prava, ki zavezuje države članice Evropskega sveta. Med drugimi pravicami konvencija ščiti pravico do življenja, svobode in varnosti, zaščito družine ter poleg njih vsebuje tudi prepoved torture, nečloveškega ravnanja in kaznovanja. Ob samih načelnih razglasitvah pa vsebuje tudi konkretne dolžnosti in zagotovila za njihovo izvrševanje.²⁷

Pravna ureditev pravice do zdravja v Sloveniji. Nova neodvisna republika Slovenija je proglasila pravico do zdravja za temeljno človeško pravico, ki jo varuje ustava. Določba nove slovenske ustave iz leta 1992, ki se izrecno nanaša na zaščito človekovih pravic, se nahaja v petem členu.²⁸ Ustava zavezuje državo k varstvu človekovih pravic vključno s pravico do zdravja, in tako prevzema načela iz Splošne deklaracije o človekovih pravicah.

Osemnajsti člen²⁹ nadrobneje izpeljuje načelo iz deklaracije Organizacije združenih narodov in sedemnajstega člena Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah glede vprašanja medicinske etike. Tortura - mednarodni dokumenti jo opredeljujejo kot vsakršno dejanje, s katerim kak državni uslužbenec namenoma povzroči resne telesne ali duševne bolečine ali trpljenje drugemu z namenom izsiliti od njega ali nje priznanje ali izjavo - prav gotovo nasprotuje pravici do zdravja.³⁰

Pravica do ugovora vesti³¹ se nahaja v šestinštridesetem členu³² ustave. Glede pravice do zdravja ima takšen ugovor dva pomena: prvič - v primeru pacienta velja, da ima ta pravico, da razpolaga s svojim življenjem in zatorej tudi z zdravjem, čeprav sta po drugi strani življenje in zdravje varovani s to isto ustavo. Drugič - glede dolžnosti zdravnika pa to pomeni, da z ugovorom vesti ne odgovarja samo zakonu - ta v skladu z ustavo lahko odloča o obstoju ugovora vesti na sploh - ampak tudi tisti obliki vesti, ki mu jo narekujeta etika ter morala.³³ Kljub temu pa zdravniku ta isti zakon omogoča, da prečka "etične in moralne sodbe večine" in sledi klicu svoje lastne vesti.

Najpomembnejša določba ustave v zvezi z zdravstvenim varstvom³⁴ je gotovo splošna določba enainpetdesetega člena.³⁵ Ta pomeni utelešenje petindvajsetega in dvanajstega člena Splošne deklaracije o človekovih pravicah

ter Mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih ter kulturnih pravicah. Zakon o zdravstvenem varstvu in zavarovanju, ki uvaja obliki obveznega in prostovoljnega zdravstvenega zavarovanja, pa pomeni konkretizacijo te ustavne norme. Pravica do zdravstvenega varstva pripada vsakomur, sredstva za zaščito brezdomcev in tujcev pa mora priskrbeti proračun.

Najprepričljivejše zagotovilo za upoštevanje tako ustavnih določb kot določb zakonov s področja zdravstvenega varstva so gotovo sankcije, ki jih predvideva kazenski zakon v primeru kaznivih dejanj. Bivši jugoslovanski kazenski zakon³⁶ je vseboval vrsto kaznivih dejanj v zvezi s pravico do zdravja: neupoštevanje zdravstvenih predpisov med epidemijo,³⁷ neupravičena proizvodnja in promet z mamili,³⁸ omogočanje uživanja mamil,³⁹ ne ravnanje po predpisih za zatiranje bolezni pri živalih in rastlinah⁴⁰ so bila bolj tipična kriminalna dejanja.

V posebnem delu kazenskega zakona Jugoslavije pa se je - sicer na vidnem drugem mestu - nahajala skupina Kaznivih dejanj zoper človečnost in mednarodno pravo.⁴¹ V skladu z Ženevsko konvencijo je vsaka država podpisnica dolžna vključiti določbe konvencije v listo kaznivih dejanj domačega kazenskega zakona.

Res je, da je bil še do nedavno veljavni slovenski kazenski zakon iz leta 1977⁴² v primeru kaznivih dejanj, ki so se nanašala na področje zdravstvenega varstva določnejši. Iz tega lahko sklepamo, da je zakonodajalec zaupal to področje bivšim republikam, da izdelajo takšna pravila, ki bi bolj ustrezala lokalnim razmeram, kot pa bi bilo to urejeno na zvezni ravni. Ker je Slovenija pred kratkim sprejela nov kazenski zakon, bomo kmalu spregovorili tudi o morebitnih razlikah med staro in najnovejšo ureditvijo s tega področja.

Novi slovenski kazenski zakon⁴³ sicer prinaša nekatere nove oblike kaznivih dejanj,⁴⁴ v glavnem pa gre za manj obsežno poglavje,⁴⁵ kot je bilo tisto iz "časov socializma". Snovalci novega zakona pa so skupino Kaznivih dejanj zoper človečnost in mednarodno pravo, ki se je prej nahajala na drugem mestu ureditve posebnega dela zveznega kazenskega zakona, potisnili na konec novega zakona. Namen takšne poteze zakonodajalca nam sicer ni znan, toda zdi se presenetljivo, da so to storili v času najhujših (ne)človeških pohodov zla na Balkanu. Vse kaže, da nas vojna ni veliko naučila, mogoče pa smo jo hoteli le pozabiti in izriniti iz naših, zdaj seveda "neodvisnih", misli. Vendar pa je zakonu po drugi strani v opravičilo to, da prinaša nekatere novosti, ki jih je Slovenija v skladu z določbami mednarodnopravnih dokumentov dolžna sprejeti, če se hoče vključiti v tokove "civilizirane" mednarodne skupnosti.⁴⁶

- ¹ Boštjan M. Zupančič, dipl. prav.(Lab.), LL.M., S.J.D. (Harv.), profesor prava (ZDA); profesor pravne filozofije, kazenskega prava in kazenskega postopka, Univerza v Ljubljani; sodnik ustavnega sodišča Slovenije.
- ² Ta del sestavka je pripravil Marko Novak, dipl. prav. (Lab.), LL.M. (Univerza Georgetown, ZDA).
- ³ "Ljudje Združenih narodov smo odločeni:
...znova potrditi vero v temeljne človekove pravice, v dostojanstvo in vrednost človekove osebnosti, v enake pravice moških in žensk, velikih in majhnih narodov... - PREAMBULA K USTANOVNI LISTINI ZDRUŽENIH NARODOV.
- ⁴ JURAJ ANDRASSY, MEĐUNARODNO PRAVO 225, ŠKOLSKA KNJIGA, ZAGREB (1971).
- ⁵ Človekove pravice, ki jih štejejo za jedro ustavnopravnih sistemov vseh civiliziranih držav, odsevajo ideje Johna Locka, Montesquieuja, Rousseauja in drugih političnih filozofov. Na prizorjše prava so vstopile ob koncu osemnajstega stoletja. Takrat so tudi odprle vprašanje odnosa med državo in posameznikom in seveda stale ob boku slednjega. Človekove pravice so tako prebile meje gole filozofije in morale ter pritegnile pozornost pozitivnega prava. Temeljna ideja za sprejem pojma človekove pravice v ustavnopravni jezik je bila v tem, da se državo pri posegu v (človekove) pravice posameznika pravno omeji. Ustave so potemtakem sprejeli z namenom zaščite državljanov pred nasiljem države. - NOVA USTAVNA UREDITEV REPUBLIKE SLOVENIJE 42, PRIROČNIK, URADNI LIST REPUBLIKE SLOVENIJE, LJUBLJANA (1992).
- ⁶ Ženevska zaobljuba, ki so jo sprejeli septembra leta 1948 ter dopolnili v Sydneyju (1968) in Benetkah (1983), je temeljni dokument Svetovnega zdravniškega združenja. Imajo jo za Hipokratovo prisego - nanaša se na helenistična etična načela v zvezi z zdravniške službo - prevedeno v jezik modernega časa. Kljub temu pa je novejša izvedba v primerjavi s starejšo predhodnico krajša in posvetno usmerjena: bogove je zamenjala zdravnikova čast. - ANTON DOLENC, MEDICINSKA ETIKA IN DEONTOLOGIJA 44, ZALOŽBA TANGRAM, LJUBLJANA (1993).
- ⁷ "Vsakdo se rodi svoboden in z enakim dostojanstvom ter enakimi pravicami. Razum in zavest pripadata vsakomur, in ljudje naj si bodo bratje." Prvi člen SPLOŠNE DEKLARACIJE O ČLOVEKOVH PRAVICAH.
- ⁸ "Vsakdo uživa pravice in svoboščine, določene v tej deklaraciji, ne glede na raso, barvo, spol, jezik, vero, politično in drugo prepričanje, narodnost ali družbeni status, bogastvo, rojstvo ali katero koli drugo okoliščino. Razlikovanje v zvezi s političnim ali pravnim redom ali pa mednarodnim položajem države ali ozemlja, ki mu nekdo pripada, ne glede na to ali je država ali ozemlje neodvisno, pod skrbništvom, neavtonomno ali omejeno v svoji suverenosti ni dovoljeno." Drugi člen; *id.*
- ⁹ "Vsakdo ima pravico do življenja, svobode in osebne varnosti." Tretji člen deklaracije; *id.*
- ¹⁰ "Vsakdo ima povsod pravico do pravne osebnosti". Šesti člen; *id.*
- ¹¹ "Družina je naravna in temeljna celica družbe in sta jo družba in država dolžni ščititi." Šestnajsti člen deklaracije; *id.*
- ¹² "Družino ustvari otrok; ni družine brez otroka." Drugi člen slovenskega ZAKONA O ZAKONSKI ZVEZI IN DRUŽINSKIH RAZMERJIH.
- ¹³ "Kot član družbe ima vsakdo pravico do socialne varnosti in je s pomočjo skupnosti in mednarodnega sodelovanja ter v skladu s pravnim redom in sredstvi države upravičen do ekonomskih, socialnih in družbenih pravic, ki so nujno potrebne dostojanstvu in svobodnemu razvoju njegove ali njene osebnosti." Dvaindvajseti člen, *supra* opomba 5.

¹⁴ Pojem socialne varnosti je oblikovala Mednarodna organizacija dela. Po letu 1944 je philadelphijska deklaracija pojem socialnega zavarovanja nadomestila s pojmom socialne varnosti. Glede minimalnih standardov je sistem socialne varnosti opredelila konvencija št. 102. Jugoslavija je konvencijo ratificirala leta 1952. - NOVA USTAVNA UREDITEV REPUBLIKE SLOVENIJE, *supra* opomba 3, str. 85.

¹⁵ "1. Vsakdo ima pravico do takšnega življenjskega standarda, ki omogoča njemu ali njej, njega ali nje družini zdravje ter blaginjo - to vključuje hrano, obleko, stanovanje, zdravniške in potrebne socialne usluge - pravico do zaščite v primeru brezposelnosti, bolezni, nesposobnosti za delo in upravljanje, starosti in drugih nezmožnosti pridobiti si življenjske potrebščine zaradi okoliščin, neodvisnih od njega, nje volje.

2. Materinstvu in otroštvu se posvečata posebna skrb in pomoč. Vsi otroci, ki so rojeni v zakonu ali izven, imajo pravico do socialne varnosti." Petindvajseti člen, *supra* note 5.

¹⁶ Prva konferenca o pospeševanju zdravja je leta 1986 v Ottawi poudarila, da je izboljšanje nivoja zdravja odvisno od števila različnih pogojev vse od miru, primerne bivališča, izobrazbe, prehrane, primernih plač, trdnega ekosistema, previdnega črpanja naravnih virov in socialne pravičnosti ter enakosti vseh. - *Id*, str. 86.

¹⁷ Pakt o ekonomskih in kulturnih pravicah zahteva od podpisnic, da pošiljajo poročila o izvajanju prevzetih določil Ekonomskemu in socialnemu svetu Organizacije združenih narodov. Medtem pa je nadzor v Paktu o državljskih in političnih pravicah podrobnejši in temljitejši. Poseben odbor osemnajstih članov, ki pripadajo državam podpisnicam, je namreč zadolžen, da pregleduje poročila o izvajanju določil iz pakta. - ANDRASSY, *supra* opomba 2, str. 277.

¹⁸ "Države članice tega pakta priznavajo vsakemu pravico do socialne oskrbe, ki vključuje tudi socialno zavarovanje." Deveti člen MEDNARODNEGA PAKTA O EKONOMSKIH, SOCIALNIH IN KULTURNIH PRAVICAH.

¹⁹ "Države članice tega pakta priznavajo, da:

1. je družina - naravna in temeljna celica družbe - deležna posebne zaščite in pomoči v obdobju njenega oblikovanja, ko starša prevzemata odgovornost za razvoj otrok. Par sklene zakonsko zvezo prostovoljno;

2. matere so določen čas pred rojstvom in po njem pod posebnim varstvom. Zaposlene matere imajo v tej dobi pravico do plačanega dopusta in primerne pomoči iz socialnega zavarovanja;

3. izvajajo posebne ukrepe, ki so potrebni za pomoč in varstvo otrok ter mladine brez vsakršnega razlikovanja glede na družinsko ali drugo poreklo. Otroci in mladina so zaščiteni pred oblikami ekonomskega in socialnega izkoriščanja. Delo, ki škodi morali, zdravju, življenju in normalnemu razvoju otrok je z zakonom prepovedano. Države morajo opredeliti starostno mejo, zato da lahko dovolijo plačano delo otrok." Deseti člen pakta; *id*.

Slovenska ustava vsebuje določbo o varstvu zakonske zveze in otrok v triinpetdesetem členu, petinpetdeseti člen pa so sprejeli z namenom omogočiti staršem svobodno izbiro o rojstvu svojih otrok. Člen ponuja različna mnenja glede ureditve splava, vendar pa o tem problemu tu ne razpravljamo.

Pravica do socialnega varstva pa se nahaja v petdesetem členu slovenske ustave.

²⁰ "1. Članice tega pakta priznavajo pravico do telesnega in mentalnega zdravja vsakomur.

2. Ukrepi za realizacijo pravice iz prejšnjega odstavka so:

- zmanjšati število mrtvorojenih otrok in njihove stopnje umrljivosti ter jim zagotoviti zdrav razvoj;
 - izboljšati vse oblike higiene okolja kot tudi industrijske higiene;
 - preprečevati in zdraviti epidemije, profesionalne in druge bolezni;
 - ustvariti okoliščine za zagotovitev ustrezne pomoči vsem ljudem v primeru bolezni."
- Dvanajsti člen; *id*.

²¹ Uradni list Jugoslavije 1971/17. Če ni podpisala pakta ob kakšni drugi priložnosti, veže Slovenijo pravno, kot članico OZN in naslednico neke druge države, podpis bivše Jugoslavije.

²² "1. Pravica do življenja je nedeljiva s človekovo osebnostjo in jo mora varovati zakon. Nihče ne sme nikomur vzeti življenja protipravno.

...3. Ko je odvzem življenja genocid, nobeno določilo tega člena ne podeljuje državi članici tega pakta pravico, da se izogne obveznostim iz Konvencije o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida.

...5. Smrtno kazen sodišče ne sme izreči za zločine, ki so jih storile osebe mlajše od osemnajst let in ne izvršiti zoper nosečnice." Šesti člen MEDNARODNEGA PAKTA O DRŽAVLJANSKIH IN POLITIČNIH PRAVICAH.

²³ "Nikogar se ne sme izpostaviti torturi ali krutemu, nečloveškemu ali ponižujočemu kaznovanju ali ravnanju. Prepovedano je izvajati medicinske ali znanstvene poskuse brez privolitve tistih, nad katerimi te poskuse izvajajo." Sedmi člen; *id.*

²⁴ Uradni list Jugoslavije 1971/7.

²⁵ Statut organizacije, ki ga je pripravila Mednarodna zdravstvena konferenca, so sprejeli leta 1947. Svetovna zdravstvena organizacija lahko sprejema različne mednarodne konvencije z dvetretjinsko večino vseh članov. Podpis konvencije pa seveda zavezuje samo tiste države, ki so jo podpisale. ANDRASSY, *supra* opomba 2, str. 417.

²⁶ *Supra* opomba 3, str. 86.

²⁷ Komisijo za človekove pravice so ustanovili z namenom nadzora nad pritožbami držav, skupin kot tudi posameznikov v primeru kršitev določil konvencije. Sodišču za človekove pravice pa so s konvencijo določili, da sodi v primeru pritožb držav ali komisije za človekove pravice, če ta ni zmožna rešiti posamezne zadeve sama. - ANDRASSY, *supra* note 3, str. 232-33.

²⁸ "Država na svojem ozemlju varuje človekove pravice in temeljne svoboščine." - Peti člen USTAVE REPUBLIKE SLOVENIJE.

²⁹ Nihče ne sme biti izpostavljen mučenju, nečloveškemu ali ponižujočemu kaznovanju ali ravnanju. Na ljudeh je prepovedano delati medicinske ali druge znanstvene poskuse brez njihove privolitve." - Osemnajsti člen ustave. *Id.*

³⁰ Ta ustavna določba je še posebno pomembna na področju policije, izvrševanja kazenskih sankcij, na vojaškem področju, v šolah in v primeru takih posebnih oblik zdravljenja, kot je to recimo obvezno zdravljenje ali pa obvezno hranjenje oseb, ki gladovno stavkajo itd. - NOVA USTAVNA UREDITEV SLOVENIJE, *supra* opomba 3, str. 53.

³¹ Pojem ugovora vesti izhaja iz precepa, v katerega zaide posameznikova vest, ko se mora ta odločiti med svojo moralno pokončnostjo in silo zakona. *Id.*, str. 82.

³² "Ugovor vesti je dopusten v primerih, ki jih določi zakon, če se s tem ne omejujejo pravice in svoboščine drugih oseb." - Šestinsirideseti člen ustave; *id.*

³³ GLEJ DOLENC, MEDICINSKA ETIKA IN DEONTOLOGIJA, *supra* opomba 4, str. 56, kjer trdi, da je šestinsirideseti člen slovenske ustave s stališča zdravnikov nujno *lex imperfecta*.

³⁴ Zdravstveno varstvo zajema celovit sistem družbenih in ukrepov posameznikov z namenom pospeševati, ohraniti ter vzpostaviti zdravje. Sprejem te določbe je dopolnitev pravice do zdravstvenega zavarovanja. - *Supra* opomba 26, str. 86.

³⁵ "Vsakdo ima pravico do zdravstvenega varstva pod pogoji, ki jih določa zakon. Zakon določa pravice do zdravstvenega varstva iz javnih sredstev. Nikogar ni mogoče prisiliti k zdravljenju, razen v primerih, ki jih določa zakon." - Enainpetdeseti člen ustave (v kurziv M.N.), *supra* opomba 28.

³⁶ Kazenski zakon SFRJ, Uradni list SFRJ, št. 44-654/76.

³⁷ 244. člen. Ta kazniva dejanja s skupnim naslovom Kazniva dejanja zoper druge družbene vrednote (244. - 247. člen) so se nahajala v posebnem poglavju ob koncu posebnega dela kazenskega zakona SFRJ. *Id.*, str. 170.

³⁸ 245. člen. *Id.*

³⁹ 246. člen. *Id.*

⁴⁰ 247. člen. *Id.*

⁴¹ Genocid (141. člen), vojno hudodelstvo zoper civilno prebivalstvo (142. člen), vojno hudodelstvo zoper ranjence in bolnike (143. člen), vojno hudodelstvo zoper vojne ujetnike (144. člen), organiziranje skupine in spodbujanje h genocidu in vojnim hudodelstvom (145. člen), protipravno

pobijanje in povzročanje ran sovražniku (146. člen), protipravno jemanje stvari ubitim in ranjenim na bojišču (147. člen), uporaba nedovoljenih bojnih sredstev (148. člen), kršitev parlamentarčeve pravice (149. člen), surovo ravnanje z ranjenci, bolniki in vojnimi ujetniki (150. člen), zloraba mednarodnih znamenj (153. člen), rasno in drugo razlikovanje (154. člen), spravljanje v suženjsko razmerje in prevoz oseb v suženjskem razmerju (155. člen). *Id.*, str. 121-27.

⁴² Uradni list SRS, št. 12-618/77.

⁴³ Ker zakon v času tega pisanja še ni bil sprejet, smo upoštevali PREDLOG KAZENSKEGA ZAKONA REPUBLIKE SLOVENIJE, POROČEVALEC DRŽAVNEGA ZBORA REPUBLIKE SLOVENIJE, LJUBLJANA, AVGUST 1994, ŠT. 31 (tretja obravnava), ki pa v delu, ki nas tu zanima, ni doživel sprememb.

⁴⁴ Novosti so: nedovoljena presaditev delov človeškega telesa (191. člen), malomarno opravljanje lekarnarske dejavnosti (192. člen) ter proizvodnja in promet škodljivih sredstev za zdravljenje (193. člen). Kazniva dejanja prenašanja nalezljivih bolezni (188. člen) - mogoče ta člen zajema vse možne oblike kaznivih dejanj v zvezi z nalezljivimi boleznimi, ki so bile v starem zakonu podrobnejše urejene?, opustitev zdravstvene pomoči (189. člen), malomarno zdravljenje (190. člen) - prej je to bilo "nevestno zdravljenje," - proizvodnja in promet zdravstveno oporečnih živil in drugih izdelkov (194. člen) in nevestno pregledovanje mesa za prehrano (195. člen), pa so bili že zajeti s staro ureditvijo. Neupravičena proizvodnja in promet za mamili (196. člen) ter omogočanje uživanja mamil (197. člen) pa sta bila tedaj predmet zvezne ureditve. *Id.*, str. 26-28.

⁴⁵ Z novo ureditvijo so izpustili kazniva dejanja neupoštevanja zdravstvenih predpisov med epidemijo (117. člen), prenašanja spolnih bolezni (118. člen), zaposlitve nalezljivo bolnih ali okuženih (119. člen), mazaštvo (124. člen), postrežbo mladoletnikom z alkoholnimi pijačami (125. člen) ter huda kazniva dejanja zoper človekovo zdravje (126. člen). *Supra* opomba 42, str. 290-94.

⁴⁶ Tu gre za nove pojme kaznivih dejanj, kot so: neupravičena odložitev repatriacije vojnih ujetnikov (384. člen), mednarodni terorizem (389. člen), ogrožanje oseb pod mednarodnim varstvom (390. člen), jemanje talcev (391. člen) ter piratstvo (392. člen). *Supra* opomba 43, *id.*, str. 50-52.

Provincia di Lubiana

Capitanato distrettuale: Longarico

Internati civili : Comune Stari trg presso Lož

Concentramento : U S T I C A

No.	Nome e cognome	Paternita	Maternita	Luogo e data di nascita domicilio	Data del fermo	Motivo
1.	Anto 318 Antonio 3/2540	+ Francesco	+ Agnese Ponuda	Vrh 1 4.12.1899 Nadlesk 14	5.6. 1942	preven- tivo
2.	Gregorio Leopoldo 3/2540	+ Francesco	Tereza Sterle	Nadlesk 1 12.11.1917 Nadlesk 1	5.6. 1942	- "
3.	Gregorio Giovanni 3/2540	+ Francesco	Tereza Sterle	Nadlesk 1 22.12.1921 Nadlesk 1	5.6. 1942	- "
4.	Gregorio Indrivo 3/2540	Francesco	+ Francesca Kraševac	Nadlesk 9 20.9.1914 Nadlesk 9	5.6. 1942	- "
5.	Intihar Francesco 2/2540	+ Francesco	+ Magdalena Nalec	Nadlesk 36 3.7.1912 Nadlesk 36	5.6. 1942	- "
6.	Intihar Francesco 3/2540	Francesco	Tereza Nalec	Nadlesk 5 11.9.1900	5.6. 1942	- "
7.	Komider Giacomo 2/2540	+ Giacomo	Maria Lokšan	Nadlesk 29 28.6.1915 Nadlesk 29	5.6. 1942	- "
8.	Koren Giacomo 3/2540	+ Giacomo	Francesca Cvetec	Nadlesk 39 8.6.1922 Nadlesk 39	5.6. 1942	- "
9.	Modic Stanko 3/2540	Carolo	Francesca Sunrada	Podcerkev 9 16.9.1923 Podcerkev 9	5.6. 1942	- "
10.	Okolič Giovanni 3/2540	Francesco	Maria Mulec	Nadlesk 26 25.11.1914 Nadlesk 26	5.6. 1942	- "

FORMAZIONE M.V.A.C.

PUDOB

STAZIONE CC.RI
STARI TRG

15. concordia L. 11.5. 1943 V.

IL BRIGADIERE A. P.

Comandante la stazione
(Freg. Radio)COMANDO PRESIDIO MILITARE
STARI TRGIL COMANDANTE DEL PRESIDIO
(Ten. Angelo Tognini)

Tone Avsec

ŠE O FRANCU KRAMARIČU IN RAZMERAH V LOŠKI DOLINI MED ITALIJANSKO OKUPACIJO

V vaši cenjeni reviji je bil januarja 1993 objavljen članek gospoda Janeza Kebeta, s katerim je poskušal rehabilitirati soorganizatorja bele garde v Loški dolini leta 1942 Franca Kramariča, kaplana v Starem trgu pri Ložu.

Za nepoznavalca tedanjih dogodkov je poskušal v obliki razprave dokazati, da je bil kaplan Kramarič po nedolžnem umorjen. Hkrati je skušal obračunati s pisci zgodovine narodnoosvobodilnega boja, zlasti s pokojnim novinarjem in pisateljem Francijem Strletom. Za osvetlitev tedanjih dogodkov je potrebno upoštevati zlasti dokumente sovražnika (okupatorja in vaških straž), pa tudi druge vire, literaturo in spominsko gradivo, česar pisec Janez Kebe ni upošteval. Zato navajam nekaj podatkov, ki vlogo kaplana Kramariča osvetljujejo v drugačni luči in nekatere od teh gospod Kebe gotovo pozna.

Njegov očitek, da v "Loški dolini med NOB" nisem navedel literature in virov (znanstvenega aparata) drži le v toliko, da je opombo 35 tipkarica verjetno nehote spregledala, in tudi jaz. Ker rokopisa nisem v celoti ohranil, mu te opombe nisem mogel posredovati. To sem v odgovoru gospodu Kebetu omenil, pa tudi to, da sem podatek vzel iz spominskega gradiva "Notranjska med NOB". H komentarju, kaj naj bi k temu rekel zgodovinar, moram reči, da sem sam prebral veliko člankov, prispevkov in knjig, v katerih se najdejo takšne ali drugačne napake, ki pogostokrat nastanejo zaradi naglice ipd. Naj takoj omenim, da tudi besedilo gospoda Kebeta ni izjema. Tako med drugim piše, da je Anton Hace - Točkov Tone iz Podcerkve umrl spomladi 1989. V matični knjigi umrlih za območje Ljubljana je pod zaporedno številko 1779 za leto 1988 vpisan Hace Anton, umrl 24. junija 1988 ob 8.20 uri. Seveda se take napake piscu ne štejejo v dobro in vsakdo si prizadeva, da takšnih napak ni ali pa da jih je čim manj. Veliko hujša napaka pa je, če pisec, ki hoče nekaj dokazati, odbere le nekaj podatkov in ne upošteva primarnih virov. Zato jih nekaj navajam. O Kramaričevem sodelovanju pri organiziranju bele garde v Loški dolini zasledimo podatek v poročilu kaplana Toneta Duhovnika¹: Pregled protikomunističnega dela od januarja do oktobra 1942, v katerem navaja, da je v času od 17. januarja obiskal naslednje kraje odnosno občine in župnije: "...II. v času od 23.I. do 31.I.: ...Stari trg: Presetnik², župnik, Lušin, kaplan,... ...X. 29.-30.5.:... Stari trg: Presetnik- Kramarič-Kržič³... Od teh so od komunistov bili ubiti: ...Kramarič, kaplan v Starem trgu..." (Cit. Arhiv AS- AINZ (Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana), DMB, f.120, dok. st. 69120).

O organiziranju belogardističnih Vaških straž in o razmerah na Notranjskem med veliko italijansko "roško" ofenzivo pa dokaj podrobno opisuje dekan Matija Škrbec⁴ takole:

"Pot po Notranjskem od 17. do 23. avgusta 1942. Radi ustanovitve Vaških samoobrambnih straž sem odpotoval na Notranjsko v nedeljo z brzovlakom, prišel brez večjih težav v Cerknico in naprej. Med potjo sem ugotovil sledeče: ...Vaške straže: težko je z organizacijo le teh, ker so mlajši fantje skoro vsi odpeljani. Iz Dan 30 fantov, naših, Kozarišč 32, iz Nadleska 25, iz Šmarate 8.

Če bi se fantje vrnili, za kar je bilo že ponovno zaproseno,⁵ bi partizanstvo iz tega konca kmalu izginilo. Treba bo orožja in poštenega ter odločnega oficirja. Sedaj je za Vaško stražo priglašanih 52 ljudi, od katerih je orožje dobilo 24. Kadar g. Presetnik, ki sedaj županuje, župnikuje in Vaškim stražam v tej občini poveljuje⁶, prosi pri komandi za orožje, dobi stalni odgovor: Domanil!.....Za uspešen nastop Vaške straže bi bilo nujno potrebno: povratek interniranih mlajših ljudi, avtomatično orožje in bombe za pregon in oficir, ki naj s tehničnim znanjem vlije fantom poguma in samozavesti, obenem pa vsaj v tem oziru preobteženega g. župnika razbremeni.

Splošni vtis: ...Vaške straže trpijo radi počasnega postopanja od strani Italijanov, ki ljudem ne zaupajo orožja...

Pri Vaških stražah v tem območju bo treba paziti na to, da bodo imele na razpolago dovolj avtomatičnega orožja v svrhu ofenzivne akcije ter tehnično izvežbane oficirje, ker so vse do sedaj pod vodstvom nestrokovnjakov, v kolikor ne dela izjeme Bloška ravan, kjer vodi z lovsko tehniko vso zadevo tamkajšnji župnik⁷, ki napoveduje brakado za partizani kakor hitro bo dovolj pušk..." (Cit. AINZ, DMB, f. I20, dok. st. 69I2I-27).

Med tem časom je Loška dolina doživljala strahotne trenutke. Na njenem jugovzhodnem delu je bilo stičišče treh sovražnih formacij: enot divizije sardinskih grenadirjev, Fabbrijevih enot iz V. armadnega zbora, ki je prodiral prek Gorskega Kotarja, in enot XI. grupacije GaF (Guardia alla Frontiera). Zlasti slednje so na območju občine Loške doline morale, požigale, zapirale in odganjale v internacijo moške, ženske in otroke ter plenile in ropale. Dekan Škrbec je v že citiranem poročilu zapisal: "Do sedaj je ustreljeno po vsej občini po italijanski uradni statistiki 192 talcev. Občinska, ki je obsegala samo one, ki so bili pokopani na pokopališču, jih je zaznamovala v ponedeljek 17. avgusta cca 150 z Babnim poljem. Pobitih je bilo na primer samo iz Babnega polja 42 ljudi, v Ložu 32. Vprašanje pa je še, če bo gornja statistika držala, ker se govori, da jih je še mnogo po gozdovih⁸... Italijani so mnogim mrtvecem oropali ves denar in vlekli čevlje z nog, zlasti še, ker so nekateri v upanju na internacijo vzeli s seboj mnogo denarja in boljšo obleko. Ljudje, ki so ta dan preživel, so vsi pripovedovali, da je bilo strašno. Stari moški so jokali kot otroci... Med ubitimi partizani je tudi župan Mlakar, ki so ga ubili skupaj z njegovima dvema hčerama in baje tudi sinom v njegovi rojstni vasi - Iga vas. Nato so ga vrgli na voz, ki ga je potem zapeljal v Lož na pokopališče⁹..."

Iz navedenega je dovolj jasno razvidno, kdo je bil organizator kolaboracionističnih Vaških straž oziroma MVAC (Milizia volontaria antikomunista), kakor so jih imenovali italijanski okupatorji. Sodelovanje župnika Presetnika z okupacijsko oblastjo pa sega daleč nazaj. Bilo pa je zelo prikrito. To je razvidno iz korespondence župnika Presetnika s komisarjem okrajnega glavarstva Logatec fašistom Umberto Rosinom in iz poročila slednjega o političnem položaju v Loški dolini E. Grazioliju, visokemu komisarju za Ljubljansko pokrajino. Za Osvobodilno fronto slovenskega naroda se je že do spomladi 1942 opredelilo skoraj tričetrť prebivalstva Loške doline. Vanjo se je vključil tudi župan Jože Mlakar in skoraj vsi odborniki, ki so bili leta 1938 na občinskih volitvah izvoljeni na listi KDG (Kmečko delavskega gibanja). Fašistična oblast je to kmalu začutila in je pripravljala odstranitev župana Mlakarja in postavitve novega župana oziroma izrednega komisarja. Komisar okrajnega glavarstva Logatec Rosin je 30. marca 1942 poslal visokemu komisariatu predlog za imenovanje novega župana, t.j. g. F.K. iz Loške doline, z utemeljitvijo, da se "je izkazal z dobrim moralnim in političnim vedenjem". (Cit. dopis OGL [Okrajno glavarstvo Logatec]

st. 60/RP, AINZ, VK [Visoki komisariat], f. 20.). Zadeva se je zavlekla verjetno zaradi vse večje aktivnosti partizanov, ki so tedaj že stalno nadzorovali prometne zveze, in nastanka osvobojenega ozemlja 1942, ki je trajalo do konca julija.

12. maja so borci Zidanškovega bataljona osvobodili Loško dolino¹¹. O dogodkih v dolini po 12. maju in ponovnem vdoru italijanskega vojaštva 16. maja je poročal 19. maja komisar Rosin Grazioliju takole: "Očividno je, da so uporniki prišli v Stari trg zvečer 12. maja t.j. malo za odhodom oddelka GaF, ki je prišel na pomoč karabinjerjem in financarjem... Partizanske patrulje, katerim so se pridružili razni komunisti v kraju, so patruljirale v Starem trgu in Ložu vso noč. Naslednjega dne so patrulje klicale v zbor mladeniče in može in so z orožjem grozili najbolj omahljivim... Razni mladeniči in starejši ljudje, belogardisti, ki niso imeli časa, da bi zbežali kot mnogi drugi so bili prisiljeni prisostvovati zborovanju pod smrtno grožnjo¹². ...Hiša družine Z. iz Iga vasi, v kateri je bila voditeljica kmečkih gospodinj (Massaie rurale), ki so jo partizani ubili v mesecu marcu, je bila popolnoma uničena¹³. Na srečo so preostalih sedem članov družine naši vojaki premestili nekaj ur pred prihodom band¹⁴.

Prebivalci niso prejeli nobenega ukaza za izročitev živil. Povabljeni pa so bili urediti skladišča v gozdovih za uporabo bandam in izročiti vse orožje in municijo, ki so jo imeli.

Kratko bivanje naših čet v Starem trgu ni omogočilo karabinjerjem, da bi razčistili o izvoru orožja in poizvedovali o identitetah moških, ki so pripadali gibanju. Informacije, ki so jih dajali nekateri ubežniki, bodo služile v bodoče za preganjanje krivcev.

Hiše štirih upornikov, stanujočih v Starem trgu in Ložu, ki so jih ubili naši vojaki¹⁵, so bile požgane. Ista usoda je doletela hišo župana Mlakarja Franca iz Starega trga¹⁶, katerega pripadnost OF je bila dokazana šele v teh dneh. Tako Mlakar kot njegov sin sta prišla k upornikom. S tem je vredno omeniti, da nihče ni imel prej poguma, da bi naznanil županovo uporniško dejavnost. O tem niso bili informirani niti karabinjerji, niti vodja krajevnih fašističnih organizacij. Strah pred krutimi represalijami s strani banditov je bil tako močan v vseh, da so molčali, celo družina Z., ki je toliko trpela zaradi uporniških napadov. Šele ko so bili na varnem v Logatcu, so se Z. odločili, da bodo govorili in med drugim obdolžili Mlakarja, da je bil pobudnik zločina...

Odhod naših oddelkov 17. maja zjutraj v ponedeljek je napolnil z obupom dobro misleče ljudstvo. Mnogo izmed njih je prosilo vojake, naj ostanejo.

Približno dvajset oseb, med njimi trije na smrt obsojeni uradniki¹⁷ in njihove družine so sledile našim četam in prepeljale v Logatec del njihove imovine.

Krajevni fašo (fašistični urad) skrbi za njihovo namestitve. Za približno deset teh ubežnikov sem prosil kvesturo za izdajo potnega lista za Italijo. Predno smo odšli iz Starega trga, sem dal navodila občinskemu tajniku in podžupanu za nadaljevanje občinske dejavnosti.

Prilagam kopijo treh letakov, ki so jih objavili uporniki med njihovo kratko zasedbo Starega trga in kopijo župnikovega pisma, ki mi ga je poslal." (Cit. dok. st. 169482, AINZ, VK, f. 20.).

Ohranjena je tudi nedatirana kopija pisma župnika Presetnika komisarju okrajnega glavarstva Logatec Rosinu; napisana je v italijanskem jeziku. Vsebino pisma, ki je zelo zanimiva za osvetlitev dogodkov v Loški dolini, navajam v celoti: "Na vašo zahtevo o pisnem poročilu Vas informiram kot sledi. Smo brez občinske uprave, brez župana, popolnoma zapuščeni. Pred odhodom so vojaki grozili, da bodo bombardirali našo deželo.

Mi duhovniki smo vedno v cerkvi. Osebnostno smo poklicali ljudi in jih posebno prosili, naj ubogajo oblast. Mnogi so nas poslušali, veliko pa jih je, ki ne pridejo v cerkev in rajši poslušajo, kot sem sedaj povedal, tajne agitatorje OF iz Ljubljane (Strle¹⁸, Hribar¹⁹) in veliko izmed teh so tajni agitatorji komunizma, ki so prevarali ljudi z lepimi besedami. Pred zadnjim dnem smo jih spoznali, toda bili smo brez moči in mnogi izmed njih so bili oboroženi. V torek 12. maja po odhodu čete so prišli v naš kraj in oborožili fante od 17. do 20. leta in so vse prestrašili rekoč, da kdor ne gre z njimi, bo ubit. Tako so mnogi odšli prestrašeni od groženj. Nam duhovnikom so grozili, da nas bodo spodili in tako nismo nikjer varni za svoje življenje. Prišla pa je zaslužena kazen, ljudje so postali bolj resni in razumni.

Danes smo poklicali na sejo v Stari trg vaške moše Starega trga, Dan, Podcerkve, Gor. Jezera in Nadleska. Tiste iz drugih vasi pa bomo poklicali jutri. Sklepi, ki smo jih soglasno sprejeli so: Nihče od tistih, ki so v hribih, se oborožen ne more vrniti domov. Če se bo kdo vrnil, bo moral takoj začeti delati in ne bo smel poizvedovati, vohljati. Kmetje, ki se ne bodo podredili tej odločitvi, jih bo vas obsodila. Veliko je žrtev. Povsod so razobešene zastave.

Rotim Vas, gospod komisar. Ukrenite vse potrebne korake, da nas ne bodo bombardirali, kot je bilo obljubljeno. Dajte nam novo občinsko upravo in vrnite nam župana.

Prosim Vas, gospod komisar, da nam sporočite, kaj najbolj nujnega naj ukrenemo. Popolnoma zaupam v Vas in upam, da nas ne boste zapustili. Z Vašo pomočjo bodo ljudje bolj spoštljivi, kot so sedaj.

Gospod komisar. Za vso Vašo naklonjenost se Vam zahvaljujem. Prosim, da mi pošljete navodila. Vdani in naklonjeni Presetnik Franc župnik”.

Komisar Rosin je 20. maja 1942 v dopisu št. 141/RP poročal Grazioliju o ponovni partizanski zasedbi Starega trga: “Po današnjem fonogramu potrjujem, da so se vrnili uporniki v Stari trg nekaj ur po odhodu naših čet... Sporočila, ki smo jih dobili iz pravega vira, potrjujejo, da so številne bande naseljene v bližini glavnega občinskega kraja in bližnjih vaseh. V Starem trgu še vedno plapolajo italijanske zastave, ki so jih izobesili med bivanjem naših vojakov.

Župnik gospod Presetnik je bil pobudnik shodov vaških odbornikov, da bi pomirili deželo in da bi najbolj nemirne in razburjene pregovorili, naj se vrnejo v svoje hiše, potem ko bi odložili orožje”. (Cit. AINZ, VK, f.20 - OGL).

Iz dokumentov poveljstva Zidanskovega bataljona Notranjskega partizanskega odreda je razvidno, da so predstavniki imenovanega poveljstva obiskali župnišče v Starem trgu. Politkomisar bataljona Florjan je pisal o tem 23. maja 1942 ženi Zori: “...Zanimivi so razgovori z duhovniki na osvobojenem ozemlju. Sprejemajo me vljudno - prosim izvolite gospod politkomisar, mogoče kadite, smem ponuditi. Za svojo borbo proti nam dolže škofa in njegove napačne informacije. Tudi jaz nastopam zelo prijazno: noben duhovnik ne bo ustreljen zato, ker je duhovnik, temveč le, če bo protiljudski in protinaroden element, ki je v službi fašistov. Malo bledice, malo rdečice, boječ pogled na mojo kavbojsko pištolo pa je zopet vse v redu...” (AINZ, fasc. 7, italijanski prevodi). “Videti je bilo, da so bili z obiskom zadovoljni.”

Lojalnost starotrške duhovščine do Osvobodilne fronte in partizanske vojske je bila le navidezna. To nam razkrije poročilo polkovnika Alberta Seraglie, poveljnika XI. grupacije GaF poveljstvu XI. armadnega zbora ob ponovnem vdoru v Loško dolino v tretji fazi Roške ofenzive 29. julija 1942. To poročilo je objavil že leta 1952 Franček Saje (Belogardizem II., dopolnjena izdaja, SKZ, Ljubljana, stran 413) in ga citiram: “Pokretna skupina pod vodstvom majorja Mancha je

včeraj kasno popoldne dosegla Stari trg (Cerknica VK-CF). V višini Dan je imela kratko borbo, v kateri je enega komunista ubila, zajela in nato ustrelila pa 24 komunistov... Na podlagi točnih informacij je bil zajet in justificiran neki Strle Franc²⁰. Uničenje tega je posebne važnosti, ker je bil eden najvplivnejših vodij komunistov v tem predelu. Njegovo odstranitev je z zadovoljstvom sprejel nekomunistični del prebivalstva, ki sicer predstavlja manjšino in je do tega trenutka trepetal.

Važno je bilo tudi zajetje in streljanje Mlakarja Jožeta, bivšega župana v Starem trgu, stanujočega v Iga vasi. Tudi ta je bil zelo vpliven v tem predelu in se ga je vse balo. Njega smo prav tako ujeli na podlagi točnih informacij krajevnih zaupnikov. Mislim, da moram to okolnost poudariti, ker jo smatram za karakteristično in bistveno v novi fazi operacij in nam bo prinesla bogate sadove pri dosedanjem in bodočem delu. Za razliko s preteklostjo, ko smo morali postopati slepo in brez sigurne orientacije, najdem sedaj pri mnogih ljudeh stremljenje, da bi nam dajali točne podatke o komunistih. Vse to spravljam v zvezo z zadržanjem klera. Župnik iz Starega trga nam daje sedaj točne podatke. Podpisani in major Mancha sva v imenovanem duhovniku našla informativni vir prve vrste. Ta ima točen pregled nad svojim krajem, za katerega sam izjavlja, da je do dveh tretjin neozdravljivo okužen z boljševisko kugo, za kar predlaga drastična zdravila. Akcija čiščenja se je šele začela in se bo v naslednjih dneh neusmiljeno nadaljevala. Posadka, ki bo ustanovljena v Starem trgu, verjetno ne bo imela pretrdega življenja”.

Akcija čiščenja je zajela strahotne razsežnosti, kakršnih dolina stoletja ni pomnila. Okupatorjev uspeh je bil grozljiv, a navidezen, predvsem zato, ker partizanov niso uničili.

Medtem so Italijani v dolini ustanovili in delno oborožili prve Vaške straže. Osvobodilna fronta in partizanska poveljstva so takoj začeli politično akcijo proti ustanavljanju belogardističnih Vaških straž in po vojaški reorganizaciji tudi udarili po njih. V oglasu, ki so ga partizani dali med ljudi avgusta 1942, je bilo zapisano:

”Upanje da boš spregledal se žal ni izpolnilo, saj pobijaš skupaj z italijanskimi vojaki nas slovenske partizane ter naše očete, matere, brate in sestre ...

Tebi zaslepljeni slovenski fant, ki služiš v vrstah bratomorne bele garde, naša zadnja beseda: Nočemo medsebojnega klanja, ker smo spregledali skupno igro naše in italijanske gospode, da bi se mi v bratomornem klanju tako oslabili, da bi oni zopet dobili in utrdili svojo oblast nad slovenskim delovnim ljudstvom. Zato slovenski belogardist, če nas boš pri tem našem obračunu s tvojimi voditelji oviral, če jih boš branil in streljal na nas, kakor si to že poskusil, te bomo brez usmiljenja zatrli, kot bomo zatrli njih prave in edine krivce naše narodne nesreče. Ako pa položiš orožje in nas ne boš oviral pri našem delu, tedaj ti damo svojo partizansko besedo, da ti ne bomo storili nič žalega...” (Oglas je bil najden v fari Sv. Trojica, AINZ, f. IIO A, MVAC - TOS).

Organizatorji belogardističnih Vaških straž se v Loški dolini in drugod na pozive in grožnje partizanov niso ozirali. Župnik Presetnik je opravljal županske posle in poveljniško funkcijo zelo spretno in prikrito. Zato pa se je pri javnem nastopanju in delu izpostavil toliko bolj kaplan Kramarič, bodisi pri zbiranju orožja ali pri javnem pozivanju ljudi proti Osvobodilni fronti in partizanstvu. Zato so ljudje mislili, da je on glavni organizator. Zato se je zljil nanj ves gnev in srd tistih, ki so jim povzročili nečloveško gorje.

V drugi polovici avgusta 1942 so se borci Zidanškovega bataljona, ki je bil vključen v Kočevski in Primorski odred, ta se ni mogel prebiti čez mejo in

zaporo na Primorskem, zbrali in se združili v Loški odred. Ta je v noči od 2. na 3. september 1942 napadel oddelke Vaške straže v Loški dolini in italijansko posadko v Starem trgu²¹. Poročilo štaba Loškega odreda z dne 4. septembra 1942 o tej akciji navaja:

“...2. Belogardistično gibanje v Loški dolini sta organizirala župnik v Starem trgu Franc Presetnik in kaplan France Kramarič, ki sta izkoristila preplašenost prebivalstva spričo strašnega terorja in množičnega pošiljanja v internacijo za časa italijanske ofenzive. ...

Ena četa (25 ljudi) je napadla Stari trg, vdrla v njega in kljub močno utrjeni posadki v centru samega trga, likvidirala narodnega izdajalca in organizatorja bele garde kaplana Kramariča Franca... Istočasno, ko je bil izvršen napad na Stari trg, so naše edinice napadle ostale belogardistične vasi v Loški dolini in likvidirale 14 oboroženih belogardistov...”. (Cit. Zbornik dokumentov VI/3, dok. st. 6).

O političnih razmerah po italijanski ofenzivi na področju Notranjske in o napadu partizanov na belogardistične Vaške straže in Italijane v Loški dolini je poročal štab 3. grupe odredov 5. septembra 1942 glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet. Med drugim “da so Italijani v nekaterih krajih oborožili prebivalstvo... z nalogo, da patrolirajo po vaseh in sledijo partizane, ako se kakšen pojavi. Ponoči držijo stražo in s tem onemogočajo prihod partizanov v vasi. Imeli smo tudi primer, ko so nam belogardisti iz neke kurirske patrolje štirih, dva ubili, ko so jih povabili v hišo na zajtrk...” V pripisu pa: “... Pravkar smo dobili poročilo iz Loškega odreda, v katerem nam sporočajo o akciji, ki so jo izvršili dne 3.-4. septembra na belogardiste in italijansko posadko v Loški dolini. Za to akcijo se je odred odločil na podlagi dokazanih informacij in v sporazumu s terenskimi delavci...” (Cit. AINZ, fasc.4).

O partizanski akciji so poročale Vesti IO. septembra 1942: “...Stari trg; 9.IX.- Ob priliki napada na Stari trg dne 2. septembra se je dalo doslej ugotoviti, da so padli: Kramarič Franc, kaplan; v njegovo stanovanje so vdrli od zadaj s hriba in ga zavratno umorili v postelji. Njegov tovariš Lovšin je zbežal²². Več o njegovi smrti se ni dalo ugotoviti... Po gozdovih se vrše sedaj zasledovanja partizanov. Pri tem sodeluje skoraj vsa posadka cerkniške vojaške komande in vsi člani Vaških straž iz okolice pod vodstvom italijanskega majorja iz Cerknice”²³. (Cit. AINZ, MVAC - TOS, f. IIO).

23. novembra 1942 so Vesti to poročilo tako dopolnile: “Ljubljanska pokrajina Stari trg. K poročilu v Slovincu in Slovenskem domu glede partizanskega napada na župnijo Stari trg, dajemo točna poročila.

V noči 2.-3. septembra ob IO. uri so partizani v Vrhniki najpreje napadli hišo Palčiča Jakoba št. 61...

Isto noč, kakor na Vrhniki se je napad vršil tudi v Starem trgu, kjer so se pojavili nekako ob polnoči. Takoj so naskočili stanovanje g. kaplanov in so med strašnim grmenjem bomb in strelav iz pušk in mitraljezov razbili četverna vrata, ki so vodila do stanovanja g. kaplana Kramariča. Takoj na mestu so ubili s štirimi strelji dobrega in nepozabnega kaplana, nato so odšli...”. (Cit. AINZ, MVAC - TOS, f. IIO).

Iz spominskega gradiva udeležencev napada na Stari trg in domačinov lahko hitro ugotovimo, da je to poročilo prirejeno. Točno je, da je skupina borcev Loškega odreda vdrla v naselje neopaženo v samo središče kraja in da so “med strašnim grmenjem bomb in strelav iz pušk in mitraljezov napadli kantonma italijanske posadke, da so pri poizkusu izpada Italijanov iz Sokolskega doma ubili 8 vojakov in s tem izpad zavrnili in jih držali v šahu vse do zaključka celotne akcije v dolini. Hkrati pa je bil izvršen še vpad v kaplanijo.”

O Kramaričevi smrti je pisalo katoliško in režimsko dnevno časopisje: npr. Bogoljub, november 1942 - XXI, stran 241-42: "Svetnikov nam je treba!" Stran 247: "... Novo ogorčenje med ljudstvom je nastalo, ko se je zvedelo, da so v Starem trgu ponoči na postelji ubili ondotnega kaplana Franceta Kramariča. Naš narod doživlja veliki čas, pretresljive dni mučeništva..." Bogoljub, december 1942-XXI, stran 260: "... Mučenci med duhovniki, ki so umrli kot žrtve zapeljanih rojakov... Franc Kramarič, kaplan v Starem trgu pri Ložu, dne 3. septembra 1942... "Letopis ljubljanske škofije za leto 1944 po stanju dne 15. septembra 1944, založil škofijski ordinariat v Ljubljani: Duhovniki, ki so umrli v letih 1935-1944, stran 134: "... Franc Kramarič, kaplan v Starem trgu pri Ložu, dne 2. septembra 1942 v starosti 35 let..." Podobica: "Gospod Kramarič France je bil rojen 1. maja 1908 v ugledni družini v Radovici pri Metliki. Po končani srednji šoli je stopil v ljubljansko bogoslovje in bil v mašnika posvečen 7. julija 1935. Kaplansko mesto v Starem trgu je nastopil 20. avgusta 1936, dokončal pa 3. septembra 1942, ko je bil ob enih ponoči ustreljen v stanovanju."

Črne bukve: stran 84: "...Dne 2. septembra 1942 zvečer je pridivjala komunistična svojat v vasi Vrhniko, Viševsek, Pudob, Dane in Stari trg, požgala več hiš in poklala 12 ljudi... Žalili bi vsak pravni čut, če bi danes načenjali vprašanje, kaj so ti ljudje zakrivali. Ubili so bili v Starem trgu: kaplan Kramarič... Pokojni kaplan se niti pred vojno ni vtikal v politiko, nikar sedaj. Bil je vzoren duhovnik... Učinek teh umorov je bil strahoten. Ljudi je bilo groza. Vse to se je namreč zgodilo pred očmi italijanske cesarske vojske, ki naj bi ščitila našega človeka. V eni sami noči tak pokol in požiganje, cesarska posadka pa se je tiščala na pošti v Starem trgu. Šele po teh umorih se je osnovala "bela garda", šele po tem ko je padlo toliko nedolžnih ljudi v Loški dolini..."

K temu naj pripomnim le naslednje: Med predlagatelji liste JRZ (klerikalne) za občinske volitve 27. marca 1938 so bili podpisniki pod številko 116 Lovšin Jožef, kaplan, Stari trg; pod št. 117 Presetnik Franc, Stari trg; pod št. 120 Kramarič Franc, Stari trg. (ZAL [Zgodovinski arhiv Ljubljana], CER., fasc. 93).

Stanko Ravšelj, rojen l. 1905 v Lipsenju, bivajoč v Nadlesku 21, je na zaslišanju pred Področnim vojaškim sodiščem /PVS/ v Kočevju 26. septembra 1943 (Arhiv Slovenije - AS, ref. II., zbirka dokumentov o belogardizmu) izjavil, da je bil član fantovskih odsekov v Starem trgu in " ...kaplan Kramarič nam je že takrat govoril, da se je treba boriti proti komunizmu, vendar pa si jaz dotlej nisem bil na jasnem. Zahajal sem v organizacijo predvsem zaradi telovadbe." Italijani in voditelji bega so partizanski napad na Loško dolino podcenjevali, so pa dobro oboroženi hajkali po okoliških gozdovih. Belogardisti so se hkrati zapodili v požgano in opustošeno Babno polico po poljske pridelke. 10. septembra sta jih napadla dva bataljona Loškega odreda. Spopad je bil oster in hud, kar je razvidno iz poročila poveljstva XI. grupacije GaF, prot. st. 1980/OP z dne 13. septembra poveljstvu XI.a.z. kjer piše: "Poveljstvo Stari trg: Enote poveljstva, ustanovljene iz oddelkov poveljstva na Rakeku, Cerknici in Velikih Blokah pod poveljstvom majorja Gianangeli-ja so izvršile vsakodnevne akcije in kontrole na daljša območja... 10. sept. je bila akcija med Podgoro in Babnim poljem, kjer je bil spopad z uporniki. V spopadu je bilo ubito 11 sovražnikov in ranjenih kakih 20, zaplenjena ena puška. Naše izgube 3 mrtvi in 10 ranjenih".

V poročilu o delovanju artilerije, vključene v GaF (glej dr. Tone Ferenc: Fašisti brez krinke, Založba Obzorja, Maribor, 1987) v času od 1. januarja do 31. decembra 1942, na strani 6 piše: "V drugi operaciji se odlikuje močan odpor oddelka 45 artileristov in dveh oficirjev Rgt. 17 GaF. Ob zori 10. sept. 1942 je ta oddelek, ki je deloval v hajki na področju Starega trga, naletel na močno bando komunistov,

ki so bili vgnezdjeni ob robu gozda na velikem pobočju. Čeprav so bili presenečeni na odprtem terenu, so vzdržali ubijalski ogenj iz avtomatskega orožja, saj se niso umaknili niti za en korak. Smrtno sta bila ranjena en oficir in en artilerist. Sedem artileristov in en oficir so bili ranjeni. Slednji, čeprav ranjen, je neustrašeno, mirno in natančno streljal z mitraljezom in vzbodbujal svoje ljudi na boj, dokler ni prišla okrepitev." (Cit. AINZ, f. 662a/6, 1942, XI.a.z.).

Italijanska posadka v Starem trgu se je odtlej počutila ogroženo in je nenehno prosila za okrepitev. O tem poroča komisar okrajnega glavarstva Logatec v osebнем zaupnem dokumentu št. 306, 20. oktobra 1942 visokemu komisarju za Ljubljansko pokrajino Grazioliju takole:

"...Kapetan Augeri je napisal pismo poveljstvu in sporočil za nujno, da je potrebno povečati vojaško enoto na bataljon²⁴, proseč radikalno čiščenje področja. Sporočil je "da ne bo sprejel nobene odgovornosti, če poveljstvo samo ne bo skrbelo za uspostavitev pogojev za borbo proti bandam, ki so vedno bolj številne in drzne." Odgovorili pa so mu s premestitvijo čete in vzdevkom "fifone" (strahopetec). Premestitev oddelka in njegova preobrazba v premično četo imamo za neke vrste represalijo polkovnika Seraglie proti nespametnemu delu kapetana, ki je večkrat protestiral in se uprl povelju, ki so mu ga odredili, da bi postrelil čimveč Slovencev.

Ker se niso mogli zoperstaviti krvavim krutostim polkovnika, so oficirji sklenili, da ne bodo naznanili poveljstvu nobene aretacije Slovencev, če ne bodo ugotovili popolne krivde... In še: ...8. Prostovoljni protikomunisti iz Starega trga ne zaupajo več našim vojakom ter jim očitajo, da se boje oditi iz utrjenih postojank in da uporabljajo sistem čistk narejen namerno tako, da se ne srečajo z bandami. Malodušje je med njimi tako, da si ne upajo upirati se napadom partizanov in se dajo razorožiti, predno so ustrelili prvi naboj. Strah, da bi padli v roke upornikov, je tak, da ne odidejo iz vasi in da skrivajo v notranjosti čevljev izkaznico MVAC. Zvečer pa se napotijo v center, da ne bi bili lahek plen band. Vasi, ki bi jih morali po vojaškem dogovoru stražiti in braniti, ostajajo tako nezavarovane...". (Cit. AINZ, VK, f. 20, OGL).

Zanimivo je tudi Rosinovo mnenje o MVAC - Vaških stražah, o katerih v poročilu z dne 30. septembra 1942 takole piše visokemu komisarju Grazioliju: "...Kar se tiče MVAC smatram, da gredo iz enega ekscesa v drugi. Pred nekaj meseci so poveljstva zahtevala oddajo lovskih pušk od raznih skupin lovcev; sedaj pa delijo puške in municijo vsepovsod ter ob tem pozabljajo, da ti ljudje, dasi so protipartizansko prepričani, vendar ne morejo uživati našega popolnega zaupanja.

Po mojem mnenju je velika zmeta, težiti k ustanovitvi oboroženih enot v vseh naseljenih centrih. Ne moremo ustvariti tuje vojske v naši vojski in se s tem izpostaviti zelo težkemu tveganju... Poslužujmo se MVAC, toda omejujmo formacije novih posadk v krajih, ki jih uporniki najbolj ogrožajo in pomagajmo tem posadkam, če nočemo, da bi v obupu ali terorju odvrgli orožje in prešli k bandam".

Do ustanavljanja in širjenja MVAC je bil Rosin skeptičen in je 31. oktobra 1942 v poročilu Grazioliju zapisal tole: "...Kar se tiče MVAC, ponavljam, da kljub zelo pohvalnemu vedenju določenih oddelkov, ne mislim, da bi bilo primerno razširiti eno formacijo čez vso pokrajino... Toliko razdeljenega orožja tudi tistim ljudem, ki so sprva odklanjali izkaznico Dopolavora ali vpis v GILL, če imamo z ene strani to za srečno prodiranje fašistične organizacije, z druge strani pa pomenijo pretirano naglico v pojmovanju normaliziranja situacije in pomenijo, da hočemo tvegati, da bomo imeli še večje nevšečnosti kot do sedaj"... (Cit. AINZ, VK, f. 20).

Časopis Slovenski narod je 28. novembra 1942 objavil proglas generala Robottija, poveljnika XI. armadnega zbora o uspehu vojaške akcije proti partizanom: "...Slovenci! Očiščevalne in policijske akcije, ki so jih oddelki kraljeve vojske in črnih srajc XI. armadnega zbora pričeli izvajati 16. VII., t. l., da bi v tej provinci vzpostavili red in mir, ki so ju kalili vsem poznani maščevalni uboji, ropi in okrutnosti, ki so jih izvršili plačanci z angleškega in boljševiškega platna, so rodile uspehe, ki ne potrebujejo razlage. Jasno so izražene v zelo pomembnih številkah. 2654 je bilo ubitih v boju, 1625 pa se jih je predalo z orožjem... Poštena slovenska mladina se zaveda visokega pomena tega boja in si šteje v čast sodelovati v tej borbi ob strani vojakov zmagovitega kralja. Mi smo veseli, da imamo to mladino ob svoji strani."

Tudi o Kramaričevem organiziranju zbiranja orožja je več podatkov v spominskem gradivu udeležencev narodnoosvobodilnega boja in tudi v literaturi. V knjigi Vražji vrtec je na strani 57 zapisan podatek Feliksa Razdriha. Citiram: "...Orožje pa so imeli tudi mnogi taki, ki ni bilo moč računati z njimi. Zato so komunisti organizirali nakup orožja pri vseh mlačnih in nezanesljivih prebivalcih. Plačevali so z denarjem, ki je bil dediščina nekdanje "Vzajemnosti". Slutili so, da je kupovanje orožja nujno potrebno, saj so zvedeli, da skrivaj kupuje puške tudi kaplan Kramarič, ki je bil zagrizen nasprotnik komunistov in njihovih simpatizerjev."

Franc Levec pa piše v rokopisnem gradivu Spomini na Loško dolino, da je orožje in municijo "zbiral in kupoval tudi naš kaplan Kramarič po svojih zaupnikih in ga skladiščil pri Lavrič Francetu, cerkovniku v Starem trgu, ki ga je hranil tudi na koru v cerkvi... Ker se je že zgodaj spomladi leta 1942 zvedelo po naši obveščevalni službi, kje je skrivališče orožja v Starem trgu in Vrhniki, tistega, ki ga zbira in kupuje kaplan Kramarič, je komanda Zidanškovega bataljona, ki je tačas taborila v Smrekovcu nad Knežjo njivo, organizirala akcijo za zaplembo tega orožja v Starem trgu in Vrhniki. V Starem trgu je bilo skladišče pri Lavrič Francu, v Vrhniki pa na gmajni v Palčičevem skednju."

Zanimivo je, da so o zbiranju orožja izvedeli tudi Italijani in tudi oni ponovno pričeli z zbiranjem in tokrat razpisali celo nagrado za oddajo orožja. Doslej mi ni uspelo najti podatka o višini nagrade za posamezno vrsto orožja. Tudi nisem našel podatka, ki bi govoril o uspehu te akcije. Tako bi se dalo ugotoviti dnevno ceno nagrade za oddano puško, mitraljez, ki je lahko težki ali lahki. Zlasti za slednjega je bilo veliko povpraševanje, kot tudi za minomet. O Kramaričevi dejavnosti proti narodnoosvobodilnem boju in organiziranju bele garde so bili po italijanski kapitulaciji zaslišani ujeti belogardisti iz Loške doline na Področnem vojaškem sodišču /PVS/ Kočevje. O tem je Jernej Telič, rojen 24. avgusta 1897 v Iga vasi, bivajoč v Starem trgu, izjavil: "...Za Kramariča sem slišal, da je v spovednici nagovarjal proti partizanom...". Janez Tomc, rojen 29. julija 1908 iz Podloža št. 2, je izjavil, da se je "...o Kramariču splošno govorilo, da je rovaril proti partizanom." (Cit. zapisnik o zaslišanju z dne 24. septembra 1943, PVS, AINZ).

Franci Strle je v knjigi Partizanski volk samotar (Partizanska knjiga, Ljubljana, 1975) v poglavju Obračun z izdajalci na strani 114 do 118 opisal sodelovanje kaplana Kramariča pri pogajanjih vrhniških organizatorjev belogardistične Vaške straže z uglednim domačinom, partizanom Viktorjem Kraševcem starejšim. Na pogajanjih je vsekakor moral nastopati v vlogi predstavnika bega v Loški dolini ob prisotnosti Janeza Poroka, vrhniškega vaškega poveljnika - "capo plotone". Franc Levec v že citiranem rokopisnem gradivu Spomini na Loško dolino na strani 39 omenja, da je kaplan Kramarič "tudi odločal kdo je za ustrelitev ali pa

odpeljati v internacijo". ...Da je on s svojo skupino resnično odločal o življenju in smrti naših ljudi, priča spisek 83 ljudi, ki so ga našli pri kaplanu Kramariču. Na tem spisku sta udeleženca napada poleg drugih "našla tudi sebe". Tisti, ki so bili že pobiti, so imeli pred svojim imenom križec. Prvi je bil označen s križcem Pirnat Franc iz Vrhnike...

O odklonilnem stališču dela duhovščine do Osvobodilne fronte in narodno-osvobodilnega boja ter o oboroženih MVAC - bele garde je pisal dr. Metod Mikuž v razpravi Slovenska duhovščina in OF (Novi svet, stran 400-419, L.I., DZS, Ljubljana, 1946). Ugotovil je, da se je že pozimi 1941 prav po duhovščini "začela, sprva sicer tajna, a izredno živahna delavnost proti OF sami, tako, da konec aprila 1942 ni bilo ne v Ljubljani ne na deželi več duhovnika, ki bi ne vedel, da je OF komunistična in da je zato potrebna samoobramba. Za vso to propagando je škofija kot urad poskrbela v obilni meri po svojih kurirjih, študentih, zlasti pa po svojih duhovnikih, med katere je treba na prvo mesto šteti Franca Malovrha in Toneta Duhovnika, ki je bil obenem še neke prav posebne vrste špijon italijanske armade.

Za časa prvega slovenskega osvobojenega ozemlja meseca maja 1942 so se belogardiščina propaganda pa tudi že vidnejše sovražnosti do OF še po-ostrile: 1. Začeli so se odkriti napadi v dnevnem in podtalnem časopisju. 2. Izdelali so se načrti za ustanovitev oborožene MVAC. Za oboje je bila dana iniciativa v Ljubljani, pobude pa so prihajale tudi iz dežele " /stran 406/. "V tem odnosu duhovščine do osvobodilnega gibanja je treba deliti duhovščino v tri vrste; 1. V izrazite nasprotnike, pri katerih ni pomagal noben dokaz... 2. V prikrite nasprotnike, ki se na zunaj niso pregrešili v ničemer in so bili "lojalni", a ves čas vodili pasiven odpor in tajno pomagali zlasti pri poizkusih organiziranja bele garde. Sem smemo šteti npr. župnika Geohelija iz Zaplane, kaplana Kramariča iz Starega trga pri Ložu... 3. V duhovnike, ki so bili nekako tihi simpatizerji OF..." /stran 407/.

Ob odkritju veličastnega spomenika na Ulaki, posvečenega več kot 450 padlim borcem NOV, žrtvam fašističnega nasilja, umrlim v raznih italijanskih in nemških koncentracijskih taboriščih in ječah, je Slovenski poročevalec št. 186 in 189, 9. in 12. avgusta 1953, objavil daljši članek narodnega heroja Janeza Hribarja z naslovom Notranjska v narodnoosvobodilnem boju. Pisec je med drugim omenil tudi vlogo domače duhovščine na strani okupatorja in zapisal: "...Tako je župnik Hren na Blokah neštetokrat tudi vodil s puško v roki fašiste in podivjane belogardiste. Poleg Hrena sta bila posebno aktivna župnika Presetnik v Starem trgu pri Ložu in Turk v Begunjah nad Cerknico. V Starem trgu sta bila poleg Presetnika še dva duhovnika, ki sta zaslužila kazni, kaplana Kramarič in Lovšin. Kramarič je že od leta 1941 zbiral orožje in municijo za belo gardo. Leta 1942 pa so ga v jeseni zaradi njegovega delovanja partizani likvidirali. Kaplan Lovšin se je pa še dolgo časa izdajal za pristaša OF... Ob odkritju spomenika v Loški dolini se moramo prav posebej spomniti zločinskega dela teh posvečenih zločincev. Številna imena so vklesana v spomenik, tudi tistih, ki so padli zaradi zločinskega delovanja duhovščine. Toda kljub zverinskemu divjanju fašistov in domačih izdajalcev in kljub temu, da je bilo na stotine in stotine požganih domov, na stotine družin, ki so morale v koncentracijska taborišča, se osvobodilnemu gibanju Notranjska vendarle ni odpovedala..."

Smrt kaplana Kramariča je v Loški dolini razmeroma hitro zatonila, med pristaši Osvobodilne fronte zato, ker je za svoje protiljudsko delovanje prejel zaslužen plačilo, v nasprotnem taboru pa verjetno zato, da so prikrili svoje nadaljnje delovanje. O vedenju duhovščine po italijanski ofenzivi v Loški dolini

je poročal rajonski odbor OF Loška dolina 27. decembra 1942 okrožnemu odboru OF Cerknica naslednje: "...12. Naša duhovščina se obstaja iz štirih duhovnikov. Kaplan Kramarič je bil organizator B.g. (bele garde) in je bil likvidiran 2. septembra 1942. Župnik se bolj nagiblje in simpatizira z B.g., kaplan in župni upravitelj simpatizira bolj za OF. Zato bi priporočali OOOF, da večkrat obišče po svojih zaupnikih imenovana duhovnika, ker duhovnik v OF lahko napravi marsikaj." (Dok. je v AS - AINZ, f. OOOF Cerknica). O opredeljenosti duhovščine v Loški dolini je nato OOOF Cerknica 5.januarja 1943 poročal IOOF in poverjeništvu za Notranjsko: "... 12. V Babnem polju imamo župnika, kateri je zaveden Slovenec. V Starem trgu je župnik nekak sredinec, dočim je kaplan zaveden Slovenec". (Cit. kopijo Poročila št. 2 OOOF Cerknica IOOF in Poverjeništvu za Notranjsko, prav tam).

Sovražno delovanje župnika Presetnika proti narodnoosvobodilnemu boju so partizani razkrili poleti 1944. V knjigi Srečna mlada generacija avtorja Marka Vrhunca (Založba Obzorja, Maribor 1989, stran 186) beremo naslednje: "...17.VII. Aretirali smo oba duhovnika iz Starega trga. Pri njih smo našli stenografske zapiske o kretanju naših edinic! Špijonaža! ...

18.VII. Vsled politike zbližanja s cerkvijo smo izpustili župnika, ki nam je podpisal obljubo, da se ne bo oddaljil iz Starega trga". To je ljudska oblast spoštovala in ko je bila oktobra 1944 v osvobojeni Loški dolini ustanovljena Nižja realna gimnazija, je bil župnik Presetnik imenovan za člana profsorskega zbora za predmet verouk. Delovanje Nižje gimnazije pa je bilo z vdorom in napadom domobrancev ter aretacije profesorja Zmaga Bufona, učiteljice Marije Benčinove iz osnovne šole ter z aretacijo in ubojem šolske upraviteljice Štefke Prešernove prekinjeno do osvoboditve.

Bralec Vaše cenjene revije bo s primerjavo navedenih podatkov lažje ugotovil dejansko vlogo kaplana Kramariča v najusodnejših dneh naše polpretekle zgodovine.

¹ O kaplanu Tonetu Duhovniku je zapisal Franček Saje v Belogardizem, II. dopolnjena izdaja, SKZ, Ljubljana 1952, naslednje: "...Pri pripravljanju belogardističnega nastopa z orožjem so župniščem na podeželju z nasveti in navodili pomagali razni odposlanci iz Ljubljane... Razen kaplana Malovrha je bil najmarljivejši kaplan Tone Duhovnik, ki je z Malovrhom v vodstvu Slovenske legije odgovarjal za organizacijo na Dolenjskem in Notranjskem... Doma je bil iz Medvod."

² Franc Presetnik, župnik, rojen 27. novembra 1899 v Klečah. Aretiran in v preiskavi je bil 5. januarja 1946, nato obsojen na več let zapora in na pet let izgube volilne pravice. (ZAL Cer., sk.14, OLO Postojna).

³ Ludvik Kržič, bivši klerikalni župan občine Stari trg pri Ložu. Po ponovni vzpostavitvi okupacijske civilne oblasti ob koncu italijanske ofenzive so ga Italijani imenovali za izrednega komisarja občine Stari trg. Po vojni je zbežal v tujino in tam umrl.

⁴ Dekan Matija Skrbec, doma z Gornjega Jezera. V letih pred vojno je služboval v Šenčurju pri Kranju, po nemški zasedbi Gorenjske je prebežal v Ljubljano. Bil je eden glavnih organizatorjev bele garde in odpora proti partizanom. Ob koncu vojne je zbežal v tujino, kjer je napisal več publikacij s protikomunistično vsebino. Po vojni je bil v odsotnosti obsojen na 8 let ječe.

⁵ Na osvobojeno ozemlje so Italijani vdrlí še nekajkrat: konec maja 1942 na Gornje Jezero, v začetku julija v Babno polje in 5.junija 1942 v vasi pod Javorniki in v Stari trg. Iz teh vasi so pobrali vse moške, prav tako iz starotrske cerkve, kjer so bili na pobožnosti prvih petkov. Še istega dne so jih odgnali čez staro mejo v zapore v St. Petru / Pivki / in od tam v internacijo. Tako so jih odtegnili morebitni partizanski mobilizaciji. Jeseni 1942 in spomladi 1943 so jih na predlog duhovščine in občinskih civilnih komisarjev Italijani vračali, da so kadrovsko dopolnjevali enote MVAC - Vaške straže (bele garde). Glej vlogo za izpustitev internirancev iz taborišč Ůstica, Matera idr., AINZ, fasc. 1082/2, internacije. Tistih, ki so jih internirali med veliko italijansko ofenzivo, niso vračali domov.

⁶ Navedeni podatek zasledimo še v Poročilu št. 34, stran 12, MVAC - TOS, a.s. II. 0244184, AINZ, fasc. 110 A, in sicer: "...V vsej občini Stari trg / pri Ložu, op. AA / so Italijani pobili 150 ljudi. Ůbit je tudi prejšnji župan Mlakar, ki je kot komunist šel v hribe. Sedaj županuje, župnikuje in Vaški straži poveljuje župnik Presetnik... Vaška bramba ima sedaj 52 članov, od katerih je 24 oboroženih..."

⁷ Anton Hren, rojen 20. januarja 1901 na Verdu. Posvečen v mašnika 29. junija 1927. 3 leta je bil kaplan v Stopiĉah pri Novem mestu, nato na Blokah kaplan in župnik. 14. septembra 1943 je bil ustreljen zaradi belogardistiĉne dejavnosti. Pred 2. svetovno vojno je bil na Blokah vnet pristaš SLS in JRZ.

⁸ Glej ĉlanek Vinka Šumrade: Ob štiridesetletnici pokola v Loški dolini. Glasilo Kovinoplastike Lož, 1982. Franci Strle: Partizani, ustreljeni na obeh straneh, in belogardisti v Loški dolini do jeseni 1942, Borec, 1991, št. 4-5-6, stran 383-408.

⁹ Podatek ni toĉen. Ůupan Jože Mlakar, roj. marca 1890, kmet, je od 1913 do 1921 delal v rudnikih ZDA. Leta 1936 je kandidiral za Ůupana občine Stari trg na listi kmeĉko delavskega gibanja /KDG/, in tudi zmagal. Po komasaciji občine Stari trg in mestne občine Lož leta 1938 je bil ponovno izvoljen za Ůupana občine Loška dolina. Bil je ĉlan Osvobodilne fronte, ne pa partizan in ne komunist. Vsi trije njegovi otroci so vojno preŹiveli. Ůbiti dekleti sta bili njegovi neĉakinji Francka in Angelca Mlakar, doma iz Viševka. Ůupana Mlakarja so Italijani aretirali 30.

julija 1942 doma v Iga vasi, ga odgnali v Stari trg, ga v gostilni pri Benčinu zasliševali in pretepali in ga nato ubili pri vodnjaku pri stari osnovni šoli.

¹⁰ Umberto Rosin je prispel v Ljubljano 12. aprila 1941. Do tedaj je pripadal upravi Postojnske jame. V službi: komisar okrajnega glavarstva Logatec, vpisan v PNF /Partito Nazionale Fascista/ leta 1922, sodeloval v pohodu na Rim, z nazivom Cavaliere italijanske krone, nosilec bronaste medalje al VM /vojni križec/, vojni prostovoljec v letih 1915-18 idr. Glej: Tone Ferenc: Fašisti brez krinke, Založba Obzorja, Maribor, 1987.

¹¹ Kakšno je bilo razpoloženje ljudi ob prihodu partizanov v Stari trg, je razvidno iz izjave Lojzeta Tomca iz Starega trga z dne 28. avgusta 1960, in sicer: "...Popoldne pod noč so prišli prvi partizani. Bilo jih je približno 6-8. S seboj so imeli kitaro. Med njimi sem poznal Borisa Žagarja in Petra Pintarja /doma iz Prezida, op. AA/. Ta skupina je prišla od Pudoba na kamionu s pesmijo na ustih in našo trobojnico. Novodošle partizane smo nato pogostili v gostilni in po hišah pri znancih. Ko je prišla še druga skupina partizanov, je bil zbor vseh in potem je bil miting. Ljudi se je zbralo ogromno, saj je bil ves prostor pred Sokolskim domom in občino zaseden - nabito poln." Lojze Vrhovec, partizan, domačin, je v izjavi dne 19. avgusta 1960 opisal ta dogodek takole: "...Ko smo prišli v Stari trg, so nas ljudje navdušeno pozdravljali in objemali. Zvečer pa je bil miting. Bilo je polno ljudi, da se je kar trlo. Govorila sta Florjan in Smeli /politkomisar in komandant bataljona, op. AA/. Sledile so pevske točke..." Vodstvo Osvobodilne fronte je po mitingu aktiviralo Narodno zaščito, razglašena je bila prostovoljna partizanska mobilizacija. Tej se je odzvalo na desetine članov Narodne zaščite in Osvobodilne fronte. Zidanškov bataljon se je v tistih dneh več kot podvojil. Glej dnevnik bataljona Miloša Zidanška, AINZ, fasc. 4.

¹² Nekaj vaščanov je res prisostvovalo zborovanju predvsem iz strahu, da se ne bi kompromitirali kot nasprotniki Osvobodilne fronte. Da so nekateri morali sodelovati na mitingu pod smrtno grožnjo, pa so se zagovarjali vaščani pred italijanskim vojnim sodiščem. /AINZ, TMG, fasc. 334./

¹³ Hiša Z. ob odhodu in ne pozneje ni bila poškodovana. Partizani so nekaj dni pred vdorom Italijanov odpeljali tri ali štiri glave živine in del uporabnega premičnega inventarja (rjuhe, odeje ipd.). Izjava Jožeta M. iz Markovca, 29. novembra 1994. Glej še dnevnik bataljona Miloša Zidanška prav tam.

¹⁴ 6. maja 1942 je komisar Okrajnega glavarstva Logatec Rosin z dopisom št. 96 obvestil Graziolijsa, "da je po poizvedovanju pokrajinske tajnice ženskega fašija, 17 letna M.Z., sestra vodje skupine kmečkih gospodinj, ki je bila ubita od upornikov, sprejeta v državno službo pri družini nekega državnega funkcionarja. Že sem poskrbel, da bodo obvestili Z. naj se predstavi omenjeni tajnici". (AINZ, VK, fasc. 20, OGL, dok. st. 167667).

¹⁵ Ob umiku je na robu vasi padlo 11 članov Narodne zaščite.

¹⁶ Pravilno Jožeta Mlakarja iz Iga vasi.

¹⁷ Iz pristave Snežnik.

¹⁸ Franc Strle - Nino, predvojni komunist, organizator narodnoosvobodilnega boja. Iz Loža se je v letih pred vojno preselil v Ljubljano. Leta 1941 je politično deloval na Notranjskem.

¹⁹ Janez Hribar, predvojni komunist, organizator narodnoosvobodilnega boja na Notranjskem, narodni heroj, doma iz Loža.

²⁰ Franc Strle iz Podcerkve, pred vojno znani aktivist Kmečko-delavskega gibanja in med vojno član Osvobodilne fronte.

²¹ Glej Jože Kordiš: Loški in Soški odred, spomini. AINZ, fasc. spominsko gradivo - medvojno. Franjo Bavec - Branko: Loški odred NOV in POS, Notranjski listi III., str. 311-339, Cerknica, 1986. Dr. Aleksander Gala: Partizanski zdravnik, Partizanska knjiga, Ljubljana, 1972, str. 239-45.

²² Jožef Lovšin, kaplan se je s partizani srečal na hodniku kaplanije in partizani so ga vprašali za Kramaričevo sobo. Med njimi je prepoznal A. Mulca.

²³ Giannangelli, poveljnik 1. bataljona XXI. obmejnega odseka Cerknica.

²⁴ Za posadko v Starem trgu je poveljnik XI, a.z. Mario Robotti, 26. julija 1942 določil dva voda iz 1. bataljona XXI. obmejnega odseka Cerknica. Kapetan Augeri je poveljeval okrepljeni četi vajakov.

Oficirji premične skupine majorja Manche XI. grupacije GaF v Starem trgu pri Ložu na odcepu ceste proti Markovcu - med Benčinovo hišo in pošto. V ozadju na desni nekdanji Sokolski dom. V sredini s cigareto major Mancha, desno zloglasni poročnik Chiodi, levo poročnik Bardelli. Vsi trije so bili zaradi strahotnih represalij, ki so jih izvajali v dolini med ofenzivo, prijavljeni kot vojni zločinci. Na majorja Mancho je bila razpisana nagrada 50.000 lir. Po odhodu iz Loške doline je bil Mancha povišan v podpolkovnika in je prevzel poveljstvo bloške postojanke. Bardelli je bil nato poveljnik posadke v Loškem potoku, poročnik Chiodi pa oficir za zvezo pri bega posadki v Novi vasi na Blokah.

Oficirski zbor premične skupine majorja Manche na pohodu v Loški dolini: prvi z desne major Mancha, tretji z desne poročnik Chiodi.

Enota majorja Mancha na pohodu skozi požgano mesto Lož.

Poročnik Chiodi s svojo enoto med akcijo v Loški dolini avgusta 1942.

20. avgusta 1942 so bili na Ulaki ustreljeni: Alojz Kraševac in Marija Truden iz Podcerkve, Franc Mlakar iz Knežje njive in Marjeta Šega, babica iz Grahovega. Pred streljanjem.

Takoj po uboju.

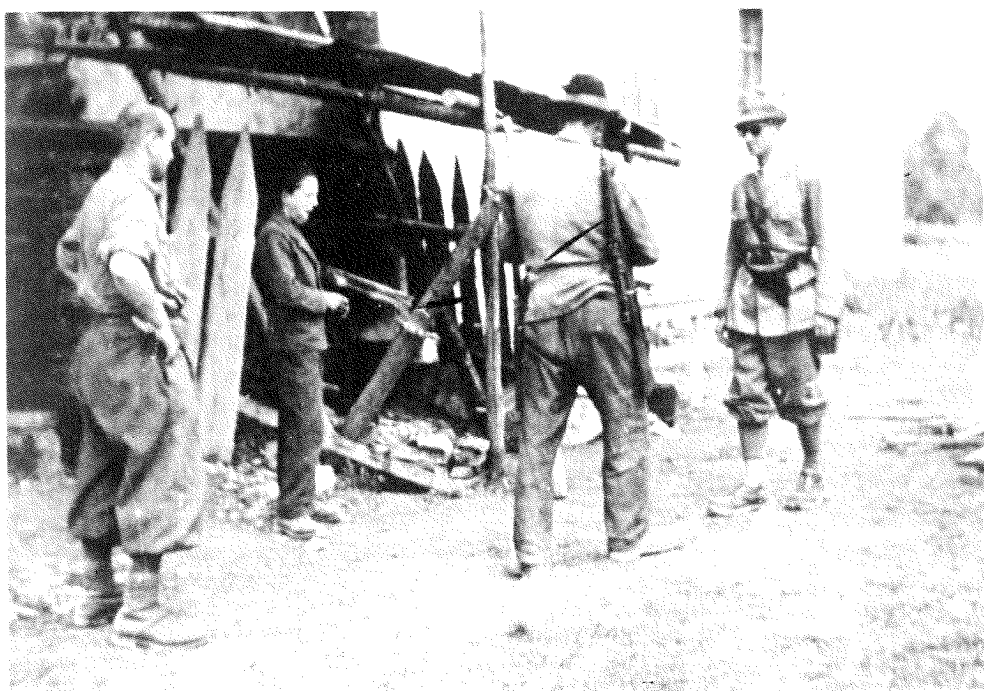
Krvniki si ogledujejo žrtve.

Med ofenzivo so Italijani ropali, požigali. Poročnik Chiodi s plenom pred Tišlerjevo hišo v Markovcu, ki so jo zatem zažgali, a ni pogorela. Gospodar Ludvik Tišler je bil partizan, ujet in ustreljen dobrih dvesto metrov od svoje hiše.

Poročnik Chiodi, oficir za zvezo pri begu v Novi vasi na Blokah spomladi 1943.

Prvi oboroženi belogardist v Starem trgu pri Ložu v začetku avgusta 1942 pred nekdanjo Drobničevo hišo.

PISMO

Spoštovani gospod Dežman, hvala za poslano brošuro BOREC, kjer ste priobčili moj članek.

V mojem primerku pronica na nekaterih straneh mojega članka črnilo skozi papir na drugo stran in tam otežuje branje. Upam, da tako ali še slabše ni v mnogih drugih izvodih.

Ponatis pa se na nekaterih mestih smiselno razlikuje od originala. Nekatera odstopanja ni moč pripisati tiskovni pomoti. Po nasvetu mag. gospoda Mlakarja Vas prosim, da v naslednji številki Borca objavite moja pojasnila, še prav posebno v zvezi z odstopanjem na strani 424, ki bralca občutno zmede.

V mojem pojasnilu želim zato prav to točko še jasneje izraziti.

Pojasnilo se glasi:

Ko so po japonskem uničenju ameriškega pacifiškega bojnega ladjevja v Pearl Harbour-ju, decembra 1941, Združene države Amerike stopile v vojno, je bilo vsakemu Slovencu, ki je poznal ogromno industrijsko storilnost, tehnični know-how, prilagodljivost, pa prav tako ogromne kapitalne in človeške rezerve, ter praktično neomejene vire surovin te države **jasno**, da bo Nemčija vojno izgubila. In ko je padla še istega meseca v ameriškem kongresu odločitev "EUROPE FIRST", je bilo celo možno približno oceniti datum nemškega konca. Najkasneje konca leta 1941 je potek svetovne vojne to predpostavko potrdil kot realistično in kot tako imperativno za snovanje konceptov delovanja v zasedeni Jugoslaviji.

Operacija "TORCH" jeseni 1942 pa je poleg tega potrdila domnevo, da bodo zapadni zavezniki napadli "Evropsko trdnjavo" na njeni južni strani. Ta je bila v razliko z atlantsko, kanalsko, in severnomorsko obalo, ocenjeno kot nezavzetno, povsem nezavarovana. Zato je bilo opravičeno pričakovati, da se bodo Nemci – morda še precej pred njihovo dokončno kapitulacijo – umikali iz ozemlja Jugoslavije pred Anglo-Američani, ki bodo od juga prodirali proti severu, med drugim tudi preko Balkana.

Zato je celotno dogajanje v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno, tako v komunističnem, kakor v protikomunističnem taboru temeljilo na teh **dveh istih** predpostavkah.

Koncepti delovanja pa so bili sledeči:

Komunistični koncept se je glasil

– zbiranje orožja, sistematično rušenje družbene strukture, uničevanje duhovnih, nacionalnih in kulturnih korenin z sredstvom likvidacij fizičnega narodnega telesa, nadalje indoktrinacija sovraštva do vsega izročnega, razpihavanje pri svojih ljudeh uničevalne strasti do rojaka, ki se je v resnici protivil komunizmu v domovini, v komunistični propagandi pa bil prav radi tega označen kot nemški hlapec in narodni izdajalec, pa tako kot sovražnik, ki ga je treba brez vsakršnega posebnega povelja na mestu likvidirati. Vcepljanje oboževanja Sovjetske zveze, njenega sistema in njenih voditeljev,

vse to s ciljem polastitve oblasti v trenutku, ko bo okupator zapustil Jugoslavijo in ustoličenje stalinističnega sistema. V tej zadnji fazi, so komunistični voditelji v Jugoslaviji računali s podporo Rdeče Armade.

Koncept na protikomunistični strani se je glasil

– preprečiti ta komunistični program in hkrati zjamčiti pogoje, na katerih bi se lahko po vojni razvila naša družba v skladu z povojno moderno in demokratično Evropo.

Ta koncept je računal z pomočjo zapadnih zaveznikov, konkretno posebej v zadnji fazi, ko bodo prodirali proti severu preko Balkana.

Komunistično vodstvo je med revolucijo, tako kot kasneje v desetletjih vladavine v svoji propagandi seveda brez pomisleka in jekleno dosledno ignoriralo dejstvo, da je protikomunistična stran, prav tako, kot oni, prepoznala potek in izid druge svetovne vojne, namreč konec nemške okupacije in povrhu v zameno za nacistično ogrožanje naroda, grozeči nastop stalinizma pri nas, in da je svoj boj, kot nasprotnik koncipirala izključno samo z ozirom na te perspektive. To jasno dejstvo je propaganda KP odrinila zato, da bi slovenskemu protikomunističnemu odporu naprtla kleveto Hitlerjeve pete kolone, katere edini motiv in cilj boja naj bi bila zmaga Hitlerja.

Kakor je bila ta trditev očitno in v celoti neutemeljena, krivična in neizmerno podla, je služila v psihološki vojni kot komplementarna fikcija k prav tako propagandni fikciji “osvobodilne fronte” in fikciji “narodnoosvobodilnega boja”. Psihološki učinek lažne propagande je bil v tem, ker sta se obe fikciji druga drugo potrebovali in se druga drugo potrjevali.

Zato sta oba koncepta povzročila sledeče:

a = v komunistični propagandi ustvarjena fikcija OF-NOB, kot vaba in krinka za

b = revolucija KP s ciljem vzpostavitve stalinističnega režima v Sloveniji,

A = v komunistični propagandi ustvarjena komplementarna fikcija protikomunističnega boja, kot Hitlerjeve pete kolone, ki se v vrhunskem narodnem izdajstvu bori za zmago Hitlerja,

B = slovenski boj proti morilnemu programu komunistične revolucije med vojno in proti vzpostavitvi stalinističnega režima v Sloveniji po vojni.

Današnje stanje v Sloveniji bi lahko označili z delnim sestopom komunistične oblasti in delnim začetkom demokracije.

Ta še ni v stanju, da bi učinkovito preprečila očitno namensko vzdrževanje medvojnega pročelja dveh fikcij **a** – **A**.

To iluzorno pročelje služi danes kot “legitimacija” bivši komunistični nomenklaturi, pa tudi v podporo njenim današnjim zasebnim interesom, saj stoji ta večinsko še vedno na vplivnih mestih države in gospodarstva, zato danes to iluzorno pročelje tako krčevito poudarja.

S ciljem, da bi iluzorno pročelje dveh fikcij **a** – **A** čim dlje obstajalo, pa ista nomenklatura zavira in preprečuje, kjer le more, jasno prikazuje v javnosti dveh realitet **b** – **B**.

Prav to prikazanje pa je neobhodno potrebno za diskusijo in razvoj, v katerem bi ostanki komunističnega režima nazadovali, resnica in pravičnost, ter solidna demokracija v naši družbi pa napredovala.

V mojem članku k anketi Borca sem prav na začetku definiral te štiri prvine **a** – **B** in **A** – **B**.

Da bi prikazal vsako posamič in v luči njenih zgodovinskih dejstev, sem začel s poglavjem z naslovom:

Analiza komunističnega boja **a** in **b**. Tako stoji v mojem originalu!

Na strani 424 brošure Borec pa stoji:

Analiza komunističnega boja **A IN B**

Ker tako označenje prvega poglavja bralca že na začetku občutno zmede, je s tem jasnost mojega članka in s tem tudi njegova prepričevalnost občutno okrnjena. Zato sem pisal uredništvu revije Borec to pojasnilo z opravičenim pričakovanjem, da ga v naslednji številki revije Borec objavi.

Razen zgoraj navedene razlike od mojega originala, jih je še dobra desetina. Ob teh pa bi navedel, skupaj z odgovarjajočim besedilom v originalu, le nekaj najpomembnejših:

– na str. 423 stoji: ... se je v dobi komunističnega monopola več let kopičilo pisanje Resnice...

v originalu stoji: ... "Resnice"...

– na str. 430 stoji: ... norčeval se je iz okrasnega plašča "NOB", plašča, ki ga je 50 let prikazoval, kot osvoboditelj naroda...

v originalu stoji: ..., kot osvoboditelja naroda...

– na str. 432 stoji: ...namreč 30.815–7.040 = 23.775, znova pove...

v originalu stoji: ...= 23.775, to je 3,38 krat toliko, znova pove...

– na str. 436 stoji na dveh mestih ime domobranskega oficirja, napisano po nemško: Krenner...

v originalu stoji: ...Krener...

– na str. 441 stoji: ...Tudi brez mizarja Košoroka ...

v originalu stoji: ... Iz besed mizarja Košoroka ...

– na str. 443 stoji: ... pod lažno nalepko OF-NOB in najstrožje obsodbe in zlorabe domoljubnega...

v originalu stoji: ... najstrožje obsodbe zlorabe domoljubnega...

– na str. 443 stoji: ... bo slovenska vojska zmožna sprave ...

v originalu stoji: ... bo slovesnka družba zmožna sprave ...

Pošljite mi, prosim, ono številko revije Borec, v kateri bodo objavljeni zgoraj navedeni popravki.

Lep pozdrav!

Jože Hubad, Dipl. Ing, ETH

Im Geissacker 40

CH 8404 Winterthur, Schweiz

PRIPIS

Gospodu Hubadu se opravičujemo za neljube in vsekakor nehotene napake, ki so se vrinile v njegovo besedilo, ki smo ga z nadvse požrtvovalno lektorico pred objavo večkrat skrbno prečesali. Da se nam neljubi zapleti ne bi ponovili, tokrat objavljamo njegove popravke v izvirni obliki. (Jože Dežman)

POPRAVEK

V citatu, povzetem iz zapisa Staneta Kovača 50 let Dolomitske izjave, Mohorjev koledar za leto 1993, str. 89–95, objavljenem v reviji Borec 538–539/XLVII na strani 394 (dr. Marija Stanonik: Iz kaosa kozmos, Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945) je prišlo do tiskarske napake. Zato del teksta ponatiskujemo:

“V prepričanju, da bo KP v Evropi končno spremenila svojo monopolno politiko in oblast ene same stranke, smo se dogovorili za sodelovanje. Glede na politično konstelacijo pred in med drugo svetovno vojno je partija za slovenske razmere postala odločilna politična sila, z ogromnim političnim zaledjem in izkušnjami ilegalnega boja. Slovenska partija je takrat še pravilno razumela in cenila problem narodnega vprašanja in njegove obrambe pred navalom fašizma, ki je prinesel genocidno okupacijo. Zato smo s partijo politično sodelovali in ustanovili pluralno organizacijo OF za boj proti fašizmu in osvoboditev. Partija je v tistem času, neposredno po okupaciji, že v aprilu 1941, dala uspešno pobudo za ustanovitev OF in s svojimi izkušnjami dejansko prevzela vodilno vlogo. Nadaljni razvoj med vojno je praktično pokazal, da brez pobude partije ne bi bilo uspešnega osvobodilnega boja. To pa seveda pomeni, da je bil osvobodilni boj boljševiška revolucija in monopolna podreditev partiji. (Pravilno: **To pa seveda NE pomeni, da je bil osvobodilni boj boljševiška revolucija in monopolna podreditev partiji.**) Širina in demokratična zavest OF ter sestava slovenskega partizanstva, predvsem pa boj proti fašistični okupaciji, so pokazali skupne obveznosti in dolžnosti. Te so bile primarne in niso dovoljevale akcije za socialistično revolucijo, kakor jo je partija vsilila kasneje, predvsem po koncu vojne...”

Avtorju in bralcem se za neljubi spodrsrljaj opravičujemo. (*Uredništvo*)

PISMO

Spoštovani!

Hvala za prejeto in naročeno knjigo *Non cogito ergo sum* dr. Božidarja Jezernika. Knjiga je pričevanje o pošastnih razmerah, ki so se dogajale na Golem otoku. Toliko bolj sem jo želela brati, ker je bil v to nečloveško ravnanje vključen tudi moj mož. Vendar ne morem, da vas ne bi obvestila o tem, da niste v seznamu oseb, ki jim je bila odvzeta prostost (na strani 191) omenili mojega moža.

Moj mož Janez Planinšek je bil na Golem otoku od 7. 5. 1949 do 7. 5. 1954.

Pišem tudi v imenu gospoda Štefana Verzela iz Maribora, ki je prav tako prizadet, ker ga ni na seznamu oseb, ki jim je bila odvzeta prostost, v knjigi pa ste ga omenili kot edinega obsojenca, ki mu je uspel beg prek morja na Češko. Oba imenovana sta na seznamu prijavljenih na društvu združenja slovenskih jetnikov in preganjavcev jugoboljševizma.

*Ana Planinšek
Šeruga 26
62000 Maribor*

14. aprila 1995

PISMO

Spoštovani gospod urednik Jože Dežman!

Najlepša hvala za poslano številko Borca, v kateri ste objavili moj prispevek Vaši anketi. Z zanimanjem sem prebral celo številko – in seveda nisem naletel na nobena presenečenja. Zapiski samo potrjujejo, da je še dolga pot do resnega in do neke mere zadržanega razgovora. Kar nekaj strani bi bilo potrebnih za popravke netočnosti, od zverženih tolmačenj zgodovinskih dogajanj od srednjega veka do danes, za zavrnitev obtoževanj in za pojasnila, ki jih pisci niso dali. Naj navedem samo en primer: Jože Hubad v tabeli na str. 431 navaja število vojnih žrtev. Razumem, da moj oče tod ni vštet, ker je bil ustreljen šele 25. junija 1945. Da pa so vsi talci in umrli v delovnih in kazenskih taboriščih navedeni pod naslovom: Žrtve v komunističnem taboru, je gotovo netočno. Nihče, ki kolikaj pozna zgodovino, ne bo tja štel dr. Franja Žebota ali Toneta Duhovnika – to sta prvi dve imeni, ki prideta na misel. Ali je med padlimi v oboroženih spopadih ali umrlih v četah (skupaj 30815) vštet tudi moj sošolec Haus, Hitlerjanec, ki je padel na ruski fronti? Med padlimi v Srbiji je gotovo vštet tudi duhovnik Marijan Kremžar. Tudi on bi bil po tabeli med žrtvami v komunističnem taboru. Samo, če vključimo tudi take, bi morda prišli do te številke. S številkami bi se ne smeli več igrati.

Najlepša hvala za Vašo prijaznost, da ste tudi moj prispevek vključili v anketo.

Jože Velikonja

glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije

ZGODOVINSKI ČASOPIS (HISTORICAL REVIEW)

ZGODOVINSKI ČASOPIS že skoraj pol stoletja izhaja v Ljubljani in nadaljuje tradicijo svojih predhodnic, ki sega že v leto 1846. ZGODOVINSKI ČASOPIS objavlja rezultate proučevanja zgodovine slovenskega naroda in slovenskega ozemlja, študij splošnih in specialnih vprašanj zgodovine sosednjih narodov in srednjeevropskega prostora, obče zgodovine, pomožnih zgodovinskih ved, teorije zgodovine ter pouka zgodovine v šoli. ZGODOVINSKI ČASOPIS objavlja pregledne razprave in krajše zapise, predavanja s kongresov in diskusijske prispevke iz vseh obdobij zgodovine od najstarejših dob do današnjih dni; pri tem nadrobnejše obravnavanje posebnih panog, obdobij, problemov in območij prepušča drugim slovenskim historičnim revijam. Vsebina prispevkov se nanaša tako na kulturno, politično in gospodarsko zgodovino, kakor tudi na prikaz vsakdanjega življenja v preteklih obdobjih. ZGODOVINSKI ČASOPIS poroča o kongresih, simpozijih in razstavah, o delovanju strokovnih društev in zgodovinskih inštitucij ter kritično vrednoti nove zgodovinske publikacije. Vlogo referenčne revije ZGODOVINSKI ČASOPIS opravičuje tudi z objavljanjem slovenskih zgodovinskih bibliografij in s predstavitvami pomembnejših slovenskih zgodovinarjev. Jezik prispevkov v reviji ni hermetičen, ampak je razumljiv tudi nepoklicnim zgodovinarjem.

V zadnjih letih kar okoli petino razprav za ZGODOVINSKA ČASOPISA prispevajo zgodovinarji, ki se izven meja Republike Slovenije posvečajo proučevanju slovenske zgodovine. V tujino gre tudi znaten del naklade revije, ki je preseгла 2000 izvodov.

Ob štirih rednih zvezkih posameznega letnika ZGODOVINSKEGA ČASOPISA je uredništvo **postopoma ponatisnilo** vse starejše že razprodane zvezke revije, ki je tako v kompletu (kar 100 zvezkov!) dostopna tudi mladim generacijam historikov in ljubiteljev zgodovinskega branja. V Zbirki ZGODOVINSKEGA ČASOPISA pa je doslej izšlo že trinajst zaokroženih razprav ali zbornikov o posameznih vprašanjih slovenske preteklosti.

Naročništvo na osrednjo slovensko historično revijo vam zagotavlja redno prejemanje ZGODOVINSKEGA ČASOPISA (štirje zvezki v letu 1995 veljajo za zaposlene 2700 SIT, za upokojence 2000 SIT ter za dijake in študente vsega 1350 SIT), obveščenost o dejavnostih Zveze zgodovinskih društev Slovenije in članske ugodnosti (cenejši nakupi knjig pri nekaterih slovenskih založbah, brezplačni ali cenejši obiski domačih in tujih muzejev ter galerij). Cene starejših zvezkov ZČ so razprodajne, za nakup kompleta ali več številke revije uprava nudi možnost brezobrestnega obročnega odplačevanja.

ZGODOVINSKI ČASOPIS in publikacije iz njegove zaloge lahko kupite ali naročite na upravi ZGODOVINSKEGA ČASOPISA: Ljubljana, Aškerčeva 2, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, tel.: 061-1769-210.

osrednja slovenska historična revija

JALUŠIČ Vlasta, mag. sociologije

Mirovni inštitut, Hotimirova 19, 61000 Ljubljana, Slovenija

VOJAKI IN NJIHOVA ARMADA

Borec, XLVII/1995, št. 542-543, str. 649, slov. (angl.)

Avtorica se z vojsko ukvarja na način, ki ni niti zgodovinski niti politično interesni. Zanimajo jo predvsem vsakdanje življenje v avstro-ogrski armadi in pravila, s katerimi je bilo to življenje predpisano: zajela je čas ob koncu devetnajstega stoletja in začetek dvajsetega do razpada avstro-ogrske monarhije. V opisu vsakdanjega življenja in ravnanja vojakov podaja predvsem "moralno" podobo vojaka, ki naj bi bil steber vojaške trdnosti in bojne pripravljenosti. Piše o vojaški obveznosti, vojaki in oficirjih, sistemu nadzorovanja, o kaznovanju in posredovanju, pravilih obnašanja, prvi svetovni vojni in razpadu Avstro-Ogrske, deležu Slovencev v avstro-ogrski armadi ter o protimilitarističnemu razpoloženju med Slovenci.

JALUŠIČ Vlasta, MA (Sociology)

Peace Institute, Hotimirova 19, 61000 Ljubljana, Slovenia

SOLDIERS AND THEIR ARMY

Borec, XLVII/1995, no. 542-543, pp. 649, Slov. (Engl.)

The author discusses the army in a way which is neither historically nor politically angled. She is concerned primarily with everyday life in the Austro-Hungarian army, and the rules which defined it: she refers to the period from the end of the 19th and beginning of the 20th century to the disintegration of the Austro-Hungarian monarchy. In the description of the everyday life and habits of soldiers, she concentrates mainly on the "moral" image of the soldier, who is supposed to be a pillar of military strength and combat alertness. She discusses the military obligations of soldiers and officers, the supervision system, punishment and intervention, code of behaviour, the First World War and the disintegration of Austria-Hungary, the proportion of Slovenes in the Austro-Hungarian army and the anti-military feeling among Slovenes.

KUZMANIĆ Tonči, mag. politologije
Mirovni inštitut, Hotimirova 19, 61000 Ljubljana, Slovenija

VOJSKA KRALJEVINE SRBIJE KOT POLITIČNI DEJAVNIK LETA 1918

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, str. 676, slov. (angl.)

Avtor obravnava ravnanje vojske Kraljevine Srbije ob koncu prve svetovne vojne leta 1918 (oktober, november), pri čemer ne gre za spremljanje takratnih sklepnih vojaških operacij ali vojaško ravnanje v ožjem pomenu besede, ampak za vojaško delovanje srbske vojske na političnem področju v deželah t. i. jugoslovanskih teritorijev znotraj nekdanje Avstro-Ogrske. S stališča zgodovinskih dogodkov je to, kar so srbski politiki govorili drugim in zapisovali v t. i. uradnih tekstih in v političnem prostoru v ožjem pomenu besede (parlament, vlada ...), prazno "bese-dičenje". Po drugi strani pa je imelo to početje, predvsem najvišjih srbskih vojakov v hierarhiji, neposredne politične učinke. Politika se namreč ni "dogajala" med politiki, ampak med srbskimi vojaki, ki so bodisi delali "po svoje" ali pa po naročilu t. i. "politike". V središču avtorjevega zanimanja so torej dejanja vojske Kraljevine Srbije, ki so jih odredili takratni komandanti njihovih armad.

KUZMANIĆ Tonči, MA (political science)
Peace Institute, Hotimirova 19, 61000 Ljubljana, Slovenia

THE ARMY OF THE KINGDOM OF SERBIA AS A POLITICAL ELEMENT IN 1918

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, pp. 676, Slov. (Engl.)

The author discusses the actions of the army of the Kingdom of Serbia at the end of the First World War in 1918 (October, November). He does not limit himself merely to a description of the final military operations of that time or military actions in the narrow sense of the word, but the military activities of the Serbian army in the political sphere of the countries in the Yugoslav territories within Austro-Hungary. From the point of view of actual historical events, the statements and official records made by Serbian politicians within their narrow political environment (the parliament and government) were just "hollow words". On the other hand, this behaviour of the highest Serbian officers in the hierarchy had a direct political effect. Politics did not "take place" among politicians, but among Serbian soldiers who either took things "into their own hands" or followed the orders of the so-called "politicians". The author therefore concentrates on the actions of the army of the Kingdom of Serbia, as dictated to them by their military commanders.

OMERZU Mojca, dipl. sociologinja
Kalce 24b, 61370 Logatec, Slovenija

OD LJUDSKE VOJSKE DO OKUPATORSKE ARMADE (Obdobje nove Jugoslavije 1945-1991)

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, št. 542-543, str. 694, slov. (angl.)

Prispevek je eden izmed izsledkov raziskave z naslovom Sociologija vojske, ki so jo v letih 1990-1994 izvedli sodelavci Mirovnega inštituta. Obravnava delovanje vojske na ozemlju Slovenije v obdobju nove Jugoslavije, tj. od konca druge svetovne vojne do razpada SFRJ. Avtorica, študentka podiplomskega študija na FDV, smer sociologija vsakdanjega življenja, se v prispevku ne ukvarja s formalno vojaško organizacijo ali tehnično opremljenostjo, temveč predstavlja odnos med civilno družbo in JLA. Članek je sestavljen iz dveh delov. V prvem najdemo kratek zgodovinski pregled razvoja JLA na slovenskih tleh, v drugem, osrednjem, pa je predstavljeno delovanje JLA skozi oči slovenskih vojaških obveznikov v referenčnem okviru vsakdanjega življenja.

OMERZU Mojca, BA Sociology
Kalce 24b, 61370 Logatec, Slovenia

FROM PEOPLE'S ARMY TO OCCUPYING FORCE (The Period of New Yugoslavia 1945-1991)

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, no. 542-543, pp. 694, Slov. (Engl.)

This article is one of the results of research entitled *Sociology of the Army*, which was conducted from 1990 to 1994 by the associates of the Peace Institute. It discusses military operations in the territory of Slovenia during the period of the new Yugoslavia from the Second World War to the disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. The author, a post-graduate student of the sociology of everyday life at the Faculty of Social Sciences, does not simply discuss the formal military organisation or technical equipment, but lays emphasis on the relationship between the civil society and the Yugoslav People's Army. The article consists of two parts. The first is a short historical review of the development of the Yugoslav People's Army in Slovenia, while the second, main, part introduces the operations of the Yugoslav People's Army as seen by Slovene conscripts with regard to everyday life.

GAZDIĆ Sašo, mag. sociologije

Mirovni inštitut, Hotimirova 19, 61000 Ljubljana, Slovenija

VOJAŠKI PODSISTEM IN ENOTNOST SLOVENSKE DRUŽBE

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, št. 542-543, str. 722, slov. (angl.)

Raziskava vojaškega podsistema slovenske družbe in njegove komunikacije z okoljem se omejuje na obdobje od 20. novembra 1968, ko je predsednik Izvršnega sveta Republike Slovenije Stane Kavčič podpisal akt o ustanovitvi Štaba za splošni ljudski odpor Socialistične republike Slovenije, do 28. marca 1994, ko je Državni zbor Republike Slovenije razrešil obrambnega ministra Janeza Janšo.

Metodološko izhodišče raziskave je sistemska teorija Niklasa Luhmanna, ki se osredotoča na družbene procese namesto na strukture. Tak pristop omogoča opredelitev različnih funkcij, ki jih je vojaški podsistem slovenske družbe opravljal: a) v sedemdesetih letih, b) v osemdesetih letih, c) v obdobju od leta 1988 do leta 1990, d) od večstrankarskih volitev leta 1990 do vojne leta 1991 in e) od odhoda JLA iz Slovenije do leta 1994. V preučevanju omenjenega obdobja se sistemski pristop izkaže za uporabnega predvsem zato, ker so se okolje, strukture in meje slovenskega vojaškega podsistema radikalno in hitro spreminjala.

Temeljni spoznanji raziskave sta, da se je meja med slovensko družbo in njenim okoljem izoblikovala v komunikaciji kulturnega in societalnega podsistema o smiselnosti vojske ter da je vojaški podsistem kljub bistveni redefeniciji svojih meja in struktur ohranil funkcijo osrednjega političnega mehanizma.

GAZDIĆ Sašo, MA (Sociology)

Peace Institute, Hotimirova 19, 61000 Ljubljana, Slovenia

THE MILITARY SUB-SYSTEM AND UNITY OF SLOVENE SOCIETY

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, no. 542-543, pp. 722, Slov. (Engl.)

The research of the military sub-system of Slovene society and its links with the surrounding world is limited to the period from 20th November 1968, when the president of the Executive Council of the Republic of Slovenia, Stane Kavčič, signed the act on the founding of the Headquarters of the General People's Resistance of the Socialist Republic of Slovenia, to 28th March 1994, when the National Assembly of the Republic of Slovenia dismissed the Minister of Defence, Janez Janša.

The methodological basis of the research is the systemic theory by Niklas Luhmann, which centres on social process instead of structure. This approach allows a definition of various functions carried out by the military sub-system of Slovene society: a) in the 1970s, b) in the 1980s, c) in the period from 1988 to 1990, d) from the multi-party elections in 1990 to the war of 1991, and e) from the departure of the Yugoslav People's Army from Slovenia to 1994. In this research, the systemic approach proves applicable chiefly since the environment, structure and borders of the Slovene military sub-system changed radically and at high speed.

Two basic results of the research are that the boundary between Slovene society and its environment was formed in the communication between cultural and societal sub-systems concerning the meaning of the army, and that the military sub-system preserved its function of the central political mechanism despite the radical re-definition of its boundaries and structures.

LEŠNIK Doroteja, mlada raziskovalka

Mirovni inštitut, Hotimirova 19, 61000 Ljubljana, Slovenija

BEGUNSTVO KOT IDENTITETA

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, št. 542-543, str. 759, slov. (angl.)

Avtorica raziskuje procese spreminjanja identitete tistih, ki so pred vojnimi strahotami pribežali v tujo državo in postali begunci. Na nastajanje novih prvin identitete beguncev bistveno vplivata dva procesa: a) popolna izguba prejšnjega sveta in realnosti ter prisilna pridobitev novega, tujega, to je begunskega sveta, in b) začasnost begunskega bivanja v tujem okolju, ki med čakanjem na možno repatriacijo onemogoča socialno, jezikovno, psihološko, ekonomsko itd. akulturacijo v družbo gostiteljice.

Izkoreninjenost brez vnovične ukoreninjenosti! Na primeru beguncev iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji skuša avtorica opredeliti krizo njihove identitete, ki se pri različnih skupinah v begunski populaciji kaže v specifičnih oblikah. Na tej podlagi skuša ob koncu podati strukturo begunske skupnosti v Sloveniji, ki naj pripomore k večjemu razumevanju in strpnosti do beguncev in k bolj učinkovitemu reševanju begunske problematike.

LEŠNIK Doroteja, junior researcher

Peace Institute, Hotimirova 19, 61000 Ljubljana, Slovenia

EXILE AS IDENTITY

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, no. 542-543, pp. 759, Slov. (Engl.)

The author researches the processes of change in the identity of those who have fled from the disasters of war to a foreign country, thus becoming refugees. The forming of new elements of the refugee identity is greatly influenced by two processes: a) a complete loss of the past world and reality, and the forced acceptance of the new, foreign, refugee world, and b) the temporary nature of the refugee existence in a foreign environment, which in the period of waiting and possible repatriation does not allow social, linguistic, psychological or economic assimilation into the host society.

Uprooteness without re-rootedness! In the example of the refugees from Bosnia and Herzegovina in Slovenia, the author attempts to define the crisis of their identity, which takes different forms in various groups of the refugee population. On this basis, she concludes by presenting the structure of the refugee community in Slovenia with the aim of enhancing the understanding of and tolerance towards refugees and the effective solving of the refugee problem.

NAMORŠ Veljko, dipl. inž. strojništva
Grablovičeva 30, 61000 Ljubljana, Slovenija

O ŠTEVILU SLOVENCEV V PREKOMORSKIH ENOTAH IN O CELOTNEM ŠTEVILU SLOVENCEV V NOV (Poskus približne realne ocene)

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, št. 542-543, str. 781 slov. (angl.)

Ob današnjih spolitiziranih dognanjih o številu Slovencev, ki so kot udeleženci NOV (oboroženi in organizirani v vojnih enotah) dočakali konec druge svetovne vojne, ne bi smelo biti posebnih dilem glede tistega dela borcev, ki so pripadali enotam t. i. NOV in PO Slovenije. O tem številu obstajajo dokaj avtentični, dokumentirani podatki, iz katerih je mogoče sklepati, da je imela slovenska partizanska vojska (skupaj z vsemi pomožnimi zalednimi enotami ter Narodno obrambo in Narodno zaščito) ob koncu vojne približno 30.000 pripadnikov.

Precej bolj nejasna in sporna slika se kaže pri raznih presojah števila tistih slovenskih borcev, ki so se vključevali v NOVJ zunaj Slovenije in dočakali tudi konec vojne v drugih jugoslovanskih enotah NOV. Večinoma gre pri tem za t. i. prekomorske brigade, ustanovljene v zametkih že v Afriki, na Bližnjem vzhodu, v Veliki Britaniji ter predvsem v Italiji. Avtor zapisa je skušal iz bolj ali manj nesistematično nanizanih in razkropljenih števil, ki jih je mogoče zaslediti v pomembnejši zgodovinski in spominski literaturi, izluščiti kolikor toliko realen prikaz števila Slovencev v omenjenih enotah. Na tej podlagi ugotavlja, da je bilo ob koncu vojne število Slovencev v teh enotah (skupaj z borci enot NOVJ, ustanovljenih v ZSSR) med 11.000 in 13.000.

V skladu z izsledki študije je po mnenju avtorja možno oceniti skupno število Slovencev, udeležencev NOV, ki so dočakali konec vojne, na približno 41.000 do največ 43.000 borcev.

NAMORŠ Veljko, BSc (Engineering)
Grablovičeva 30, 61000 Ljubljana, Slovenia

**ON THE NUMBER OF SLOVENES IN OVERSEAS UNITS AND TOTAL NUMBER OF SLOVENES
IN THE NATIONAL LIBERATION ARMY** (An attempt at an approximate realistic appraisal)

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, no. 542-543, pp. 781, Slov. (Engl.)

In the face of the current politicised appraisals of the number of Slovenes who saw the end of the Second World War as members of the National Liberation Army (armed and organised in military units), there should be no particular question with regard to those fighters who belonged to the units of the National Liberation Army and the Partisan Troops of Slovenia. The number is known from fairly authentic and documented information which proves that the Slovene Partisan army (including all auxiliary units behind the lines, National Defence and National Protection) consisted of approximately 30,000 members at the end of the war.

Much more unclear and disputable are the various appraisals of the number of those Slovene fighters who joined the National Liberation Army of Yugoslavia outside Slovenia and saw the end of the war in other Yugoslav units of the National Liberation Army. These are mostly the "overseas" units which were founded in Africa, the Middle East, Britain and mainly Italy. The author of the article attempts to create a more or less realistic picture of the number of Slovenes in these units from unsystematically listed and dispersed figures which can be found in significant historical literature and memoirs. On this basis, he estimates that the number of Slovenes in these units at the end of the war (including the fighters from the units of the National Liberation Army of Yugoslavia founded in the Soviet Union) was somewhere between 11,000 and 13,000.

In accordance with the results of this study, the author maintains that the total number of Slovene members of the National Liberation Army, who saw the end of the war, ranged between 41,000 and 43,000 at the most.

KRABONJA Boris, prof. zgodovine in geografije
Srednja ekonomska šola, Kidričev trg 4, 62000 Maribor, Slovenija

KDO JE JUD?

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, št. 542-543, str. 789, slov. (angl.)

Prispevek je analiza odnosa prebivalstva Spodnje Štajerske do Judov. V prvem delu je poudarjen predvsem neposredni stik prebivalstva z Judi, ki ga je avtor podkrepil z analizo podatkov ljudskega štetja. Pisec ugotavlja, da je bilo konkretnih stikov relativno malo, prevladoval pa je občutek ogroženosti na gospodarskem področju. Še bolj ko v domačih zadevah se protisemitizem kaže ob vprašanju "svetovne zarote", to je strahu pred prevlado judovskih lobijev na kulturnem, finančnem, upravnem, političnem in publicističnem področju. Judovstvo naj bi bilo še posebej nevarno slovanskim narodom, saj so Judje po navadi sprejemali "razvitejšo kulturo".

Piščeva sklepna ugotovitev je: ker so delovali na mnogih področjih javnega življenja, so Judje postali sinonim za vsakršnega nasprotnika ali zmerljivka po potrebi, pa naj je šlo za veleposestnika, kapitalista, socialdemokrata ali celo klerikalca.

KRABONJA Boris, Lecturer in History and Geography
Secondary School of Economics, Kidričev trg 4, 62000 Maribor, Slovenia

WHO IS A JEW?

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, no. 542-543, pp. 789, Slov. (Engl.)

This article is an analysis of the attitude held by the population of Lower Styria towards Jews. In the first part, the direct contact of the population with Jews is discussed and accompanied by an analysis of census data. The author establishes that only few concrete contacts were made, while the feeling of threat was prevalent in the area of commerce. More than in domestic affairs, anti-semitism is apparent with regard to the issue of the "world conspiracy", namely the fear of the predominance of Jewish lobbies in the spheres of culture, finance, administration, politics and publishing. Furthermore, Jews represented a specific threat to Slavonic nations, for they usually accepted the "more advanced" culture.

The author concludes that since Jews were active in numerous spheres of public life, they became a synonym for any kind of opponent and a handy swear word for either a landowner, capitalist, social democrat or even reactionary.

ŠTEPEC Marko, mag. zgodovine

Muzej novejšje zgodovine, Celovška 23, 61000 Ljubljana, Slovenija

SREČANJA Z JUDI

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, št. 542-543, str. 811, slov. (angl.)

Prispevek je prirejen in dopolnjen odlomek magistrske naloge o slovenskem protisemitizmu v obdobju 1861-1895. Sloni na podatkih spominske literature in nekaterih drugih zapisov iz druge polovice devetnajstega stoletja; avtor je opisal srečanja nekaterih znanih Slovencev z Judi oziroma komentarje nanja.

Drobne omembe in zapisi pričajo o obstoju mnogih protijudovskih stališč, ne glede na svetovno-nazorsko in politično opredelitev. Čeprav je bilo število Judov na Slovenskem majhno, so bili različni stiki Slovencev z njimi precej pogosti. Slovenci so jih srečevali na Dunaju in na nekaterih potovanjih ter ob tem oblikovali svoj odnos do njih, ki je bil pogosto močno obremenjen z različnimi predsodki. Marsikatero opisano srečanje predstavlja presenečenje in ne ustreza prevladujoči negativni predstavi o Judu in njegovih lastnostih. To pa ne spreminja dejstva, da so med Slovenci v obravnavani dobi obstajala različna negativna stališča in močno zakoreninjeni predsodki v zvezi z Judi in da je bilo takrat protijudovstvo močno prisotno v razmišljanjih marsikaterega Slovenca.

ŠTEPEC Marko, MA (History)

Museum of Recent History, Celovška 23, 61000 Ljubljana, Slovenia

ENCOUNTERS WITH JEWS

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, no. 542-543, pp. 811, Slov. (Engl.)

This article is an adapted and supplemented passage from a master's thesis on Slovene anti-semitism in the period from 1861 to 1895. It is based on memoirs and other records from the second half of the 19th century; the author describes the encounters of some famous Slovenes with Jews, and their comments.

Passing remarks and records prove the existence of numerous anti-Jewish beliefs, regardless of general views and political orientation. Despite the small number of Jews in Slovenia, various contacts of Slovenes with Jews were quite frequent. Slovenes encountered them in Vienna and during travels and thus formed their attitude under strong influence from different kinds of prejudice. Many of the described encounters are surprising and do not fit the prevalent negative image of the Jews and their characteristics. But this does not change the fact that during the period under study, Slovenes held various negative views and deep-rooted prejudices concerning Jews, and that anti-semitism was present in the opinions of many contemporary Slovenes.

KURENT Tine, univ. prof.
Igriška 12, 61000 Ljubljana, Slovenija

BALANTIČEVA PESEM PRIHOD POMLADI

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, št. 542-543, str. 861, slov. (angl.)

Pesem Franceta Balantiča Prihod pomladi govori s svojimi simboli o krvavi vojni, ko nas je okupiral "jug" (=Italija) in pregnal zimo. Izraža pričakovanje, da nas bo "jug" kultiviral in da se bomo sprijaznili s "temnimi popki" (=črnosrajčniki), ter obljublja, da "ne bo solza", ampak da bo "prihod pomladi" (=primavera di salute) prinesel blagostanje. Pesem Prihod pomladi Franceta Balantiča je dobrodošlica italijanskemu fašizmu.

KURENT Tine, University Lecturer
Igriška 12, 61000 Ljubljana, Slovenia

BALANTIČ'S POEM ARRIVAL OF SPRING

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, no. 542-543, pp. 861, Slov. (Engl.)

The symbolism of the poem *Arrival of Spring* by France Balantič speaks of the wartime bloodshed during the occupation of Slovenia by the "south" (=Italy), which drove away winter. It expresses the expectation that the "south" would bring culture to Slovenes, who would accept the "dark buds" (=the Black Shirts) and promises that "tears would disappear" and that the "arrival of spring" (=primavera di salute) would bring prosperity. The poem *Arrival of Spring* by France Balantič is a welcome to Italian Fascism.

KURENT Tine, univ. prof.
Igriška 12, 61000 Ljubljana, Slovenija

**PLEČNIKOVA UPODOBITEV BALANTIČEVH VERZOV O TROHNEČIH VENCIH IN NJIH
PREVOD V GEMATRIČNI JEZIK**

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, št. 542-543, str. 866, slov. (angl.)

Dve Plečnikovi skici iz leta 1951, objavljeni v Novi reviji, št. 83-84, predstavljata likovno in gematrično verze Franceta Balantiča iz I. in XIV. soneta ter soneta *MAGISTRALE* iz Venca ter pesmi *NAJIN ČAS JE MINIL* in *ODPOVEDI*. Z njima je Plečnik narisal svoje in Balantičevo "truplo", v njuna števila pa je vstavil pesnikove verze, ki pojejo o "trohnečih vencih ... strganih z glave", o "prezvestih splavih, ki pluli bodo čez vodo brezbrežno" in o "golem truplu, prepuščenem sveti vodi". Poleg gematričnih verzov je Plečnik dodal še svoja sporočila.

KURENT Tine, University Lecturer
Igriška 12, 61000 Ljubljana, Slovenia

**PLEČNIK'S ILLUSTRATION OF BALANTIČ'S VERSES OF WITHERING WREATHS AND THEIR
TRANSLATION INTO GEMATRICAL LANGUAGE**

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, no. 542-543, pp. 866, Slov. (Engl.)

Two sketches by Plečnik dating from 1951, published in Nova revija no. 83-84, artistically and gematrically represent verses by France Balantič from the I and XIV sonnet and the sonnet *MAGISTRALE* from *Venec* (Wreath), and the poem *NAJIN ČAS JE MINIL* (Our Time Has Run Out) and *ODPOVED* (Renunciation). Plečnik depicted his and Balantič's "corpse" and inserted the poet's verses in their numbers, speaking of "withering wreaths ... torn off their heads", "overly faithful rafts floating across the shoreless waters" and the "naked corpse surrendered to the sacred water". Apart from gematrical verses, Plečnik added his own messages.

ZUPANČIČ M. Boštjan, prof. pravne filozofije, kazenskega prava in kazenskega postopka
Zrinjskega 7, 61000 Ljubljana, Slovenija

PRAVICA DO ZDRAVJA

Borec, Ljubljana, XLVII/1995, št. 542-543, str. 871, slov. (angl.)

Zdravje je bilo v preteklosti predvsem problem posameznika ali pa pravica družbe do omejitve posameznikove zasebnosti (npr. pri nalezljivih boleznih). Šele v zadnjih petdesetih letih je človekov poseg v Zemljine zapletene ekosisteme z uničevanjem na tisoče živalskih vrst v razvitih družbah porodil nujno po aktivnem odzivu. Vendar se vprašanje nujnosti po varstvu okolja ne nanaša le na zdravje, ampak tudi na samo preživetje človeške vrste. To vprašanje pa je predvsem politične narave: če ne bi prišlo do nezadržne širitve evropskega kapitalizma, bi svetu danes gotovo ne grozila ekološka katastrofa. Takšna moderna družba namreč ne pozna drugih vrednot kot "kvalitete življenja", ki pa je le oblika puhlega hedonizma. Potreba po uveljavitvi pravice do zdravja je torej odziv na te družbene okoliščine. Kot rečeno, je pravica do zdravja v vseh vidikih zadeva politike in prava. Zato je kot ena izmed temeljnih človekovih pravic urejena v številnih mednarodnih dokumentih, ki jih je Slovenija že zvečine sprejela v svojo zakonodajo.

ZUPANČIČ M. Boštjan, Lecturer in Legal Philosophy, Criminal Law and Criminal Procedure
Zrinjskega 7, 61000 Ljubljana, Slovenia

THE RIGHT TO HEALTH

Borec, Ljubljana, XLVII/1955, no. 542-543, pp. 871, Slov. (Engl.)

In the past, health was chiefly a personal matter or the right of society to limit the individual's privacy (e.g., in the case of contagious disease). Only in the last fifty years, has human encroachment on complicated ecosystems of the Earth, with the destruction of thousands of animal species, given rise to the need for an active response in developed societies. But the issue of the necessity of environmental protection is not related simply to health but also to the very existence of mankind. This question is mostly of a political nature: if there had not been an unlimited spreading of European capitalism, the world would not be threatened now by ecological catastrophe. For such a modern society is not familiar with any other value than the "quality of life", which is merely a form of empty hedonism. The need to assert the right of health is therefore a response to these social conditions. As has already been said, the right to health in all its aspects falls within politics and law. Therefore, as one of the basic human rights, it is governed by numerous international documents, most of which have already been adopted in Slovene legislation.

542-543 REVIJA ZA ZGODOVINO, LITERATURO IN ANTROPOLOGIJO **1995**

USTANOVITELJ

Republiški odbor Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije

IZDAJATELJ

Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije

UREDNIŠKI ODBOR

Tilka Blaha, Jože Dežman, dr. Božidar Jezernik, dr. Lev Kreft, mag. Boris Mlakar, dr. Božo Repe,
Milena Štrajnar, Rapa Šuklje

GLAVNI UREDNIK

Jože Dežman, telefon (064) 221 071

OBLIKOVNA IN TEHNIČNA UREDITEV

Darja Cjuha

LEKTORICA

Alenka Kraigher-Gregorc

UREDNIŠTVO IN UPRAVA

61001 Ljubljana, Vrtača 11, poštni predal 195, telefon (061) 216 475, fax 216-488

Cena te številke v prosti prodaji 2.800 SIT, za naročnike 1.800 SIT

Letna naročnina za tujino je 180 USD

ŽIRO RAČUN

50100-678-000-0093214

DEVIZNI RAČUN

50100-620-133-900-27491-705-112270/3 Nova Ljubljanska banka d.d. Ljubljana

TISK

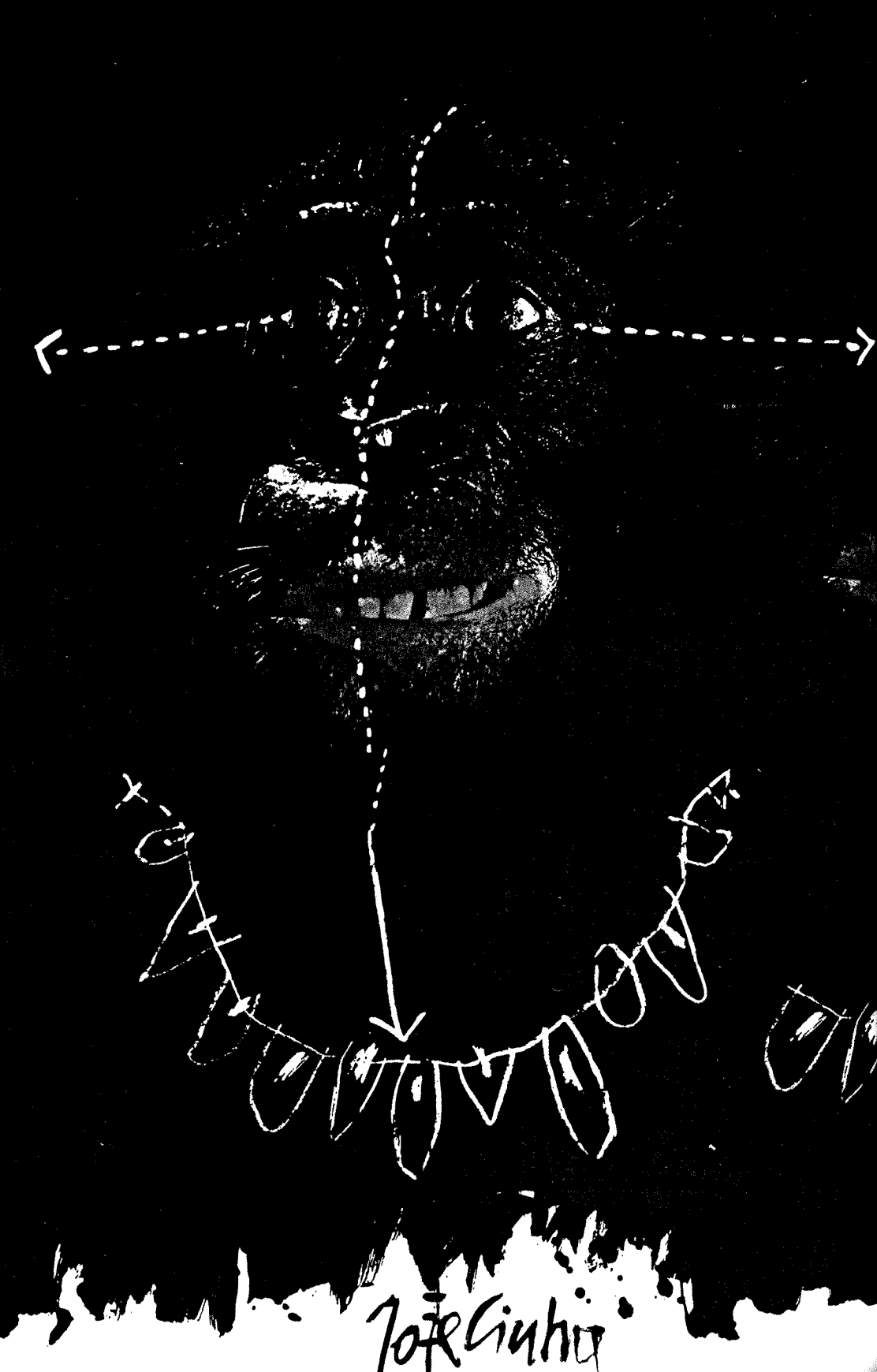
Tiskarna Tone Tomšič, Ljubljana, Gregorčičeva 25 a

Revija je izšla ob denarni podpori Ministrstva za kulturo Republike Slovenije in
Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije

UDK 949.712+82(05)

ISSN 0006-7725

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije št. 415-649/92 z dne 27. 10. 1992 šteje ta knjiga po 13. točki tarifne številke 3 Tarife davka od prometa proizvodov in storitev (Uradni list RS, št. 4/92) med proizvode, za katere se plačuje 5 % davek od prometa proizvodov in storitev.

Joe Cintra